

*Mitä muut edellä, sitä minä perässä, hieman
jäljessä vain*

*Perässä- ja jäljessä-*grammien merkitykset ja käyttö

Tiina Kelloniemi

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli, kieliasiantuntijan opintopolku

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

KELLONIEMI, TIINA: *Mitä muut edellä, sitä minä perässä, hieman jäljessä vain.*
*Perässä- ja jäljessä-*grammien merkitykset ja käyttö.

Pro gradu -tutkielma, 73 s.

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kieliasantuntijan opintopolku

Toukokuu 2018

Tutkielmassani tarkastelen *perässä-* ja *jäljessä-*grammien merkityksiä ja käyttöä. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata, minkälaisia erilaisia merkityksiä ja käyttötapoja grammeilla on kaunokirjallisuuden klassikkoteoksista ja Suomi24-keskustelupalstan keskusteluista koostuvassa aineistossa, sekä selvittää, ovatko grammit keskenään synonyymeja.

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on kognitiivinen kielentutkimus, jonka piirissä täydellistä synonymiaa pidetään mahdottomana, sillä eron muodossa ajatellaan vastaavan aina myös eroa merkityksessä. Kandidaatintutkielmassani (Kelloniemi 2014) tekemäni päätelmät *perässä-* ja *jäljessä-*grammien täydellisen synonymian kumoutumisesta saavat tässä tutkielmassa vahvistusta.

Perusmerkitykseltään spatiaalisia suhteita kuvaavat *perässä-* ja *jäljessä-*grammit voivat esiintyä myös temporaalisia ja abstrakteja suhteita kuvaavissa ilmauksissa. Tutkielmani kaunokirjallisessa aineistossa suurin osa kummankin grammin esiintymistä on merkitykseltään spatiaalisia, mutta internetkeskusteluaineistossa enemmistö kummankin grammin esiintymistä on merkitykseltään abstrakteja. Tämä sopii yhteen sen oletuksen kanssa, että sanojen kieliopillistuminen tapahtuu ajan kuluessa konkreettisemmasta merkityksestä abstraktimpaan.

Spatiaalisissa ilmauksissa *perässä-*grammiin liittyy tiiviisti pyrkimys etenemiseen ja kiintopisteen sijainnin saavuttamiseen, kun taas *jäljessä-*grammiin liittyy pikemminkin kiintopisteestä tietyn välimatkan päässä pysyttelyn merkitys. Tekstin osien suhteita kuvaavissa teksteissä tulee lisäksi esiin se, kuinka *perässä* oleva muuttuja tulkitaan osaksi kiintopistettä mutta *jäljessä* oleva muuttuja kiintopisteestä erilliseksi entiteetiksi.

Temporaalisessa merkityksessä grammit esiintyvät erityisesti JONOMETAFORAA edustavissa ilmauksissa. Erot grammien merkityksissä tulevat esiin vahvimmin niiden adverbikäytössä, jossa *perässä* keskittyy ilmaisemaan ajankohtien tai tapahtumien neutraalia peräkkäisyyttä ja *jäljessä* myöhemmän ajankohdan myöhäisyyttä suhteessa aikaisempaan.

Abstrakteissa ilmauksissa *jäljessä-*grammi kuvaa lähinnä muuttujan huonommuutta, vähäisempää kehittyneisyyttä ja vähäisempää tärkeyttä suhteessa kiintopisteeseen tai vanhanaikaisuutta. *Perässä-*grammi keskittyy kuvaamaan tavoittelua ja kausaalista merkitystä. Näiden merkitysten lisäksi kummallakin grammilla voidaan kuvata henkistä seuraamista.

Avainsanat: grammi, synonymia, kognitiivinen kielentutkimus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	3
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet	3
1.2	Tutkimusaineisto	5
2	KOGNITIIVINEN KIELITIEDE	7
2.1	Metafora ja metonymia	8
2.2	Grammit.....	10
2.2.1	Grammien käyttö.....	10
2.2.2	Kieliopillistuminen.....	12
2.3	Spatiaalisten, temporaalisten ja abstraktien suhteiden ilmaiseminen.....	15
2.3.1	Akselit ja spatiaaliset viittauskehykset	15
2.3.2	Ajan metaforat.....	18
2.4	Synonymia.....	21
2.5	Polysemia	22
3	GRAMMIEN MERKITYKSET JA SANALUOKAT AINEISTOSSA.....	24
3.1	Kiintopisteiden sijamuotojen jakautuminen	26
3.2	Merkitysten jakautuminen	28
4	GRAMMIEN SPATIAALISET MERKITYKSET	31
4.1	Kiintopisteen takapuolella liikkuminen.....	31
4.2	Liikkuva teksti	35
4.3	Fiktiivinen liike	39
5	GRAMMIEN TEMPORAALISET MERKITYKSET	41
5.1	EGOKESKINEN LIIKKUVA AIKA	42
5.2	JONOMETAFORA	43
5.3	Poikkeaminen aikataulusta	47
5.4	Poikkeamat ajassa.....	48
6	GRAMMIEN ABSTRAKTIT MERKITYKSET	50

6.1	Kehittymättömyys	51
6.2	Kiintopisteen tavoittelu	52
6.3	Henkinen seuraaminen	55
6.4	Kausaalinen merkitys	57
6.5	Ajasta jäljessä oleminen	58
6.6	Tärkeys- ja paremmuusjärjestys	59
7	LOPUKSI.....	61
	LÄHTEET.....	66

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Tutkielmani käsittelee perusmerkitykseltään ’takapuolella sijaitsemista’ ilmaisevien *perässä-* ja *jäljessä-*grammien eroja ja yhtäläisyyksiä. Grammeilla tarkoitan Svoroun (1994: 31) mukaisesti ensisijaisesti spatiaalisia suhteita ilmaisevia kieliopillisiä muotoja. Grammeille on ominaista ilmaista sijaintia vertikaalisella (ylhällä–alhaalla), frontaalaisella (edessä–takana) tai lateraalaisella (vasen–oikea) akselilla (Ojutkangas 2005: 526). Näistä *perässä* ja *jäljessä* asettuvat frontaalaiselle akselille. Frontaalisen akselin toiseen päähän sijoittuvat ’etupuolella olemista’ kuvaavat grammit. *Perässä* ja *jäljessä* kuuluvat dynaamisten akseligrammien järjestelmään, jossa sekä tilanteen muuttuja eli suhteutettava sekä kiintopiste eli suhteutuskohta ovat liikkeessä. Näiden grammien kanssa samaa sijaintia staattisten akseligrammien järjestelmässä kuvaa grammi *takana*. (Huomo 2013: 9.)

Vaikka *perässä* ja *jäljessä* mielletään perusmerkitykseltään spatiaalista sijaintia ilmaiseviksi sanoiksi, niillä voidaan spatiaalisen merkityksen lisäksi ilmaista myös temporaalista tai abstraktia merkitystä. Esimerkiksi kielitoimiston sanakirjan (KS, s.v. *perässä, jäljessä*) mukaan kumpaakin sanaa voidaan käyttää kuvaamaan paikkaa, aikaa tai jonkinlaista järjestystä. Tässä tutkimuksessa tarkastelenkin, millaisia merkityksiä kuvaavissa ilmauksissa kyseiset grammit esiintyvät kaunokirjallisissa teoksissa ja internetkeskusteluissa, ja pyrin selvittämään, onko niille tyypillistä esiintyä erityisesti spatiaalisessa, temporaalisessa tai abstraktissa merkityksessä. Oletan, että grammeja käytetään monipuolisesti useassa eri merkityksessä ja että erilaisiin käyttöihin vaikuttaa aineistojen tekstien ilmestymisajankohta ja tekstilaji. Polyseemisuuden tarkastelun lisäksi pyrin selvittämään, ovatko *perässä* ja *jäljessä* synonyymeja.

Perässä- ja *jäljessä-*muotojen merkitykset limittyvät, ja niiden välinen merkitysero onkin jäänyt varsin epäselväksi (Huomo 2013: 13). Grammien ajatellaankin helposti olevan synonyymeja keskenään. Täydellinen synonymia on kielissä kuitenkin todella harvinaista, jos sen voidaan sanoa olevan edes mahdollista (Pustet 2003: 349). Jos sanat olisivat täydellisiä synonyymeja, niiden tulisi pystyä korvaamaan toisensa missä tahansa käyttöyhteydessä ilman, että sanan merkityksessä tapahtuu minkäänlaista muutosta. Hypoteesini *perässä-* ja *jäljessä-*grammien synonymian suhteen onkin, että sanat ovat

lähisynonyymeja, ja ne voivat korvata toisensa monissa yhteyksissä, mutta niiden välillä on vähintään vivahteellisia eroja, jotka kumoavat täydellisen synonymian mahdollisuuden.

Lähestyn tutkimusaihettani kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta. Siinä kieltä pidetään inhimillisten toimintojen erottamattomana osana ja sitä tarkastellaan suhteessa ihmisen kulttuuriin ja kognitioon. Kognitiivisen kielentutkimuksen tutkimushaarat soveltuvat käytettäviksi erityisesti silloin, kun halutaan selvittää kieliopillisten rakenteiden merkityksiä ja näiden merkitysten vaihtelua tilanteen mukaan. Tällaisia asioita tarkastelen tässäkin tutkimuksessa. Päiviön (2007: 30–35) mukaan synonymiaa on käsitelty kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä vain vähän, sillä ilmaukset eivät esimerkiksi kognitiivisen kielentutkimuksen alaan kuuluvan kognitiivisen kieliopin perusfilosofian mukaan ole koskaan merkitykseltään täysin identtisiä. Aina kun puhuja valitsee tapansa ilmaista asia, hän tulee esittäneeksi myös oman näkökantansa ja mielikuvansa. Suomen kielessä esimerkkinä synonymiatutkimuksesta voidaan kuitenkin mainita Päiviön oma väitöskirja (2007), joka käsittelee *asti-* ja *saakka-*sanojen synonymiaa. Grammeja ja niiden merkityseroja on tutkittu suomen kielessä jonkin verran. Vuonna 2010 ilmestyneessä artikkelissa Ojutkangas ja Huumo analysoivat muotoja *sisällä* ja *sisässä*. Grammeihin liittyen Turun yliopistossa on lisäksi valmistunut Teeri-Niknamoghadin (2016) pro gradu -tutkielma, joka käsittelee grammeja *edessä* ja *edellä* sekä Veikkosen (2016) pro gradu -tutkielma, joka käsittelee grammia *ohi*. Örnmark (2010) Helsingin yliopistosta on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan *perä-*sanana sisäpaikallissijojen kieliopillistumista. Kuitenkaan *perässä-* ja *jäljessä-*muotojen vertailuun keskittyvää tutkimusta ei oman kandidaatintutkielmani (Kelloniemi 2014) lisäksi ole tietävästi tehty.

Luvussa 2 esittelen tarkemmin tutkimuksen teoriataustaa. Selvitän kognitiivisen kielitieteen peruslähtökohtia ja kerron grammeista osana spatiaalista eli sijaintia kuvaavaa ja temporaalista eli aikaa kuvaavaa järjestelmää. Lisäksi käsitelen metaforaan ja metonymiaan liittyviä käsitteitä ja selvitän, kuinka kognitiivisessa kielitieteessä suhtaudutaan polysemiaan ja synonymiaan.

1.2 Tutkimusaineisto

Tämä pro gradu -tutkielma pohjautuu kandidaatintutkielmaani, jossa tutkin *perässä-* ja *jäljessä-*grammien merkityksiä ja synonymiaa kaunokirjallisen aineiston valossa. Tutkimuskysymykset ovat kummassakin tutkimuksessa samat, mutta käsillä olevan tutkimuksen aineisto on kokonaisuudessaan laajempi. Siihen sisältyvät sekä kandidaatintutkielmani aineisto että tätä tutkielmaa varten kerätty internetkeskusteluista ja Google-hauilla löydettyistä esiintymistä koostuva aineisto.

Kandidaatintutkielmaani varten kerätty aineisto koostuu *perässä-* ja *jäljessä-*sanojen esiintymistä suomenkielisissä kaunokirjallisissa teoksissa 1880–1930-luvuilta. Aineistossa on yhteensä 97 *perässä-* ja 83 *jäljessä-*esiintymää, jotka olen kerännyt hyödyntämällä Kaino-aineistopalvelun Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita -korpusta sekä Kielipankin Korp-palvelun Aleksis Kivi -korpusta. 413 735 sanaa sisältävästä Aleksis Kivi -korpuksesta olen kerännyt Aleksis Kiven teosten *perässä-* ja *jäljessä-*sanojen esiintymät. 1 456 658 sanaa sisältävästä Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita -korpuksesta olen kerännyt Arvid Järnefeltin, Jalmari Finnen, Johannes Linnankosken, Juhani Ahon, Kyösti Wilkunan ja Minna Canthin teoksissa esiintyvät *perässä-* ja *jäljessä-*sanojen esiintymät.

Uudempi, juuri tätä tutkimusta varten kerätty aineisto, sisältää 200 ensimmäistä *perässä-* ja 200 ensimmäistä *jäljessä-*sanon esiintymää 123 319 920 sanaa sisältävästä Korp-palvelun Suomi24-korpuksesta. Kyseinen korpus sisältää osan Suomi24-keskustelupalvelun keskusteluista vuosilta 2001–2014. Suomi24-keskustelu on kaikille avoin palvelu, jossa keskusteluun voi osallistua omalla nimellä, nimimerkillä tai anonyymisti (Suomi24, keskustelun ohjeet). Sivuston (Suomi24, kuvaus) mukaan palvelussa voidaan julkaista päivittäin yli 20 000 viestiä.

Internetkeskustelut eroavat kaunokirjallisista teoksista tekstilajina ja aineslähteenä melko paljon. Vaikka internetkeskustelut ovat tekstimuotoisia, ne voidaan nähdä puhutun ja kirjoitetun kielen välimuotona. Keskusteluviestien lukemisen ja kirjoittamisen dynamiikka muistuttaa sekä tekstille että puheelle perustuvaa kommunikaatiota. Vuorovaikutus lähettäjän ja vastaanottajan välillä on nopeampaa kuin sen perinteisesti ajatellaan kirjallisessa viestinnässä olevan. Myös ilmausten muoto on usein väljempi. (Arpo 2005: 16–17.)

Verkkokeskustelujen muotoutumiseen vaikuttaa toisaalta yhteiskunnallinen ja kulttuurinen konteksti, toisaalta se, millaisia osallistujia palveluun päätyy. Eri aiheisilla foorumeilla voi olla hyvin erilaisia osanottajia, jotka luovat keskusteluihin omanlaisensa keskustelukulttuurin. (Laaksonen–Matikainen 2013: 199.) Onkin huomattava, että Suomi24-keskustelupalsta on vain yksi monista suomenkielisistä foorumeista, eikä sivuston keskustelujen puheenvuoroissa käytetty kieli edusta koko Suomen tapaa käyttää kieltä.

Aineistoni kaunokirjalliset teokset ovat ilmestyneet nykysuomen kehitysvaiheen alkupuolella, joten ainakin osassa esimerkeistä kieli on nykypäivän kieleen nähden vanhahtavaa. Esimerkiksi Aleksis Kiven kieli on kalskahtanut Kaisa Häkkisen (1994: 148–149) mukaan jo omana aikanaan vanhanaikaiselta. Vanhahtavan kaunokirjallisen aineiston etuna voidaan pitää sitä, että se tuo esiin kielenkäyttötapoja, jotka ovat ajan saatossa harvinaistuneet tai jopa kadonneet. Olen kaunokirjallisen aineiston lisäksi päätenyt keräämään osan aineistosta internetkeskusteluista, sillä vaikka sainkin kaunokirjallisuudesta vastauksia kandidaatintutkimukseni kysymyksiin, olen kiinnostunut grammien esiintymisestä myös tämän päivän arkisessa kielenkäytössä, jota klassikkokirjojen kieli ei kuvasta. Myös uudemman kaunokirjallisuuden kieli voisi olla mielenkiintoinen tutkimuskohde, ja se olisikin luonteva vertailukohta vanhan kirjallisuuden kielelle. Tekijänoikeudellisista syistä aineistoa on kuitenkin hyvin rajoitetusti saatavilla. Lisäksi uudemman kirjallisuuden kielestä ei voida juuri tehdä päätelmiä siitä, millaista grammien käyttö on jokapäiväisessä viestinnässä. Keskustelupalstoilta aineistoa löytyy runsaasti, ja tekstin ovat tuottaneet tavalliset kielenkäyttäjät. Siksi internetkeskusteluaineisto sopii täydentämään kirjallisuudesta kerättyä aineistoa.

Kaunokirjallisista teksteistä ja internetkeskusteluista koostuvan perusaineiston lisäksi käytän tutkimuksessa täydentävänä aineistona Google-hakukoneella löydettyjä osumia *perässä-* ja *jäljessä-*muodoista. Googlen täsmähauilla olen etsinyt ilmauksia, jollaisia voidaan oman kielitajuni mukaan käyttää puheessa tai tekstissä mutta joilla ei ole perusaineistossa esiintymiä. Tämä aineisto jää kuitenkin kvantitatiivisen tarkastelun ulkopuolelle, ja esiintymien erilaisten merkitysten ja käyttöjen määrien jakaumaa selvitän vain systemaattisesti kerätyn perusaineiston pohjalta.

Olen rajannut aineistoni koskemaan vain *perässä-* ja *jäljessä-*sanojen adpositio-, adverbi- ja kvasiadpositiokäyttöä. Kvasiadpositiolla tarkoitan Ojutkankaan ja Huumon

(2010: 25) mukaisesti käytöltään adpositioiden ja adverbien sijoittuvia grammeja, joiden täydennykseen rinnastuva muoto on paikallissijassa. Omassa aineistossani nämä esiintymät ovat elatiivimuotoisia. *Perässä* ja *jäljessä* voivat grammikäyttöjen lisäksi toimia myös substantiiveina, mitä tulen tutkielmassani sivuamaan, mutta substantiivikäytöt jäävät aineistoni kvantitatiivisen tarkastelun ulkopuolelle. Keskityn tutkimaan grammien inessiivimuotoja, jotka perustapauksessa ilmaisevat jatkuvasti vallitsevaa sijaintisuhdetta, kun taas ero- ja tulosijaiset grammit (*perästä*, *jäljestä*, *perään*, *jälkeen*) ilmaisevat tilannetta, jossa muuttujan ja kiintopisteen sijaintisuhde oletusarvoisesti muuttuu (VISK § 1235).

Sen lisäksi, että erittelen, millaisia merkityksiä grammit aineistossani saavat, tarkoitukseni on vertailla spatiaalisten, temporaalisten ja abstraktien merkitysten yleisyyttä keskenään. Tämän lisäksi vertailen erilaisten kieliopillisten käyttöjen yleisyyttä. Luvussa 3 esittelen esiintymien määrien jakautumista aineistossa grammien kieliopillisten käyttöjen ja merkitysten mukaan. Luvuissa 4, 5 ja 6 käsittelen sitä, millaisissa spatiaalisissa, temporaalisissa ja abstrakteissa merkityksissä *perässä*- ja *jäljessä*-grammit aineistossa esiintyvät. Luvussa 7 kokoan aineistosta tehdyt havainnot ja päätelmät yhteen.

2 KOGNITIIVINEN KIELITIEDE

Tutkimukseni teoriatausta pohjautuu kognitiiviseen kielitieteeseen, joka on varsinaisen teorian sijaan pikemminkin useista tutkimushaaroista koostuva lähestymistapa kieleen. Suuntauksen perustavia ajatuksia on se, että kieli on erottamaton osa kaikkea inhimillistä käsitteenmuodostusta. Kielen ajatellaan olevan luonteeltaan symbolista, mikä tarkoittaa sitä, että ilmaisemme ajatuksemme kielen avulla käyttäen symboleita. Symbolit koostuvat puhutuista, kirjoitetuista tai viitotuista muodoista, jotka vastaavat niille mielessämme antamiamme merkityksiä. (Langacker 1983: 6–7; Evans–Green 2006: 3, 6.) Merkityksen ajatellaan olevan pikemminkin sanojen ja lauseiden seuraus kuin niiden luontainen ominaisuus. Sanojen ei ajatella olevan säiliötä, joiden sisällä merkitys on ja joiden mukana se siirtyy puhujalta kuulijalle. Yksilöllä on oma tietovarastonsa, joka muokkautuu, kun sinne syötetään jotain uutta. Semanttiset rakenteet kuvataan kognitiivisessa kielitieteessä käsitteistyksinä, jotka toimivat välittäjinä kognitiivisten prosessien ja kielellisen merkityksen välillä (Leino 1993: 22, 72–73). Symbolisen funktion lisäksi kielellä on vuorovaikutuksellinen tehtävä, sillä

muotojen ja merkitysten muodostamat parit syntyvät kielenkäyttäjän vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. (Evans–Green 2006: 9).

Kognitiivisen kielentutkimuksen haaroja edustavat esimerkiksi kognitiivinen metaforateoria ja kieliopillistumistutkimus, joita käytän tässä tutkimuksessa analyysini tukena. Luvussa 2.1 käsittelen kognitiivisen kielitieteen suhdetta metaforaan ja metonymiaan. Luvussa 2.2 keskityn kuvaamaan grammien tehtäviä ja kieliopillisten käyttöjen taustalla olevia kieliopillistumisprosesseja. Luvussa 2.3 esittelen järjestelmiä, joiden avulla grammit kuvaavat spatiaalisia, temporaalisia ja abstrakteja merkityksiä.

Synonymiaa on kognitiivisessa kielitieteessä käsitelty vain vähän, sillä kognitiivisen kieliopin perusfilosofian mukaan ilmaukset eivät koskaan ole täysin identtisiä keskenään. Polysemiatutkimuksessa kognitiivista kielentutkimusta on sen sijaan sovellettu melko paljon. (Päiviö 2007: 30–35.) Luvuissa 2.4 ja 2.5 selvitän syvemmin, kuinka kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä suhtaudutaan synonymiaan ja polysemiaan.

2.1 Metafora ja metonymia

Kognitiivisen metaforateorian kehittäneiden Lakoffin ja Johnsonin (1980: 3–5) mukaan ajattelua ja toimintaa ohjaava käsitejärjestelmämme on luonteeltaan metaforinen. Metafora ei siis ole vain runouden ja retoriikan välineenä käytetty kielenpiirre, vaan se koskee jokapäiväistä elämäämme. Sen perusolemuksen voidaankin sanoa olevan jonkin asian kokemista ja ymmärtämistä suhteessa toiseen. Metaforateorian mukaan metaforat ovat ainoa keinomme ymmärtää abstrakteja käsitteitä (Nikanne 1992: 64). Metafora toimiikin pohjana esimerkiksi kieliopillistumisprosesseille, joita käsittelen luvussa 2.3.

Kielessä metafora ilmenee niin, että käsite kuvataan jonkin toisen käsitteen kautta. Kuvattavaa käsitettä nimitetään metaforan kohteeksi ja käsitettä, jolla toista kuvataan, metaforan lähteeksi. Käsitteet koostuvat toisiinsa liittyvistä skeemoista, jotka ovat jonkinlaisia pelkistettyjä kuvia käsitteen mielessä herättämistä asioista ja suhteista. (Nikanne 1992: 61–62.) Esimerkiksi käsittemetaforassa VÄITTELY ON SOTAA kohteena on VÄITTELY ja lähteenä SOTA. Käsitteen SOTA skeemaan taas kuuluvat esimerkiksi sodan osapuolet, strategia, hyökkäys, puolustus, voitto ja häviö.

Moore (2014a: 6–7) käyttää käsitteisiin liittyen termejä *kohdekehys (target frame)* ja *lähdekehys (source frame)*. Hänen mukaansa metaforat ovat siinä mielessä yksisuuntaisia, että lähdekehysten sanastoa käytetään puhuttaessa kohdekehyksestä, mutta kohdekehysten sanastoa ei tavallisesti käytetä lähdekehyksestä puhumiseen. Jos esimerkiksi lähdekehys on SOTA ja kohdekehys VÄITTELY, väittelyn osallistuja voi sodan termein kertoa *murskanneensa* vastustajan argumentit. Sotilaan ei kuitenkaan ole yhtä luontevaa sanoa *argumentoineensa* vastustajan kuoliaaksi.

Monet abstrakteja käsitteitä kuvaavat metaforat pohjautuvat ihmisen fyysisiin ja kulttuurisiin kokemuksiin. Tällaisissa metaforissa käsitteet ovat yhteydessä suuntiin, jotka ihminen hahmottaa ruumiillisuutensa kautta. Esimerkiksi ihmisen pystyasento vaikuttaa siihen, että ilo ja suru hahmotetaan monissa kulttuureissa ylhäällä–alhaalla-käsiteparin avulla, mistä ovat syntyneet sellaiset ilmaukset kuin *mielialani on korkealla* tai *mieleni on maassa*. Edessä–takana-pari taas liittyy usein tulevaisuuden ja menneisyyden hahmottamiseen, mitä kuvaavat esimerkiksi ilmaukset *edessäsi on valoisa tulevaisuus* ja *jätimme vaikeat ajat taaksemme*. (Lakoff–Johnson 1980: 14–15, 56.)

Metonymia on kielikuva, jossa käsitettä käytetään viittaamaan johonkin sille läheiseen käsitteeseen. Metonymiasta on kyse esimerkiksi tarjoilijan toteamuksessa *kalakeitto odottelee laskuaan*. Sen sijaan, että kalakeitolle annettaisiin inhimillisiä ominaisuuksia, kalakeiton käsitteellä viitataan henkilöön, joka on tilannut kalakeiton. Metonymioita ovat myös esimerkiksi ilmaukset, joissa osa edustaa kokonaisuutta (*Tarvitsemme yritykseemme uutta verta*), tuottaja edustaa tuotetta (*Luen mielelläni Shakespearea*) tai instituutio edustaa vastuussa olevia henkilöitä (*Yliopisto ei tule hyväksymään ehdotustasi*). (Lakoff–Johnson 1980: 35–39.)

Metaforan ja metonymian on yleensä kuvattu olevan erillisiä mutta toisiinsa liittyviä (Onikki 1992: 39). Metonymian olemuksen on ajateltu olevan ennen kaikkea viittaaminen, kun metaforan olemukselle olennaisena on pidetty ymmärtämistä. Metonymian tehtävät ovat kuitenkin osittain samanlaisia kuin metaforan. Kummassakin käsite ymmärretään toisen kautta, mutta metonymia keskittyy enemmän tiettyihin puoliin kohteestaan ja korostaa niitä. Jos esimerkiksi sanomme tarvitsevamme projektiin *teräviä päitä*, emme valitse päätä edustamaan koko ihmistä vain sattumalta, vaan siksi, että älykkyys yhdistetään juuri siihen osaan kehosta. Metaforan tapaan

metonymia on osa jokapäiväisiä tapojamme ajatella, toimia ja puhua. (Lakoff–Johnson 1980: 39–40.)

2.2 Grammit

2.2.1 Grammien käyttö

Grammit ovat kieliopillisia elementtejä, joiden avulla ilmaistaan erityisesti tilasuhteita (Svorou 1994: 31). Grammit ovat kielen elementteinä poikkeuksellisen monikäyttöisiä. Monet niistä voivat toimia eri tehtävissä, joissa niiden kieliopillinen funktio ja sanaluokka vaihtelevat. Suomen kielen grammit voivat toimia esimerkiksi adpositioina, itsenäisinä adverbeina, kvasiadpositioina tai verbiin liittyvinä partikkeleina. (Ojutkangas–Huumo 2010: 169.) Aineistossani *perässä-* ja *jäljessä-*grammit esiintyvät adpositioina, kvasiadpositioina ja adverbeina.

Adpositio on yhteinen nimitys prepositioille ja postpositioille. Adpositiot ovat taipumattomia tai vajaan taipuvia sanoja, joilla on määräsijainen täydennys ja jotka ilmaisevat entiteetin suhteen toiseen entiteettiin. Ison suomen kieliopin (VISK § 687) mukaan täydennys on useimmiten genetiivi- tai partitiivimuotoinen, mutta myös illatiivi, allatiivi, elatiivi, ablatiivi ja nominatiivi ovat mahdollisia sijoja. Sanoista, jotka saavat paikallissijaisen täydennyksen rinnastuvan muodon, käytän kuitenkin Ojutkankaan ja Huumon (2010: 25) tapaan nimitystä kvasiadpositio. Adposition suhdetta sen täydennyksenä toimivaan substantiivilausekkeeseen vastaa paikallissijan suhdetta nominiin. Adpositiot kuitenkin täydentävät sijamuotojen ilmaisumahdollisuuksia ilmaisemalla pikemminkin suhteellista sijaintia ja sen asteita (*pöydän yläpuolella*) kuin sijaintia kontaktissa johonkin (*pöydällä*) (VISK § 687, 689).

Täydennyksensä edellä sijaitsevat adpositiot ovat prepositioita ja jäljessä sijaitsevat postpositioita (VISK § 687). Suomen kielessä postpositioina käytettäviä sanoja on selvästi enemmän kuin prepositioina käytettäviä, mikä sopii yhteen sen periaatteen kanssa, että sanojen välisiä suhteita ilmaistaan taivutuspäätteiden avulla (VISK § 688). Yhtenä syynä postpositioiden prepositioita suurempaan määrään pidetään suomen kielen vanhaa SOV-sanajärjestystä, jonka mukaan määräite on ennen pääsanaansa (Jaakola 1997: 122). Prepositiot ovat suomalais-ugrilaisissa kielissä postpositioita myöhäisempi sanaluokka, ja yhtenä edellytyksenä prepositioiden kategorian

kehittymiseen onkin ollut sanajärjestyksen muuttuminen itämerensuomessa SVO:ksi (Grünthal 2005: 46–47).

Preposition täydennys on useimmiten partitiivimuotoinen ja postposition genetiivimuotoinen. Usein pre- ja postpositioilla myös ilmaistaan eri asioita: esimerkiksi väylää ilmaisevia adpositioita, kuten *kautta* ja *pitkin*, on mahdollista käyttää prepositioina, kun taas konkreettisempia spatiaalisia suhteita kuvaavat adpositiot, kuten *sisällä*, *päällä*, *vieressä* ja *luona*, ovat postpositioita. (Grünthal 2003: 63.) Osa adpositioista voi esiintyä yhtä hyvin prepositiona tai postpositiona. Pre- ja postpositiolauseke voivat olla merkitykseltään samoja, mutta usein merkityksessä on jonkinlainen ero. Prepositioilmaus saattaa esimerkiksi genetiivitäydennyksen kanssa tehdä tyylistä kirjallisen (*kuljimme läpi kaupungin*), kun taas postpositioilmaus on neutraalimpi (*kuljimme kaupungin läpi*). (VISK § 701.) Väyläadpositioita tarkastelleen Huumon (2010: 531, 535) mukaan ajan ilmaisemisen tehtävän nähdään tyypillisesti kuuluvan prepositioille, ja postpositiota pidetään luontevampana vaihtoehtona spatiaaliseen merkityksen ilmaisemiseen (esim. *pitkin päivää* mutta *tietä pitkin*). Spatiaaliset väyläprepositio- ja väyläpostpositiokäytöt taas eroavat toisistaan merkityksiltään esimerkiksi lauseen rajattuuden osalta siten, että prepositioilmaus yhdistyy lauseen rajaamattomuuteen ja postpositio rajattuuteen.

Adverbi on sanaluokkakategoriana vaikeasti määriteltävä. Siksi määrittelyyn on eri tutkimuksissa käytetty monentasoisia kriteerejä. Kriteerit ovat voineet olla morfologisia, syntaktisia tai semanttisia, joko yhdessä tai erikseen. (Sulkala 1981: 48–49.) Ison suomen kieliopin (VISK § 646) määrittelyn mukaan adverbis ovat vajaan taipuvia tai taipumattomia sanoja, jotka kuvaavat lauseessa suhteita, kuten aikaa, paikkaa, olotilaa, tapaa tai määrää. Adverbin muodostamaan adverbilausekkeeseen voi sisältyä määritteitä, ja jotkin adverbityypit saavat myös täydennyksiä.

Adverbien ja adpositioiden välinen raja ei ole aina selvä. Yksinomaan adverbeja olevat sanat (esim. *paljon* ja *eilen*) muodostavat lausekkeen yksin tai määritteellisinä, mutta ne eivät saa täydennystä. Yksinomaan adpositioita olevat sanat (esim. *luona* ja *takia*) taas esiintyvät vain määräsijaisen täydennyksen kanssa. Sanat, joita käytetään niin adverbeina kuin adpositioinakin (esim. *lähellä* ja *perässä*), tulkitaan kontekstissaan jommankumman sanaluokan edustajiksi sen mukaan, onko niillä genetiivi- tai partitiivisijaista täydennystä vai ei. (VISK § 678.) Suomen kielessä tällaiseen joukkoon kuuluvat erityisesti suhteellista sijaintia ilmaisevat sanat (VISK § 694).

Ojutkangas ja Huumo (2010: 25) nimittävät käytöltään adpositioiden ja adverbien väliin sijoittuvia grammeja kvasiadpositioiksi. Kvasiadpositioiden yhteydessä esiintyy täydennykseen rinnastuva muoto, mutta se ei ole kieliopillisessa sijassa vaan paikallissijassa. Suomen kielessä tyypillisiä kvasiadpositioita ovat esimerkiksi *asti* ja *saakka*, jotka käyttäytyvät kuin adpositiot mutta joiden seuralainen on paikallissijassa. Grammin ja paikallissijassa olevan seuralaisen suhde on semanttisesti ja kieliopillisesti väljempi kuin grammin ja genetiivi- tai partitiivisijassa olevan seuralaisen suhde (Lehismets 2013: 347). Grünthalin (2003: 70) mukaan kvasiadpositioina toimivat grammit koodaavat lokaalisen suhteen moneen kertaan, sillä sekä sijapäätte että adpositio viittaavat yhtä aikaa sijaintiin.

2.2.2 Kieliopillistuminen

Hopperin ja Traugottin (2009: xv) mukaan kieliopillistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa leksikaaliset yksiköt alkavat toimia kieliopillisissa tehtävissä tietyissä konteksteissa, ja sitä, kuinka ne kieliopillistuttuaan alkavat toimia uusissa kieliopillisissa funktioissa. Ojutkangas (2001: 13) kuvaa kieliopillistumisen olevan kielessä jatkuvasti vaikuttava muutostyyppi, jonka perustapauksessa leksikaalinen yksikkö kehittyy kieliopilliseksi. Alun perin konkreettistarkoitteinen sana, kuten substantiivi, muuttuu kieliopillisen suhteen ilmaisimeksi, kuten adpositioksi. Kieliopillistumisprosessi voi edetä myös siten, että kieliopillinen yksikkö saa uuden tai uusia abstraktimpia merkityksiä vanhan merkityksen rinnalle tai tilalle.

Kieliopillistumisen käynnistää semanttinen muutos, johon liittyy jonkin rakenteen analysointi eri tavalla kuin ennen. (Harris–Campbell 1995, 70–72). Esimerkiksi useat suomen kielen postpositiot ovat syntyneet substantiivin ja sitä edeltäneen genetiivimääritteen reanalyysin tuloksena (Salmi 2010: 63). Kieliopillistuneen yksikön vanha leksikaalistunut merkitys ei välttämättä tule heti uuden merkityksen syrjäyttämäksi, vaan se voi jäädä elämään uuden merkityksen rinnalle ja käydä itsenäisenä sanana läpi samoja muutoksia kuin muutkin leksikaaliset sanat. Kieliopillistuminen onkin tyypillisesti kerrostunutta. (Hopper–Traugott 2009: 124.)

Kieliopillistumista pidetään yleisesti yksisuuntaisena prosessina, millä tarkoitetaan sitä, että muutos tapahtuu konkreettisemmasta abstraktimpaan eikä kieliopillinen yksikkö voi palata leksikaaliseksi yksiköksi. Vaikka yksisuuntaisuusperiaatteen tukena on paljon

todistusaineistoa maailman kielistä, päinvastaisiakin prosesseja esiintyy. (Heine ym. 1991: 4, 51–52; Ojutkangas 2001: 74–77). Vastaesimerkkejä on olemassa jonkin verran esimerkiksi suomalais-ugrilaisissa kielissä (Suutari 2006: 101).

Svoroun (1994: 69) mukaan grammien pääasiallisia lähteitä ovat substantiivit ja verbit. Suomen grammit ovat tyypillisimmin nominitaustaisia (Ojutkangas–Huumo 2010: 19). Kieliopillistuville leksikaalisille yksiköille on tyypillistä taajakäyttöisyys, merkityksen yleisyys ja käsitteellinen yksinkertaisuus. Ne kuuluvat kielen ydinsanastoon, jonka yksiköt ovat tyypillisesti riippumattomia kulttuurisista eroista ja joilla ilmaistaan ihmisen peruskokemuksia, esimerkiksi fyysistä tilaa, käyttäytymistä ja ihmisen lähiympäristöä. (Ojutkangas 2001: 24.)

Grammit kieliopillistuvat erityyppisistä sanoista, joiden avulla hahmotamme spatiaalisia suhteita. Kun nomini kieliopillistuu, lähdeseana voi olla esimerkiksi ruumiinosanimi (*pää*), fyysisen ympäristön entiteetin nimi (*joki*), yleinen osanimi (*sivu*) tai abstrakti spatiaalisen käsitteen nimi (*pituus*) (Svorou 1994: 70; Ojutkangas 2001: 25). Metafora toimii yhtenä kieliopillistumisen perustana. Esimerkiksi ruumiinosanimityksen kehityksessä postpositioksi tapahtuu ensin merkityksen siirtyminen ruumiista fyysiseen ympäristöön: *Pää* laajenee merkitsemään ruumiinosan lisäksi myös esineen osaa, esimerkiksi *muurahainen käveli lankun päästä päähän*. Tämä merkitys taas laajenee edelleen metonymisesti tarkoittamaan myös tilaa osan ympärillä, esimerkiksi *kärpänen lenteli lankun päällä*. (Heine ym. 1991: 156–157; Ojutkangas 2001: 59–61.)

Grammin kehittyminen ruumiinosanimestä perustuu ruumiinosan sijaintiin vartalossa. Yhden ruumiinosan nimitys voi kehittyä useammaksi erilaiseksi grammiksi riippuen siitä, ajatellaanko kyseisen ruumiinosan kuuluvan ihmiselle vain neljällä jalalla kulkevalle eläimelle. Antropomorfisessa käsitteistysmallissa grammin taustana on ihmiskehon ruumiinosa, joten ihmisen kanonisen pystysuunnan takia esimerkiksi ’pää’ kuvastaa yläosaa. Zoomorfisessa käsitteistysmallissa lähteenä on eläimen ruumiinosa, joten ’pää’ kuvastaa etuosaa. (Svorou 1994: 70–75).

Ympäristön entiteeteillä on ihmisille suuri kulttuurinen merkitys, minkä lisäksi ne tarjoavat meille ravintoa ja toimivat viittauspisteinä suunnistaessa. Niinpä esimerkiksi pellot, joet ja vuoret toimivat usein kiintopisteinä spatiaalisia suhteita hahmotettaessa. Ympäristön entiteettien nimistä alkunsa saaneista grammeista suurin osa kuvaa yläpuolta, ulkopuolta tai takapuolta. Yläpuolta kuvaavat grammit kehittyvät usein ’taivasta’ tai ’vuoren huippua’ merkitsevistä sanasta. Ulkopuolta kuvaavat grammit

kehittyvät useissa kielissä ’peltoa’ tai ’oviaukkoa’ merkitsevistä sanasta. Takapuolta kuvaavat grammit taas kehittyvät sanasta, joka merkitsee jonkinlaista ’jälkeä’, esimerkiksi ’jalanjälkeä’. (Svorou 1994: 79–82). Tutkimukseni kohteena oleva *jäljessä*-grammi lienee tällaista alkuperää. Nykysuomen etymologisen sanakirjan (NES, s.v. *jälki*) mukaan *jälki*-sanana alkuperäisenä merkityksenä voidaankin pitää lähisukukielten vastineiden perusteella jonkinlaista ’painettua jälkeä’.

Yleiset osannimitykset kuvaavat esimerkiksi osaa suhteessa kokonaiseen esineeseen. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *keula*, *sivu* ja *perä*. Yleiset osannimitykset pohjautuvat tyypillisesti joko ruumiinosien nimityksiin tai ympäristösanoihin, minkä takia ne ovat usein polyseemisiä. (Svorou 1994: 82–85). Kielitoimiston sanakirjan (KS, s.v. *perä*) mukaan sana *perä* voikin tarkoittaa yhtä hyvin kulkuneuvon, ihmisen tai eläimen takapäätä tai takaosaa.

Grammien kehittyminen abstrakteista spatiaalisten käsitteiden nimiä kuvaavista nomineista on melko harvinaista. Useissa kielissä grammien ja tällaisten nimien välillä on yhteys, mutta kehityksen suuntaa ei voida välttämättä päätellä. Joissakin kielissä kehityksen voidaan kuitenkin sanoa varmasti tapahtuvan nominista grammiksi. Yksi esimerkki tällaisesta tapauksesta on Eritreassa ja Sudanissa puhuttava tigrin kieli, jossa sanan *šänäk* merkitys voi olla joko ’suunta’ tai ’kohti’. (Svorou 1994: 86.)

Toni Suutarin (2006: 119) mukaan sanalla *perä* ei välttämättä alkujaankaan ole ollut kovin konkreettista tai tarkasti rajattua merkitystä. Suomalais-ugrialaisten kielten kehitystä ja käyttöä tarkastellessaan hän on päätenyt siihen, että sanaa on alun perin käytetty abstraktina tilasuhteiden ilmaisimena pikemmin kuin ruumiinosan nimityksenä, mikä haastaa kieliopillistumistutkimuksessa vallitsevan yksisuuntaisuushypoteesin. Myös Nykysuomen etymologisessa sanakirjassa (NES, s.v. *perä*) sanan *perä* mahdolliseksi alkuperäiseksi merkitykseksi esitetäänkin ’takana oleva tila, takaosa’. Jaakola (1997: 135–136) taas toteaa, että koska sanalla kuitenkin on suomen kielessä selvää ruumiinosakäyttöä, kehityksen voisi olettaa kulkeneen todennäköisemmin konkreettisesta osan nimityksestä abstraktimpaan kuin päinvastoin. Hän kuvaa *perässä*-postposition kieliopillistumisprosessia Heinen, Claudin ja Hünemeyerin (1991: 130) esittämän jatkumon avulla:

0 vaihe	hevosen <i>perä</i> , veneen <i>perä</i> , auton <i>perä</i>
I vaihe	auton <i>perä</i> on pimeänä ('takavalot eivät pala')
II vaihe	valot auton <i>perässä</i> auton <i>perässä</i> on pimeää
III vaihe	auto on <i>perässä</i>

Jatkumon nollavaiheessa sana ilmaisee tyypillisesti entiteetin X ruumiinosaa. Vaiheessa I se ilmaisee samanaikaisesti X:n osaa ja paikkaa. Vaiheessa II se taas ilmaisee samaan aikaan X:n osaa ja paikkaa X:n lähellä mutta vaiheessa III enää vain paikkaa X:n lähellä. Jatkumo siis kuvaa sitä, kuinka ruumiinosaa tai muuta osaa kuvaava termi kehittyy ensin yleistä relationaalista osaa merkitseväksi sanaksi, jolla aletaan vähitellen hahmottaa lokaatiota. Varsinainen kieliopillistuminen tapahtuu merkityksen abstraktistuessaa vaiheiden I ja II välillä. (Heine ym. 1991: 130; Jaakola 1997: 135–136.)

Kun grammin taustalla on verbi, kieliopillistuminen alkaa Svoroun (1994: 109–115) mukaan partisiippimuodosta tai seriaaliverbikonstruktiosta. Verbitaustaiset grammit ovat useimmiten dynaamisia, ja ne kuvaavat esimerkiksi suuntaa (*ylös*), reittiä (*yli*) tai liikkeen päätepistettä. Verbit, jotka kehittyvät tietynlaisiksi grammeiksi, ovat myös merkitykseltään saman tyyppisiä. Esimerkiksi takaosaa kuvaavat grammit pohjautuvat viimeisenä olemista ja seuraamista merkitseviin sanoihin.

2.3 Spatiaalisten, temporaalisten ja abstraktien suhteiden ilmaiseminen

2.3.1 Akselit ja spatiaaliset viittauskehykset

Kognitiivisessa kielitieteessä inhimillinen hahmotustavan oletetaan perustuvan huomion jakautumiseen kahtaalle, kuvioon ja taustaan siten, että päähuomio on kuviossa. Taustasta esiin nouseva kuvio jäsenyy kielellisessä rakenteessa muuttujaksi ja taustaksi jäävä entiteetti kiintopisteeksi. (Leino 1993: 193–203.) Talmyn (2000: 315–316) määritelmän mukaan muuttuja (*figure*) on kahdesta kuvattavasta entiteetistä esimerkiksi pienempi, liikkuvampi, vaikeammin havaittava ja keskeisempi, kun taas kiintopiste (*ground*) on entiteeteistä suurempi, staattisempi, helpommin havaittava ja vähemmän keskeinen. Esimerkiksi ilmauksessa *pyörä on talon lähellä* adposition *lähellä* ilmaisemassa kahden entiteetin välisessä tilasuhteessa *pyörä* hahmottuu muuttujaksi ja *talo* kiintopisteeksi. Langackerin (2008: 113) mukaan useampi lauseen entiteetti voidaan nimetä muuttujaksi (*trajectory*) tai kiintopisteeksi (*landmark*), mutta

lähtökohtaisesti muuttujana pidetään lausetasolla subjektia ja transitiivilauseen kiintopisteenä ensisijaisesti objektia.

Muuttujan sijaintia suhteessa kiintopisteeseen voidaan kuvata akseleiden avulla. Akseleihin suhteutuvaa sijaintia ilmaisevia grammeja kutsutaan akseligrammeiksi. Tyypillisesti grammit ilmaisevat sijaintia frontaalaisella (edessä–takana), lateraalaisella (vasemmalla–oikealla) ja vertikaalisella (ylhäällä–alhaalla) akselilla. Frontaalinen akseli hahmottuu ihmisen ruumiin epäsymmetrisyyden, liikkeen kanonisen suunnan sekä näkökentän suunnan ja laajuuden kautta. Lateraalinen akseli hahmottuu ihmisen ruumiin symmetrisyydestä sivusuunnassa. Vertikaalinen akseli hahmottuu ihmisen kanonisen pystyasennon kautta, ja se on samansuuntainen maan vetovoiman määräämän akselin kanssa. (Ojutkangas 2005: 527–529; Huumo 2013: 8–9.)

Kun muuttuja ja kiintopiste ovat paikoillaan, niiden suhde ilmaistaan tyypillisesti staattisten akseligrammien avulla. Perusmerkitykseltään staattisten sijaintitilanteiden ilmaisimina pidetään frontaalaisella akselilla grammeja *edessä* ja *takana*. Kun muuttuja ja kiintopiste liikkuvat samaa väylää pitkin, ilmaistaan tilanne puolestaan perusmerkitykseltään dynaamisilla akseligrammeilla, jollaisia ovat esimerkiksi *edellä*, *perässä* ja *jäljessä*. Ihminen voi esimerkiksi seistä jonkun *edessä* tai *takana*, mutta juoksemisen kuvataan tapahtuvan pikemminkin tämän *edellä*, *perässä* tai *jäljessä*. (Huumo 2013: 9.)

Grammien kaltaiset suhteellista sijaintia kuvaavat sanat määrittävät hakualueen, jolle muuttuja sijoittuu suhteessa kiintopisteeseen (Langacker 1999: 33). Esimerkiksi *perässä*- ja *jäljessä*-grammin hakualue on kiintopisteen lähistöllä tämän takapuoleksi ymmärretyllä alueella. Käsitys kiintopisteen etu- ja takapuolesta vaihtelee, sillä akselistoja voidaan suhteuttaa kiintopisteeseen toisistaan eroavien viittauskehysten avulla, jotka Levinson (2003: 35) jakaa luontaiseen, relatiiviseen ja absoluuttiseen.

Luontaisessa viittauskehyksessä muuttujan sijainti suhteessa kiintopisteeseen ilmaistaan hyödyntämällä kiintopisteen luontaisia ominaisuuksia (Tenbrink 2011: 706). Entiteettien luontainen etu- ja takapuoli määräytyvät esimerkiksi niiden muodon sekä tyypillisen liikesuunnan ja käytön perusteella. Ihmisen luontaiseksi etupuoleksi ymmärretään puoli, jolla kasvot sijaitsevat. Tätä ilmentää lause *edessäni on juomalasi*, jossa juomalasin ymmärretään olevan puhujan kasvojen puolella. Television etupuolena taas pidetään puolta, johon huomio keskittyy ohjelmia seurattaessa. (Levinson 2003: 41–42.)

Relatiivinen viittauskehys perustuu ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmaan (Tenbrink 2011: 706). Tämän näkökulman asettavat tarkastelijan kehon epäsymmetrisyys ja katseen suunta (Levinson 2003: 42–43). Esimerkiksi lauseen *maitopurkki on juomalasin vasemmalla puolella* esittämän sijaintisuhteen kuvaamiseen tarvitaan ulkopuolinen tarkastelija, sillä juomalasilla ei ole luontaista etu- ja takapuolta, joiden kautta vasen ja oikea hahmottuisivat. Suomen kielessä relatiivista viittauskehystä käytetäänkin tyypillisimmin kuvaamaan suhteita, joissa kiintopisteellä ei ole luontaista etu- ja takapuolta (Huumo 2013: 9).

Absoluuttisessa viittauskehyksessä näkökulma määräytyy ulkopuolisten kiintopisteiden, kuten ilmansuuntien tai maantieteellisten entiteettien, kautta (Tenbrink 2011: 706). Absoluuttista viittauskehystä käytetään esimerkiksi lauseessa *maitopurkki on juomalasin itäpuolella*. Suomen kielessä absoluuttinen kehys soveltuu luontevimmin maantieteellisten kohteiden sijaintisuhteiden kuvaamiseen (*Kemi on Tornion kaakkoispuolella*) (Huumo 2013: 9). On kuitenkin olemassa kieliä, joissa maitopurkin ja juomalasin kaltaisten pientenkin entiteettien välistä sijaintia kuvataan käyttämällä absoluuttista viittauskehystä (Levinson 2003: 48).

Yksittäiset grammit voivat toimia useassa eri viittauskehyksessä, eikä viittauskehysten yksiselitteinen nimeäminen ole aina mahdollista. Ojutkankaan (2005: 535) mukaan frontaalaisella akselilla viittauskehysten valinta tehdään tyypillisimmin luontaisen ja relatiivisen välillä. Tällöin kehysten valintaan vaikuttaa se, onko tilanteen kiintopiste niin symmetrinen, että joku sen puolista valikoituisi sen luontaiseksi etu- tai takaosaksi. Liiketilanteen kuvauksessa kiintopisteen etu- ja takapuoli taas määrittyvät usein toisin kuin staattisen tilanteen kuvauksessa: Svorou (1994: 22) esittää ajatuksen liikeviittauskehyksestä (*the movement reference frame*), jossa kiintopisteen etu- ja takapuoli määräytyvät liikkeen suunnan mukaan. Tästä syystä veneessä istuva kalastaja voi vetää viehettä veneen liikesuunnan perusteella perässään, vaikka hän istuisi selkä menosuuntaan ja viehe sijaitisi hänen luontaisella etupuolellaan.

Suomessa grammien sijamerkinnessä sisä- ja ulkopaikallissijojen oppositio erottaa usein staattisen ja dynaamisen systeemin tapaukset toisistaan. Selkeimmin staattisuuden ja dynaamisuuden vastakohtaisuus näkyy frontaalaisella akselilla ja sielläkin erityisesti silloin, kun kuvataan etupuolella olemista (Huumo 2013: 10). Grammi *edessä* kuuluu siis selkeästi staattiseen ja *edellä* dynaamiseen akselistoon. Työnjako on erilainen ’takana’ olemista kuvaavien grammien tapauksessa: Adessiivimuoto *perällä* ilmaisee

esimerkiksi sijaintia säiliömäisen kiintopisteen takaosan sisäpuolella, ja *jäljellä* toimii adverbina kuvaamassa olemassaoloa tilanteessa tai paikassa, jossa jotain on poistunut. Illatiivimuodot *perään* ja *jälkeen* ovat puolestaan vakiintuneet temporaalisen merkityksen ilmaisemiseen. (Huumo 2013: 13; Huumo–Kelloniemi–Teeri–Niknamoghdam (tulossa).)

2.3.2 Ajan metaforat

Spatiaalisille viittauskehyksille on olemassa temporaaliset vastineensa. Suomen kielessä merkityksiä 'aikaisemmin kuin' ja 'myöhemmin kuin' ilmaistaan erityisesti sanoilla *ennen* ja *jälkeen*. Niiden lisäksi ajan ilmaisemiseen käytetään perusmerkitykseltään spatiaalisia akseligrammeja, jollaisia ovat esimerkiksi *edellä*, *perässä* ja *jäljessä*. Perusmerkitykseltään spatiaalisten grammien temporaalinen käyttö kytkeytyy metaforiin, joissa ajan kulumisen kuvataan jonkinlaisena liikkeenä. (Huumo 2013: 15.)

Ajan kulumista voidaan ilmaista muun muassa LIKKUVAN EGON tai LIKKUVAN AJAN metaforan avulla. Kun kyseessä on LIKKUVAN EGON metafora, ihminen kuvataan liikkumaan väyläksi käsitteistetyssä ajassa menneisyydestä kohti tulevaisuutta, jolloin ego hahmottuu muuttujaksi ja ajankohta kiintopisteeksi. Ajan voidaan siis ajatella pysyvän paikallaan ja ihmisen kulkevan sitä pitkin nykyhetken jatkuvasti vaihtuessa. LIKKUVAN EGON metaforaa edustaa esimerkiksi lause *lähestymme loppiaista*. LIKKUVAN EGON metaforassa egon kasvot suuntautuvat tulevaisuuteen, joten tulevaisuuteen sijoittuvien tapahtumien sanotaan olevan *edessä* ja menneisyyteen sijoittuvien *takana*. Tätä on perusteltu sillä, että kun ihminen liikkuu paikasta toiseen, hän saapuu ajallisesti myöhemmin paikkoihin, joihin on vasta matkalla. Nämä paikat myös sijaitsevat ihmisen ruumiinrakenteen ja kulkusuunnan perusteella edessäpäin. (Lakoff–Johnson 1999: 145–147.)

LIKKUVAN AJAN metaforassa ego pysyy paikallaan ajankohtien virratessa hänen ohitseensa. Kun LIKKUVAN EGON metaforassa ego kulkee eteenpäin kohti myöhempiä aikoja, LIKKUVAN AJAN metaforassa ajankohdat liikkuvat myöhemmästä egoa kohti eli ikään kuin menneisyyteen, jolloin muuttujaksi hahmottuu LIKKUVAN EGON metaforalle vastakkaisesti ajankohta ja kiintopisteeksi ego. Lause *loppiainen lähestyy* edustaa LIKKUVAN AJAN metaforaa. Metaforaa on verrattu jonkinlaisen kulkuväylän varrella

istumiseen ja väylällä tiettyyn suuntaan liikkuvien asioiden liikkeiden havainnointiin. (Lakoff–Johnson 1999: 141–145; Huumo 2013: 16.)

LIKKUVAN AJAN metaforassa näkökulman ei tarvitse aina olla egokeskinen, vaan useammat ajankohdat voivat liikkua samaa väylää pitkin tulevaisuudesta kohti menneisyyttä. Aikaisemman ajankohdan kuvataan metaforisesti olevan myöhemmän *edellä*, ja myöhemmän seuraavan sitä. Tällaista metaforaa Moore (2014b: 377) kutsuu nimellä SEQUENCE IS RELATIVE POSITION ON A PATH, jonka Huumo (2015a: 126) on suomentanut lyhyemmin AJAN JONOMETAFORAKSI. Sitä edustaa esimerkiksi ilmaus *loppiainen seuraa joulua*. Tässä tapauksessa sekä muuttuja että kiintopiste ovat ajankohtia, joten ne suhteutuvat toisiinsa sen sijaan, että ne suhteutuisivat egoon. Tällaista kahden peräkkäisen entiteetin liikettä samaa metaforista aikaväylää pitkin ei esiinny liikuttaessa aikaisemmasta kohti myöhempää. Tulevaisuuteen päin liikkuvia ajankohtia tai egoja voi olla vain yksi, sillä emme voi seurata useampaa nykyhetkeä kerrallaan. (Moore 2014b: 377–383.)

Temporaalisilla tilanteilla on omat viittauskehyksensä, jotka heijastavat spatiaalisia metaforisesti. Spatiaaliset ja temporaaliset kehykset eroavat toisistaan erityisesti siten, että koska aika käsitteistetään tyypillisesti yksiulotteiseksi väyläksi, sitä ilmaistaan pääasiassa frontaalille akselille sijoittuvilla kielenaineiksilla. (Huumo 2013: 15.) McTaggart (1908: 458–459) jakaa temporaaliset ilmaukset A- ja B-sarjaan, joista A-sarjassa ajan kulumisen kuvataan kokijan näkökulmasta ja B-sarjassa ilman kokijan näkökulmaa. Ajan liikemetaforista LIKKUVAN EGON ja EGOKESKISEN LIKKUVAN AJAN metaforat siis perustuvat A-sarjan temporaaliseen viittauskehukseen ja JONOMETAFORA B-sarjan viittauskehukseen.

Moore (2014a: 65) kutsuu A-sarjan kehystä egoperustaiseksi (*ego-perspective*) ja B-sarjan kehystä Talmyn (2000: 212) tapaan kenttäperustaiseksi (*field-based*). Hänen mukaansa kenttäperustainen viittauskehys rinnastuu spatiaalisista kehyksistä absoluuttiseen, sillä niistä kumpikaan ei vaadi kokijan tai tarkkailijan näkökulmaa. Egoperustaiselle viittauskehykselle taas ei ole olemassa suoraa vastinetta spatiaalisissa viittauskehyksissä. (Moore 2011: 759–760.) Temporaalisten viittauskehysten spatiaalisista vastineista ei kuitenkaan olla täysin yksimielisiä: esimerkiksi Núñez ja Sweetser (2006: 407) kannattavat näkemystä, jonka mukaan B-sarjan ilmaukset hyödyntävät luontaista viittauskehystä sillä perusteella, että ajankohdilla voidaan ajatella olevan luontainen etu- ja takapuoli.

Käsitys vain yhdestä entiteetistä liikkumassa aikaisemmasta kohti myöhempää voidaan haastaa kuvaamalla metaforaan useampi liikkuja. Tästä voidaan mainita esimerkkinä aikavyöhykkeet, joiden takia ihmiset elävät eri kellonajoissa eri puolilla maapalloa. Suomessa oleva on siis ajallisesti tunnin *edellä* Ruotsissa olevaa henkilöä, vaikka he elävät samaa hetkeä. Ihminen voi myös esimerkiksi *taistella aikaa vastaan* suorittaakseen hänelle annetun tehtävän. Tällaisessa metaforassa ego yrittää saavuttaa metaforisen määränpänsä ennen kuin nykyhetki saavuttaa ajankohdan, jolloin tehtävän tulisi olla valmis. (Moore 2014b: 385–390.) Vastaavanlaisesta metaforasta on kyse myös silloin, kun ego on esimerkiksi trendin *edellä* (Huumo 2015b: 62).

Aikaa ei kuvata kaikissa kielissä samalla tavalla, sillä ajan kokemus on eri kulttuureissa erilainen. Joissakin kulttuureissa tulevaisuuden ajatellaan sijaitsevan *edessä*, kun toisissa sen ajatellaan olevan *takana*. (Lakoff–Johnson 1980: 14.) Jos tulevaisuuden nähdään sijaitsevan *takana*, ihmisen liikkuminen ajassa ei tapahdu etupuoli edellä, vaan hänen voidaan ajatella kohtaavan tulevaisuuden selkä edellä. Esimerkiksi Etelä-Amerikassa puhuttavan aimaran kielen käyttäjät käsitteistävät tulevaisuuden kokijan taakse ja menneisyyden eteen. Käsitteistys ilmentää metaforaa TIETO ON NÄKEMISTÄ. Jo tiedossa olevat menneisyyden tapahtumat käsitteistetään nähdyiksi, joten ne ovat ihmisen fysiologian perusteella ’edessä’. Toistaiseksi tuntemattomia tulevaisuuden tapahtumia ei ole vielä nähty, joten ne sijoittuvat ihmisen takapuolelle. (Núñez–Sweetser 2006: 402, 413–414.)

Ajan kulua voidaan kuvata myös vertikaalisesti. Eräissä wolofin kielen metaforissa aiemmin tapahtuneen kuvataan olevan alhaalla ja myöhemmän ylhäällä. Menneisyys on pohja, jonka päälle myöhemmät ajat kasautuvat. Joissakin tilanteissa aikaa voidaan kuvata näin myös suomeksi: liikkeissä voi olla *joulun alla* ruuhkaa tai *lounaan päälle* voi ottaa nokoset. Moore (2014a: 87) kutsuu tällaista metaforaa nimellä SEQUENCE IS RELATIVE POSITION IN A STACK, ja se muistuttaa hyvin paljon JONOMETAFORAA. Evansin ja Greenin (2006: 95) mukaan mandariinikiinassa aikaisempien ajankohtien taas kuvataan olevan ylhäällä ja myöhempien alhaalla. Tämän käsitteistyksen taustalla lienee kokemuksemme liikkeestä mäessä: kun jotain vieritetään alas mäkeä, tapahtuman alku sijoittuu mäen päälle ja loppu painovoiman takia mäen alle.

2.4 Synonymia

Perässä ja *jäljessä* mielletään keskenään varsin synonyymisiksi, sillä esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjassa (KS) sanoja käytetään selittämään toistensa merkityksiä. Kognitiivisessa kielitieteessä synonymiaa eli samamerkityksisyyttä on käsitelty varsin vähän, sillä sen tutkimisen on ajateltu osoittautuvan turhaksi. Yksi kognitiivisen kielitieteen olennaisista ajatuksista nimittäin on se, etteivät ilmaukset koskaan ole täysin identtisiä. Pienikin ero ilmauksen muodossa merkitsee aina eroa myös merkityksessä. Kun puhuja valitsee tapansa ilmaista jokin asia, hän esittää samalla oman mielikuvansa ja näkökantansa. (Päiviö 2007: 35.)

Täydellisellä synonymialla tarkoitetaan sitä, että synonyymiset sanat voivat korvata toisensa missä tahansa käyttöyhteydessä ilman, että sanan denotaatiossa, tyyliarvossa, konnotaatiossa tai affektiivisessä merkityksessä tapahtuu muutoksia (Päiviö 2007: 18; Karlsson 2008: 2019). Mikäli täydellisen synonymian voidaan sanoa olevan ylipäätään mahdollista, se on kielissä todella harvinaista (Pustet 2003: 349). Kognitiivinen kielioppi kieltääkin täydellisen synonymian mahdollisuuden ja erottaa sen lähimerkityksisyydestä (Päiviö 2007: 125). Lähisynonyymeista puhutaan silloin, kun sanojen välillä on pieniäkin eroja. Esimerkiksi sanoja *kielitiede* ja *lingvistiikka* voidaan pitää lähisynonyymeina sillä perusteella, että niiden välillä on tyyllinen ero. (Karlsson 2008: 219–220.) Ojutkangas ja Huumo (2010: 39–40) ovatkin huomanneet, että melko synonyymisiksi mielletyt *sisä*-grammin ulko- ja sisäsijaiset muodot eroavat merkitykseltään ainakin kiintopisteen luonteen suhteen: grammin sisäsijaiset muodot vaativat seurakseen kolmiulotteisen ja säiliömäisen kiintopisteen, kun taas ulkosijaisia muotoja voidaan käyttää myös kaksiulotteisen pintamaisen kiintopisteen kanssa. Tämän takia *sisä*-grammin eri muodot ovat keskenään lähisynonyymeja.

Kognitiivisen kieliopin lisäksi esimerkiksi traditionaalinen synonymiatutkimus on ottanut kantaa synonymiaan. Traditionaalisessa synonymiatutkimuksessa synonymiaa on pidetty vain itsenäisten sisältösanojen ominaisuutena, mikä tarkoittaa sitä, että kieliopilliset sanat rajautuvat täysin synonymian ulkopuolelle. Jos synonymia määritellään ilmausten samanlaiseksi denotaatioksi, kieliopilliset sanat jäävät kuvauksen ulkopuolelle, sillä ne eivät viittaa kielenulkoisiin tarkoitteisiin kuten sisältösanat. Kognitiivisessa kieliopissa merkityksiä ei sen sijaan verrata vain denotaation suhteen. Kognitiivisessa kieliopissa ilmaisun semanttinen arvo ei riipu vain entiteetin tai sen kuvaaman tilanteen luontaisista ominaisuuksista kuten

traditionaalisessa synonymiatutkimuksessa, vaan arvoon sisältyy myös se, mitä puhuja entiteetistä tai tilanteesta ajattelee ja miten hän päättää sitä kuvata. Kognitiivisen kieliopin tapaan traditionaalisessa synonymiatutkimuksessa täydellistä synonymiaa pidetään mahdottomana. Synonymian mahdottomuutta on perusteltu esimerkiksi kielen pyrkimyksellä taloudellisuuteen. Kahta merkitykseltään ja funktioltaan samanlaista ilmausta on turha ylläpitää. Jos tällaisia ilmauksia syntyy kieleen, toisen käyttö tavallisesti vahvistuu ja toinen syrjäytyy. Lopulta syrjäytyvä sana kuolee pois tai sen merkitys muuttuu. (Cruse 1986: 268–270; Päiviö 2007: 123–126.)

Luonnollisille kielille oletetaan olevan ominaista hylkiä synonymiaa. Edellä mainitun taloudellisuuspyrkimyksen ohella syyksi on ehdotettu kielenoppimista. Lapsen on väitetty uusien sanojen kohdatessaan otaksuvan, etteivät ne ole synonyymisia jo hänelle tuttuun sanojen kanssa. Jos puhetilanteessa käytetään uutta ilmausta kohteesta, jolle lapsi entuudestaan tuntee toisen nimityksen, lapsi päättelee uuden ilmauksen merkitykseksi jotain muuta kuin tämän tutun merkityksen. (Cruse 1986: 270; Heinonen 2013: 194–195.)

Yhtenä lähisynonyymeja toisistaan erottavana tekijänä pidetään kollokationaalista rajoitusta (Cruse 1986: 279). Kollokaation määritelmänä voidaan pitää merkityksiltään toisiinsa liittyvien sanojen taipumusta esiintyä yhdessä, jolloin esimerkiksi sanat *hevonen* ja *hirsua* mielletään kollokaateiksi (Karlsson 2008: 232). Toisaalta kollokaatio voidaan määritellä myös tekstuaalisesti siten, että kollokaatteina pidetään kahta tai useampaa tekstissä toistensa läheisyydessä esiintyvää sanaa (Sinclair 1991: 170). Lisäksi kollokaatio voidaan nähdä vain tilastollisena ilmiönä, jolloin painotetaan leksikaalisten yksikköjen toistuvuutta tietyssä kontekstissa (Hoey 1991: 7–8). Erot lähisynonyymien kollokaatioissa paljastuvat erityisesti laajempia korpuksia tutkimalla, ja näin onkin tehnyt esimerkiksi adjektiivien *tärkeä* ja *merkittävä* välistä synonymiaa selvittänyt Jantunen (2001).

2.5 Polysemia

Polysemian kuvaukseen on käytetty kognitiivisen kielentutkimuksen keskeisiä käsitteitä kielen alueista eniten (Onikki-Rantajääskö 2001: 33). Polysemiolla tarkoitetaan sitä, että morfeemilla, sanalla tai muulla kielellisellä yksiköllä on useampia kuin yksi merkitys. Monimerkityksisen yksikön merkitykset ovat lisäksi yleensä kontekstisidonnaisia.

Polysemia on kielen arkipäiväinen, läpi kielijärjestelmän ulottuva ominaisuus, joka näkyy valtaosassa sen erilaisia yksikköjä. Polysemialle läheinen käsite homonymia tarkoittaa sitä, että eri sanoilla on sama fonologinen asu (Leino 1993: 121–122). Lyons (1977: 567) kuvaa polysemian olevan metaforisen luovuuden tuote, joka vaikuttaa olennaisesti siihen, että kielet toimivat joustavina ja tehokkaina semioottisina järjestelminä. Hakulisen (1966: 14–15) mukaan polysemia taas on kaikkien luonnollisten kielten sanaston välttämätön ja sen tarkoituksenmukaisuutta lisäävä, jopa nerokas ominaisuus.

Perässä- ja *jäljessä-*grammit kieliopillistuneille sanoille ominaisesti polyseemisiä. Kielitoimiston sanakirjan (KS, s.v. *perässä*, *jäljessä*) mukaan kumpaakin sanaa voidaan käyttää temporaalisessa, spatiaalisessa ja järjestystä kuvaavassa merkityksessä. Nämä kaikki ovat sanojen alamerkityksiä. Yleensä tietyssä kontekstissa esiintyessään vain yksi polyseemisen sanan merkityksistä sopii tilanteeseen kontekstin antamien vihjeiden perusteella. Jos puhuja esimerkiksi sanoo *käsivartensa* olevan kipeä, hän luultavasti tarkoittaa kivun olevan omassa yläraajassaan eikä Suomen maantieteellisessä osassa. Puheen vastaanottajan onkin jatkuvasti tehtävä kontekstuaalisia valintoja, kun hän yrittää ymmärtää puhetta (Cruse 1986: 52; Karlsson 2008: 213).

Polysemian voidaan synonymian tapaan ajatella olevan olemassa, koska kielet pyrkivät taloudellisuuteen. Jos monimerkityksisiä sanoja ei olisi, kieleen tarvittaisiin perussanoja nykyiseen verrattuna noin kolminkertainen määrä. Tämä tekisi kielen oppimisesta nykyistä vaikeampaa niin ensikielenä kuin vieraana kielenä. Lisäksi sanat olisivat asultaan toisiaan nykyistä lähempänä, minkä takia puhujien pitäisi puhua selvemmin, jotta he tulisivat ymmärretyiksi. (Karlsson 2008: 213.) Jos jokaiselle käsitteelle, mielteelle ja merkitysvivahteelle tarvittaisiin oma äänteellisesti eriytynyt ilmaisimensa, kielen oppiminen olisi käytännössä ylivoimainen tehtävä. (Hakulinen 1966: 14–15)

Tyypillisissä tapauksissa polyseemisen yksikön merkitysten voidaan nähdä jotenkin liittyvän toisiinsa ja olevan sukulaisia keskenään. Esimerkiksi *jalka* pitää sekä ihmistä että tuolia pystyssä. Kun on kyse homonymiasta, tällaista yhdistävää merkitystä ei ole. *Kurkku* voi tarkoittaa sekä ruumiinosaa että kasvista, mutta merkitysten välille on vaikea keksiä yhteyttä. Polyseemistenkin yksikköjen välisiä yhtäläisyyksiä on toisinaan vaikea löytää, sillä sanat ovat voineet eriytyä niiden yhteisestä ”kokonaismerkityksestä” niin kauas, ettei niiden välistä yhteyttä ole helppo hahmottaa. (Leino 1993: 123–127)

Leinon (1993: 131) mukaan taipumus polysemiaan on erityisen vahvaa relaatiota ilmaisevassa sanastossa, kuten esimerkiksi adpositioissa. Olion hahmottavat substantiivit eivät sen sijaan ole yhtä polyseemisiä. Oliota osoittavat predikaatiot ovat autonomisia, eli ne voidaan käsitteistää sellaisenaan relaatioihin viittaamatta. Relaatiota taas ei voida käsitteistää ilman siihen osallistuvia entiteettejä.

3 GRAMMIEN MERKITYKSET JA SANALUOKAT AINEISTOSSA

Tässä luvussa tarkastelen, kuinka grammien esiintymien määrät jakautuvat aineistossa merkityksittäin ja sanaluokittain. Huomion kohteena ovat kaunokirjallisuudesta ja Suomi24-keskusteluista kerätyt esiintymät, eli en ota kvantitatiivisessa tarkastelussa huomioon Google-hauin poimittuja esimerkkejä. Ensin esittelen luokittelun sen perusteella, missä sijamuodossa esiintymien kiintopisteet ovat. Sijamuoto tai sen puuttuminen kertovat karkeasti sen, millaista käyttöä grammilla on lauseessa ja mitä sanaluokkaa se edustaa. Tyypillisesti genetiivi- tai partitiivisijaiset kiintopisteet kertovat siitä, että grammi on adpositio. Paikallissijaisen kiintopisteen kanssa grammi on tyypillisesti kvasiadpositio. Ilman ilmipantua kiintopistettä grammi taas on useimmiten adverbi. Esiintymiä ei kuitenkaan voida luokitella tiettyihin sanaluokkiin yksinomaan kiintopisteen sijamuodon perusteella. Tämän osoittavat esimerkit 1, 2 ja 3, joissa sanoilla *perässä* ja *jäljessä* ei ole ilmipantua kiintopistettä ja joissa sanat adverbien sijaan hahmottuvatkin substantiiveiksi.

- (1) Paitsi ukkoa häämötti veneen perässä myös pari naisihmistä. (Wilkuna, Tapani Löfvingin seikkailut isonvihan aikana)
- (2) Amatöörimuusikoille viina ehkä maittaakin, mutta kyllä sen siinä musiikillisessa jäljessä näkee, että se maittaa. (suomi24.fi)
- (3) Jokasessa jäljessä on about 3 tikkiä. (suomi24.fi)

Esimerkeissä 1, 2 ja 3 *perässä* ja *jäljessä* eivät esiinny kieliopillisina sanoina, jotka ilmaisisivat suhteellista sijaintia. Substantiiveina sanat eivät kuvaa kiintopisteen takapuolella liikkumista. Sen sijaan ne voivat kuvata esimerkin 1 tapaan meronyymisesti veneen takaosaa, esimerkin 2 tapaan työn tulosta tai esimerkin 3 tapaan haavaa. En käsittele tällaisia tapauksia enää myöhemmissä luvuissa, vaan keskityn esiintymiin, joissa sanat esiintyvät lauseessa joko adpositioina, adverbeina tai kvasiadpositioina. *Perässä*- ja *jäljessä*-muotojen substantiivikäyttöjen olemassaolo on

kuitenkin hyvä tiedostaa, sillä substantiivit toimivat pohjana kieliopillisille sanoille. Uskonkin, että erot sanojen merkityksissä substantiiveina heijastuvat myös sanojen merkityksiin grammeina.

Eri sijamuodoilla ilmaistaan tyypillisesti erilaisia merkityksiä. Genetiivi ilmaisee tavallisesti kuuluvuussuhteita, joita voivat omistamisen lisäksi olla esimerkiksi paikka, aika, mitta, kokonaisuus, tekijä tai kohde (VISK § 1232). Partitiiviin taas liittyy rajaamattomuuden merkitys, jolla voidaan tarkoittaa indefiniittistä määrää, joukkoa, ainetta tai tilanteen päätepisteettömyyttä (VISK § 1234). Elatiivi ilmaisee tyypillisesti entiteetin siirtymistä pois paikasta, tilasta tai jonkun hallusta (VISK § 1235). Voisikin olettaa, että grammiesiintymillä, joiden kiintopiste on samassa sijamuodossa, on toisiaan muistuttavia merkityksiä.

Kiintopisteiden sijoihin perustuvan luokittelun jälkeen esittelen luokittelun sen perusteella, ovatko esiintymät merkitykseltään spatiaalisia, temporaalisia vai abstrakteja. Myöskään luokittelu merkityksittäin ei onnistu täysin ongelmitta, sillä merkitykset limittyvät usein toisiinsa. Voidaan esimerkiksi olettaa, että jos muuttuja liikkuu spatiaalisesti kiintopisteen *perässä* tai *jäljessä*, se saavuttaa kiintopisteen kulkemat kohdat myös ajallisesti tätä myöhemmin. Spatiaaliset liikeilmaukset sisältävät siis aina myös temporaalisen näkökulman. Ajan- ja paikanilmauksista voidaankin puhua spatiaalisten ja temporaalisten ilmausten sijaan kokoavasti myös spatiotemporaalisina (Lauerma 1990: 148). Abstraktitkin ilmaukset taas sisältävät usein sekä spatiaalisen että temporaalisen näkökulman, mutta niissä näitä näkökulmia käytetään ilmaisemaan abstraktimpia suhteita. Viime kädessä ilmauksen tulkinta riippuu lauseyhteydestä.

- (4) Lisäksi ihmisen evoluutio on kulttuurista, joten me eroamme eläimistä joiden pitää sopeutua fyysisesti saamaan ravintonsa ympäristöstä - me voimme sekä siirtyä uusille alueille ravinnon perässä, kokeilla uusia ruoka-aineita että valmistaa (prosessoida) syötävää ruokaa syömiskelvottomasta) sekä säilöä ruokaa. (suomi24.fi)

Esimerkki 4 havainnollistaa, kuinka yksi ja sama ilmaus voidaan käsittää yhtä hyvin spatiaaliseksi, temporaaliseksi tai abstraktiksi. *Ravinnon perässä* siirtyminen voidaan tulkita tilanteeksi, jossa muuttuja siirtyy alueelta toiselle sijaiten kiintopisteen liikkeeseen nähden tämän takapuolella. Toisaalta siirtymisessä voidaan painottaa ajallista näkökulmaa, sillä siirtyessään ravinnon perässä paikasta toiseen muuttuja saavuttaa näiden yhteisen määränpään ravintoa myöhemmin. Abstraktimmin *perässä*-grammi ilmaisee kausaalista merkitystä: muuttuja siirtyy paikasta toiseen siitä syystä, että se pyrkii sijaitsemaan samassa paikassa ravinnon kanssa. Olen päätenyt

luokittelemaan aineistoni esiintymät niiden abstrakteimman tulkinnan mukaan, eli vaikka esimerkki 4 on mahdollista tulkita myös spatiaaliseksi tai temporaaliseksi, se kantaa luokittelussani abstraktia merkitystä.

3.1 Kiintopisteiden sijamuotojen jakautuminen

Seuraavissa taulukoissa kuvataan grammien esiintymien jakautumista kiintopisteiden sijamuotojen mukaan. Aineiston esiintymien kiintopisteet ovat joko genetiivi-, partitiivi- tai elatiivimuotoisia. Osalla tapauksista ei ole ilmipantua kiintopistettä. Osassa esiintymistä grammin seuralainen on inessiivimuotoinen (*kehityksessä jäljessä*), mutta tällöin seuralainen ei hahmotu tilanteen ensisijaiseksi kiintopisteeksi, vaan se nähdään pikemminkin toissijaisena kiintopisteenä, johon ensisijainen kiintopiste sisältyy (Talmy 2000: 203–204). Tällaisissa ilmauksissa ensisijainen kiintopiste luokituu ilmipanemattomaksi. Luokittelussani tarkasteltavina ovat ensisijaiset kiintopisteet, joten vaikka toissijaiseksi kiintopisteeksi hahmottuva sana olisi inessiivimuotoinen, kiintopiste on merkitty taulukkoon joko genetiivimuotoiseksi, partitiivimuotoiseksi, elatiivimuotoiseksi tai ilmipanemattomaksi.

Taulukko 1 kuvaa kiintopisteiden sijojen jakaumaa kaunokirjallisessa aineistossa ja taulukko 2 jakaumaa Suomi24-aineistossa. Taulukoissa kaikista *perässä*- ja *jäljessä*-muotojen esiintymistä on vähennetty substantiivilausekkeet, jollaisia esiintyy esimerkiksi merkityksissä 'veneeseen perä' tai 'työn jälki'. *Perässä*-muodolla tällaisia on kaunokirjallisessa aineistossa kymmenen ja Suomi24-aineistossa kaksi. *Jäljessä*-muodolla ei ole substantiivikäyttöä kaunokirjallisessa aineistossa, mutta Suomi24-aineistossa substantiiviesiintymiä on kolmetoista.

TAULUKKO 1. *Perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien kiintopisteiden sijamuodot kaunokirjallisessa aineistossa.

grammi	genetiivi	partitiivi	elatiivi	ei ilmipantua kiintopistettä	yhteensä
<i>perässä</i>	36 (43 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	48 (57 %)	84 (100 %)
<i>jäljessä</i>	49 (59 %)	0 (0 %)	1 (1 %)	33 (40 %)	83 (100 %)

Taulukko 1 kuvaa *perässä*- ja *jäljessä*-grammien kiintopisteiden sijamuotoja kaunokirjallisessa aineistossa. Taulukon mukaan kaikki *perässä*-grammin ilmipannut kiintopisteet ovat genetiivimuotoisia. Koko aineistosta näiden genetiivitäydennyksen saavien esiintymien osuus on 43 %, eli hieman alle puolet esiintymistä on adpositioita. Lopuilla 57 %:lla esiintymistä ei ole ilmipantua kiintopistettä, eli hieman yli puolet

esiintymistä on adverbeja. Myös *jäljessä*-grammin esiintymien kiintopisteistä lähes kaikki ovat joko genetiivimuotoisia tai vailla ilmipantua kiintopistettä. Genetiivimuotoinen kiintopiste on 59 %:lla esiintymistä ja ilmipanematon kiintopiste 40 %:lla. Kuten *perässä*-grammilla, myöskään *jäljessä*-grammilla ei ole aineistossa partitiivisijaisia kiintopisteitä, mutta elatiivimuotoisia kiintopisteitä on yksi eli 1 %. Hieman yli puolet *jäljessä*-grammeista toimii lauseessa adpositiona, hieman alle puolet adverbina, ja koska paikallissijaisen seuralaisen saavat grammit jäävät adpositio- ja adverbikäytön välimaastoon, elatiivisijaisen kiintopisteen kanssa esiintyvän grammin voi sanoa toimivan kvasiadpositiona. Suomi24-aineiston esiintymien kiintopisteiden jakauma eroaa kaunokirjallisen aineiston jakaumasta jonkin verran.

TAULUKKO 2. *Perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien kiintopisteiden sijamuodot Suomi24-aineistossa.

grammi	genetiivi	partitiivi	elatiivi	ei ilmipantua kiintopistettä	yhteensä
<i>perässä</i>	131 (66 %)	3 (1,5 %)	1 (0,5 %)	63 (32 %)	198 (100 %)
<i>jäljessä</i>	10 (5 %)	34 (18 %)	43 (23%)	103 (54 %)	190 (100 %)

Taulukko 2 kuvaa *perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien kiintopisteiden sijamuotoja Suomi24-aineistossa. Taulukon mukaan sijat jakautuvat tässä aineistossa tasaisemmin kuin kaunokirjallisessa aineistossa. Aineistossa 66 % kaikista *perässä*-grammin esiintymien kiintopisteistä on genetiivimuotoisia. *Jäljessä*-grammin esiintymien kiintopisteistä genetiivimuotoisia on vain 5 %. Partitiivimuotoisia on *perässä*-grammin esiintymien kiintopisteistä 1,5 % ja *jäljessä*-grammin esiintymien kiintopisteistä 18 %. Partitiivi ei siis kummankaan grammin kiintopisteiden kohdalla ole erityisen yleinen sija, mutta sitä esiintyy *jäljessä*-grammin täydennyksenä enemmän kuin *perässä*-grammin täydennyksenä. Grammien genetiivi- ja partitiivimuotoisten täydennysten määrästä voidaan päätellä, että aineiston *perässä*-grammeista yhteensä 67,5 % ja *jäljessä*-grammeista yhteensä 23 % toimii adpositiona.

Suomi24-aineiston *perässä*-grammin esiintymien kiintopisteistä yksi on elatiivimuotoinen. Tämä on kaikista aineiston esiintymistä 0,5 %. *Jäljessä*-grammin kiintopiste on sen sijaan elatiivimuotoinen 23 %:ssa esiintymistä. Nämä esiintymät toimivat lauseessa kvasiadpositioina. Ilmipanemattomia kiintopisteitä on aineiston *perässä*-grammin esiintymistä 32 %:lla ja *jäljessä*-grammin esiintymistä 54 %:lla. Karkeasti näin suuri osa grammeista toimii lauseessa adverbina.

Kun taulukoita 1 ja 2 verrataan, huomataan, että vaikka *perässä*-grammilla on Suomi24-aineistossa kaunokirjallista aineistoa enemmän adpositiokäyttöä, kiintopisteiden sijojen jakaumat ovat *perässä*-grammin osalta taulukoissa melko lähellä toisiaan. Suomi24-aineiston *jäljessä*-grammin kiintopisteiden sijojen jakauma sen sijaan eroaa kaunokirjallisen aineiston jakaumasta, ja voidaan huomata, että merkitys on myös *perässä*-grammiin nähden eriytyneempää kuin kaunokirjallisessa aineistossa. Tämä kertonee *jäljessä*-grammin käytön monipuolistumisesta ajan kuluessa tai tekstilajin vaihtuessa kaunokirjallisesta puheenomaisempaan.

3.2 Merkitysten jakautuminen

Seuraavissa taulukoissa kuvataan grammien esiintymien jakautumista merkitysten mukaan. Substantiiviesiintymien määrät on vähennetty esiintymien kokonaismääristä. Taulukko 3 kuvaa merkitysten jakaumaa kaunokirjallisessa aineistossa ja taulukko 4 jakaumaa Suomi24-aineistossa. Ilmauksissa grammit voivat kuvata sijaintisuhteita, aikasuhteita tai abstrakteja suhteita, eli ne voivat olla spatiaalisia, temporaalisia tai abstrakteja. Myös tulkinnanvaraisille tapauksille on taulukossa oma sarakkeensa, sillä osa aineiston esiintymistä jää lauseyhteydessäänkin merkitykseltään niin hämäräksi, ettei niitä ole mahdollista luokitella mihinkään edellä mainituista kategorioista.

TAULUKKO 3. *Perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien määrä kaunokirjallisessa aineistossa merkityksittäin.

grammi	spatiaalinen	temporaalinen	abstrakti	tulkinnanvarainen	yhteensä
<i>perässä</i>	53 (63%)	16 (19%)	3 (4%)	12 (14 %)	84 (100 %)
<i>jäljessä</i>	53 (64 %)	10 (12 %)	5 (6 %)	15 (18 %)	83 (100 %)

Taulukosta 3 nähdään, kuinka kaunokirjallisen aineiston esiintymien määrät jakautuvat merkitysten mukaan. *Perässä*-sanon esiintymiä on aineistossa kokonaisuudessaan enemmän kuin *jäljessä*-sanon. *Perässä*-sanon esiintymiä on aineistossa yhteensä 97 ja *jäljessä*-sanon 83. Mukana ovat kaikki esiintymät, jotka olivat käyttämieni korpusten avulla saatavissa. Ero esiintymien kokonaismäärissä saattaa johtua aineiston kirjailijoiden erilaisista tyyleistä käyttää kieltä. Suurimman osan tyyliin *perässä*-sanon käyttö istuu mahdollisesti luontevammin kuin *jäljessä*-sanon. Esimerkiksi aineistossa mukana olevissa Juhani Ahon teoksissa *perässä*-sana esiintyy 15 kertaa, kun *jäljessä*-sana ei esiinny kertaakaan. Sen sijaan Minna Canthin teoksissa *perässä*-sana esiintyy

vain 3 kertaa ja *jäljessä*-sana jopa 23 kertaa. Sanojen esiintymien määrät saattavat siis olla aineistoon valikoituneista kirjailijoista johtuvaa sattumaa. Toisaalta ero kokonaismäärissä saattaa kertoa siitä, että *perässä* on neutraalimpi ilmaus kuin *jäljessä* ja soveltuu käytettäväksi *jäljessä*-grammia useampiin tilanteisiin. On kuitenkin huomattava, että sana *perässä* esiintyy aineistossa 13 tapauksessa substantiivina, kun taas *jäljessä* ei esiinny substantiivina yhdessäkään tapauksessa. Kun *perässä*-sanan esiintymien yhteismäärästä vähennetään substantiiviesiintymien määrä, *perässä*- ja *jäljessä*-grammeja on lopulta aineistossa lähes sama määrä.

Taulukko osoittaa, että kaunokirjallisessa aineistossa *perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien määrät ovat merkityksittain melko lähellä toisiaan. Molemmilla grammeilla on aineistossa eniten spatiaalisia merkityksiä. *Perässä*-grammilla niitä on 63 % kaikista tapauksista ja *jäljessä*-grammilla 64 %. Toiseksi eniten kumpikin grammi saa temporaalisia merkityksiä, joita on *perässä*-grammilla 19 % ja *jäljessä*-grammilla 12 % aineistosta. Harvimminkin grammit esiintyvät aineistossa abstraktissa merkityksessä. Niitä on *perässä*-grammilla koko aineistosta 4 % ja *jäljessä*-grammilla 6 %. Tulkinnanvaraisia tapauksia on *perässä*-grammilla 14 % ja *jäljessä*-grammilla 18 % kaikista esiintymistä. Vaikka spatiaalisia esiintymiä on aineistossa kummallakin grammilla selvästi eniten, voidaan huomata, että *jäljessä*-grammilla on suhteellisesti *perässä*-grammia enemmän abstrakteja ja tulkinnanvaraisia tapauksia.

TAULUKKO 4. *Perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien määrä suomi24-aineistossa merkityksittain.

grammi	spatiaalinen	temporaalinen	abstrakti	tulkinnanvarainen	yhteensä
<i>perässä</i>	48 (24 %)	35 (18 %)	112 (56 %)	3 (2 %)	198 (100 %)
<i>jäljessä</i>	12 (6 %)	55 (29 %)	122 (64 %)	1 (1 %)	190 (100 %)

Taulukko 4 kuvaa internetkeskusteluihin pohjautuvan Suomi24-aineiston *perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien määriä merkityksittain. Kahdestasadasta poimitusta sanasta on taulukossa vähennetty sanojen substantiiviesiintymät, eli taulukossa esiintymien yhteismäärä tarkoittaa grammiesiintymiä.

Toisin kuin kaunokirjallisessa aineistossa, keskustelupalsta-aineistossa merkitykseltään abstrakteja esiintymiä on ylivoimaisesti eniten sekä *perässä*- että *jäljessä*-grammilla. *Perässä*-grammin esiintymistä abstrakteja on 56 % ja *jäljessä*-grammin esiintymistä 64 %. Spatiaalisia tapauksia on *perässä*-grammin esiintymistä 24 % mutta *jäljessä*-grammin esiintymistä vain 6 %. Sen sijaan *jäljessä*-grammin esiintymistä jopa 29 % on

merkitykseltään temporaalisia, kun *perässä*-grammin esiintymistä sellaisia on vain 18 %. Aineistosta tulkinnanvaraisia tapauksia on *perässä*-grammin kohdalla 2 % ja *jäljessä*-grammin kohdalla 1 %.

Taulukot 3 ja 4 osoittavat, että esiintymien merkitysten määrät ovat jakautuneet eri aineistoissa hyvin eri tavoin. Kaunokirjallisuudesta kerätyssä aineistossa enemmistö esiintymistä on merkitykseltään spatiaalisia, kun internetkeskusteluista kerätystä aineistosta valtaosa kummankin grammin esiintymistä on merkitykseltään abstrakteja. Suomi24-aineistossa grammit eroavat merkityksiltään myös toisistaan siten, että *perässä*-grammi ilmaisee *jäljessä*-grammia useammin spatiaalista merkitystä ja *jäljessä*-grammi vastaavasti *perässä*-grammia useammin temporaalista merkitystä. Yhtä selvää eriytymistä ei ole havaittavissa kaunokirjallisessa aineistossa, joskin siinä *jäljessä*-grammi on *perässä*-grammia suhteellisesti useammin abstrakti tai tulkinnanvarainen. Eroa kaunokirjallisen aineiston ja Suomi24-aineiston abstraktien esiintymien määrässä voidaan Laitisen (2004) mukaisesti selittää esimerkiksi sillä, että suuri osa abstraktimmista ilmauksista noudattaa vieraiden kielten mallien mukaisia idiomaattisia rakenteita (esim. *olla rahan perässä*), mutta kaunokirjallisen aineiston teokset on julkaistu aikana, jolloin suomen kieltä standardoitiin ja vieraskielisyyksiä pidettiin huonona suomena. Toisaalta nuoremman Suomi24-aineiston suuri abstraktien esiintymien määrä tukee oletusta, jonka mukaan kieliopillistuminen etenee ajan kuluessa konkreettisemmasta merkityksestä abstraktimpaan (mts. 248–249).

TAULUKKO 5. *Perässä*- ja *jäljessä*-grammien esiintymien määrä koko aineistossa merkityksittäin.

grammi	spatiaalinen	temporaalinen	abstrakti	tulkinnanvarainen	yhteensä
<i>perässä</i>	101 (36 %)	52 (18,5 %)	114 (40,5 %)	15 (5 %)	282 (100 %)
<i>jäljessä</i>	65 (24 %)	65 (24 %)	127 (46 %)	16 (6 %)	273 (100 %)

Taulukossa 5 näkyvät kaunokirjallisen aineiston ja Suomi24-aineiston esiintymien yhteenlasketut määrät merkityksittäin. Koska Suomi24-aineisto on kaunokirjallista aineistoa laajempi, määrät painottuvat taulukossa 5 taulukon 4 lukujen mukaisesti. Myös taulukon 3 luvuilla on kuitenkin merkitystä yhteenlaskettuihin lukuihin. Voidaan esimerkiksi huomata, että kun esiintymien merkitysten määrät lasketaan yhteen, *jäljessä*-grammilla on koko aineistossa yhteensä lopulta lähes yhtä paljon spatiaalisia kuin temporaalisia esiintymiä. *Perässä*-grammi taas on taulukon 5 mukaan aineiston

yhteenlaskettujen tapausten perusteella hyvin usein spatiaalinen, vaikka abstrakti merkitys onkin kummankin grammin kohdalla lopulta yleisin.

4 GRAMMIEN SPATIAALISET MERKITYKSET

Tässä luvussa selvitän, millaisissa spatiaalisissa merkityksissä *perässä-* ja *jäljessä-*grammit esiintyvät aineistossa. *Perässä-* ja *jäljessä-*grammit ovat perusmerkitykseltään spatiaalisia (Huumo 2013: 15). Kaunokirjallisuudesta kerätyssä aineistossa suurin osa kummankin grammin esiintymistä kuvaakin sijaintisuhdetta. *Perässä-*grammilla osuus on 63 % ja *jäljessä-*grammilla 64 %. Suomi24-aineistossa spatiaalisilla esiintymillä ei ole yhtä suurta osuutta. Siinä *perässä-*grammilla on spatiaalisia tapauksia kaikista tapauksista 24 % ja *jäljessä-*grammilla 6 %.

Spatiaalisissa ilmauksissa liike voi olla todellista tai fiktiivistä. Luvussa 4.1 käsitelen todellista liikettä kuvaavia ilmauksia, joissa muuttuja ja kiintopiste liikkuvat samaan suuntaan siten, että muuttuja sijaitsee kiintopisteen takapuolella. Luvussa 4.2 ja 4.3 käsitelen ilmauksia, joiden kuvaamisissa tilanteissa ei esiinny todellista muuttujan ja kiintopisteen peräkkäistä liikettä. Tällaisissa tilanteissa on mahdollista, että sekä muuttuja että kiintopiste ovat paikoillaan, tai liikkeessä voi olla näistä vain muuttuja.

4.1 Kiintopisteen takapuolella liikkuminen

Kuten luvussa 2 mainitsin, *perässä-* ja *jäljessä-*grammit kuvaavat frontaalaisella akselilla samaa väylää pitkin liikkuvan muuttujan ja kiintopisteen välistä sijaintisuhdetta. Spatiaalisissa ilmauksissa, joissa *perässä* ja *jäljessä* esiintyvät, kiintopisteen kuvataan kulkevan edellä ja muuttujan tämän takapuolella. Ehdoton enemmistö kummankin grammin spatiaalisista käytöistä edustaa aineistossani tällaista todellista liikettä sisältävää sijaintisuhteen kuvausta. Konteksti on tärkeä apu ilmauksen tulkinnassa, ja esimerkiksi verbeillä on suuri vaikutus siihen, kuinka ilmauksen kuvaama tilanne ymmärretään. Aineistoni spatiaalisia tilanteita kuvaavissa ilmauksissa verbit ovat useimmiten dynaamisia ja aspektiltaan rajaamattomia, ja niillä ilmaistaan tapaa liikkua tai liikuttaa jotain toista entiteettiä. Tällaisia verbejä ovat esimerkiksi *juosta*, *laahata*, *lentää* ja *vetää*. Verbin lisäksi spatiaaliseen tulkintaan ohjaavat esimerkiksi spatiaalista

etäisyyttä ilmaisevat objektin sijaiset määrän adverbiaalit eli osmat (*20 metriä*) ja tapahtumien samanaikaisuutta ilmaisevat E-infinitiivit (*puhuen* ja *kävellessään*).

- (5) Kun minä rupeen juoksemaan, niin kiroo sinä ja juokse minun perässäni ja ole ottavanas minua kiinni. (Järnefelt, Veneh’ojalaiset)
- (6) Mieluummin minä katson linnanjuhlia kuin esimerkiksi jalkapalloa, jossa isot miehet juoksevat pallon perässä ympäri kenttää. (suomi24.fi)
- (7) Katolle päästyään alkoivat pojat juosta kirkon kupukaton ympäri, ja vanhemmat sekä poliisit heidän jäljessään. (Finne, Kiljusen herrasväki)

Esimerkeissä 5–7 *perässä* ja *jäljessä* ovat adpositioita, ja niissä muuttuja liikkuu kiintopisteen takana yrittäen tavoittaa tämän. Verbi *juosta* yhdistää kaikkia esimerkkejä, ja se ohjaa erityisen vahvasti spatiaaliseen tulkintaan. Kaunokirjallisessa aineistossa sekä *perässä*- että *jäljessä*-grammi esiintyvät tavoittelua ilmaisevassa spatiaalisessa merkityksessä, mutta Suomi24-aineistossa tämän merkityksen saa vain *perässä*-grammi.

Kaikissa spatiaalisissa ilmauksissa ei ole kyse siitä, että muuttuja yrittäisi tavoittaa kiintopisteen. Muuttuja voi kiintopisteen saavuttamisen sijaan yrittää jäädä sen liikkeestä jälkeen tai hinautua passiivisena kiintopisteen liikkeen mukana. Tällaisesta tilanteesta on kyse esimerkeissä 8–11, joissa kiintopiste aiheuttaa muuttujan liikkeen.

- (8) Toisin sanoen ihmiset kävelivät suojatien loppuun, mutta koira laahasi jäljessä. (suomi24.fi)
- (9) Miten saisin opetettua meidän koiralle että ei vedä hihnassa ite lentelin perässä ku tämä lähti vetämään hihnassa? (suomi24.fi)
- (10) Palasimme siis miehissä kuorman luo Juhon kiskoessa vankia perässään. (Wilkuna, Tapani Löfvingin seikkailut isonvihan aikaan)
- (11) Ja nyt täytyi hänen vetää verkkoa jäljessään, mikä kovasti hidastutti vauhtia. (Finne, Kiljusen herrasväki partiolaisina)

Toisin kuin tavoittelua kuvaavissa ilmauksissa, esimerkeissä 8 ja 9, joissa kiintopiste vetää muuttujaa mukanaan, grammit toimivat lauseessa adverbeina. Esimerkissä 8 muuttuja *koira* liikkuu ihmisten takana. Liikkumisen tapaa kuvaava verbi *laahata* ohjaa tulkintaan, jossa koira ei ole halukas pysymään liikkeen mukana, vaan edellä kulkevien täytyy vetää sitä mukanaan. Kiintopisteeksi implikoituva ihminen siis aiheuttaa muuttujan liikkeen. Esimerkissä 9 muuttuja suorastaan lentää kiintopisteen perässä. Taluttajan tavoitteena on kulkea koirasta tietyn välimatkan päässä samaa vauhtia ilman,

että kumpikaan vetää toista. Koira ei tätä kuitenkaan ymmärrä vaan tulee vetäneeksi taluttajaa perässään.

Esimerkeissä 10 ja 11 grammit toimivat adpositioina, ja niiden kiintopiste on ilmipantu, sillä grammiin liittyvä possessiivisuffiksi vertautuu genetiivitäydennykseen. Niissä verbit *kiskoa* ja *vetää* kuvaavat muuttujan toiminnan sijaan kiintopisteen toimintaa. Sekä kaunokirjallisesta aineistosta että suomi24-aineistosta löytyy esimerkkejä, joissa muuttuja liikkuu kiintopisteen *perässä* tai *jäljessä* yrittämättä varsinaisesti tavoittaa sitä. Kuitenkin vain *jäljessä*-grammi esiintyy esimerkin 8 kaltaisissa tapauksissa, joissa muuttuja yrittää selvästi jäädä jälkeen kiintopisteen liikkeestä. Grammien merkitysero tulee spatiaalisissa esimerkeissä ilmi varsin hyvin silloin, kun eri grammin sisältävissä ilmauksissa käytetään samaa verbiä. Havainnollistan tätä Google-hakujen avulla löytämilläni esimerkeillä.

- (12) Riitta veteli vimmatusti kävelysaivoillaan, mutta pysyttelin perässä puihin ja pensaisiin tukien. (Google-haku 1)
- (13) Naako lähti kävelemään heti kun nousimme junasta. Kiirehdin hänen peräänsä, mutta pysyttelin metrin verran jäljessä. Olisin voinut kuroa eron umpeen, mutta jokin pidätteli minua. (Google-haku 2)

Esimerkeissä 12 ja 13 *perässä* ja *jäljessä* ovat adverbeja. Esimerkissä 12 muuttuja pitää puihin ja pensaisiin tukien huolen siitä, ettei hän jää kiintopisteenä toimivan Riitan liikkeestä tiettyä välimatkaa kauemmas. Esimerkki ilmentää sitä, kuinka ilmaus *pysytellä perässä* merkitsee useimmiten pyrkimystä kiintopisteen tavoittamiseen tai enintään tietyn välimatkan päässä pysymiseen. Myös esimerkissä 13 muuttuja pyrkii pysymään mukana kiintopisteen liikkeessä mutta ei halua olla tätä metriä lähempänä. Ilmauksella *pysytellä jäljessä* ilmaistaankin usein sitä, kuinka muuttujan tavoitteena on sijaita kiintopisteestä vähintään tietyn välimatkan päässä. Kaunokirjallisesta aineistosta tähän löytyy kuitenkin poikkeus.

- (14) Kun ne jätti rauhaan, läksivät ne äkkiä tulista vauhtia kiitämään, jotta kuljettajalla oli täysi työ pysytteläkseen niiden jäljessä. (Finne, Kiljusten vallankumous)

Esimerkissä 14 muuttuja joutuu suorastaan kiitämään pysyäkseen kiintopisteen vauhdissa mukana. Toisin kuin esimerkissä 13, tässä esimerkissä ilmaus *pysytellä jäljessä* siis ilmaisee pyrkimystä pysyä enintään tietyn välimatkan päässä kiintopisteestä. Tähän tulkintaan ohjaa muun kontekstin lisäksi genetiivimuotoinen

kiintopiste, joka kuvaa Huumon (2015b: 61) mukaan erityisen hyvin tilanteita, joissa liikkujien välinen sijaintisuhde esitetään muuttumattomana.

Spatiaalisen tapauksen erottaa temporaalisesta usein se, että spatiaalisessa ilmauksessa muuttuja tai kiintopiste suorittaa liikkumisen ohella samanaikaisesti toista toimintoa. Tämän voi huomata esimerkeistä 15 ja 16, joissa infinitiivimuodot *naputtaen* ja *mennessäni* kuvaavat kulkemisen kanssa samaan aikaan tapahtuvaa toimintaa. Koska kyse ei voi olla ajallisesta peräkkäisyydestä, esimerkkien tulkitaan kuvaavan luontevimmin spatiaalista peräkkäisyyttä.

- (15) Ja tosiaan, eikö vaan, että jos joku kulkisi baarissa perässä naputtaen alkoholin käytön terveystilasta, niin jossain vaiheessa saattaisi hermo mennä ja ehkä tulisi vedettyä pataan? (suomi24.fi)
- (16) en raskinut pentua sinne jättää, kun kulki vaan jäljessä autolle mennessäni (suomi24.fi)

Esimerkissä 15 spatiaalinen tulkinta on erityisen todennäköinen, sillä infinitiivi kuvaa muuttujan kiintopisteeseen kohdistuvaa verbaalista vuorovaikutusta ja kummankin osallistujan on oltava tilanteessa samanaikaisesti. Kuitenkin myös esimerkissä 16 kahden kuvatun tilanteen voidaan olettaa olevan käynnissä vähintään osittain samanaikaisesti, sillä E-infinitiivin inessiivimuodon sisältävä infinitiivilauseke edustaa temporaalirakennetta, joka ilmaisee hallitsevan lauseen tarkoittaman tilanteen sijoittumista toisen tapahtuman ajankohtaan (VISK § 543). Edellä esiteltyjen tapausten lisäksi ilmauksen spatiaalisen merkityksen paljastavat esimerkiksi etäisyyttä ilmaisevat osmat, kuten esimerkissä 17.

- (17) Samoin 2v tyttärenti töpötteli paljain jaloin kyyn yli polulla. Varjelusta koimme sen jo olevan. Olimme uimareissulle varoittaneet lapsia käärmeistä. Kiire oli työllä ja ehti edelle. itse 5-10 m jäljessä näin sen rauhallisen luikerruksen. (suomi24.fi)

Tässä esimerkissä muuttujana on puhuja, joka kertoo olevansa kiintopisteinä toimivaan tyttöön nähden viidestä kymmeneen metriä jäljessä, mikä ohjaa lukijan tulkitsemaan tilanteen yksinomaan spatiaaliseksi. Koska työllä on kiire edetä väylällä, hän ei huomaa käärmettä, toisin kuin muutamien metrien välimatkan päässä liikkuva kirjoittaja.

4.2 Liikkuva teksti

Tekstejä käsittelevät tekstit muodostavat aineistossani tapauksen, jossa dynaamiset *perässä-* ja *jäljessä-*grammit ilmaisevat spatiaalista sijaintia ilman, että mukana olisi todellista liikettä. Tällaista tekstiä on esimerkiksi lukijaa ohjaava ja opastava metateksti, jonka avulla lukijalle voidaan kertoa, mitä tekstissä vielä myöhemmin käsitellään, tai muistuttaa asioista, joita tekstissä on jo aiemmin käsitelty. Muita tekstejä käsittelevää tekstiä sisältyy esimerkiksi akateemisiin julkaisuihin, kirja-arvosteluihin ja kielioppaisiin. Metatekstissä ja muita tekstejä käsittelevissä teksteissä lukeminen kuvataan usein liikkeenä. Teksteissä esiintyy liikemetaforia, jotka ovat hyvin samankaltaisia ajan liikemetaforien kanssa. Huumon (2016: 70) mukaan tekstin liikemetaforissa liikkujana voidaan esittää tekstissä alusta loppua kohti kulkeva lukija tai itse lukijan ohi kulkeva teksti.

LIKKUVAN LUKIJAN metafora on LIKKUVAN EGON metaforan suora vastine: Metaforassa lukija etenee metaforisena väylänä toimivassa tekstissä alusta kohti loppua, mikä voidaan ilmaista esimerkiksi seuraavasti: *olen edennyt kirjan viimeiseen lukuun*. Luettavana oleva kohta on lukijan sijaintipaikka väylällä. Jo luettu teksti on lukijan takana ja vielä lukematon hänen edessään. Samalla tavalla liikkuvan egon metaforassa egon nykyhetki on tämän sijaintipaikka väylällä. (Huumo 2016: 80.)

Alusta kohti loppua liikuttaessa muuttujana voi lukijan sijaan olla myös teoksen sisältö, jolloin voidaan puhua LIKKUVAN TARINAN metaforasta. Tätä metaforaa edustaa esimerkiksi ilmaus *kirjan loppupuolella juoni etenee vauhdikkaasti*. Ajan metaforista LIKKUVAN TARINAN metaforaa vastaa parhaiten LIKKUVAN EGON sukulaismetafora, TILANNE ON LIKKUJA -metafora, jossa tilanteen etenemistä seurataan alkuvaiheista loppuvaiheisiin päin. (Huumo 2016: 80–83.)

Myös LIKKUVAN AJAN metaforalle on olemassa vastineensa: LIKKUVAN TEKSTIN metafora. LIKKUVAN TEKSTIN metafora voidaan LIKKUVAN AJAN tapaan jakaa kahteen alatyypin, joita Huumo (2016: 84) kutsuu LUKIJAKESKISEN LIKKUVAN TEKSTIN metaforaksi ja TEKSTIN JONOMETAFORAKSI. LUKIJAKESKISEN LIKKUVAN TEKSTIN metafora vastaa EGOKESKISTÄ LIKKUVAN AJAN metaforaa, jossa ajankohdat liikkuvat paikallaan pysyvän egon ohi. TEKSTIN JONOMETAFORA puolestaan vastaa AJAN JONOMETAFORAA, jossa ei ole egon näkökulmapositiota.

LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforassa teksti liikkuu paikallaan pysyvän lukijan ohi siten, että alkuosa sivuuttaa lukijan ensin ja loppuosa viimeisenä. Liikesuunnan perusteella tekstin alkupää ymmärretään etuosaksi ja loppupää takaosaksi. Vaikka lukija ei itse liiku, hän on orientoitunut kohti tekstin loppua, joten vielä lukemattomat kohdat ovat hänen edessään ja jo luetut hänen takanaan. LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforaa edustaa esimerkiksi ilmaus *kirjan paras kohta tulee luvussa viisi*, jossa tekstin metaforista liikettä suhteessa lukijaan kuvataan *tulla*-verbillä. (Huumo 2016: 84.)

TEKSTIN JONOMETAFORASSA koko teksti on liikkeessä, mutta LIIKKUVAN TARINAN metaforalle päinvastaisesti alkuosa liikkuu edellä ja loppuosa perässä. Tässä metaforassa tekstin osia suhteutetaan toisiinsa sen sijaan, että niitä suhteutettaisiin suoraan lukijaan. Lukijan näkökulma selviää usein lukukohdan kautta, mutta muuttujana ja kiintopisteenä toimivat tekstin osat. TEKSTIN JONOMETAFORA on metatekstille ominaisin liikemetafora: Kun lukijaa halutaan muistuttaa jostain aiemmin mainitusta, viitataan usein luettavana olevan tekstinkohdan *edellä* olevaan tekstinkohtaan. Vastaavasti myöhemmin mainittavaa voidaan pohjustaa viittaamalla *jäljessä* tai *jäljempänä* olevaan tekstinkohtaan. (Huumo 2016: 86.)

Aineistossani ei ole esiintymiä, joissa *perässä*- ja *jäljessä*-grammit esiintyisivät LIIKKUVAN LUKIJAN tai LIIKKUVAN TARINAN metaforia edustavissa ilmauksissa. Tämä selittynee sillä, että kyseisissä metaforissa liikkujia on vain yksi, kun taas *perässä* ja *jäljessä* vaativat ilmaukseen kaksi samaan suuntaan etenevää liikkujaa. LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforaa edustavia ilmauksia aineistossani on kuitenkin yksi ja TEKSTIN JONOMETAFORAA edustavia ilmauksia kuusi. Suomi24-aineistossa LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN metaforaa edustaa esimerkki 18.

- (18) Alkuperää en rupea arvailemaan, mutta sana "kynnärä" kuuluu Nykysuomen etymologisen sanakirjan mukaan ikivanhaan omaperäiseen sanastoon, mutta sanavartalon alkuperäiseksi asuksi on rekonstruoitu "kiñÄ" tai "küñä", ja "tämän jäljessä tulevat ainekset edustavat osittain eri johtimia (suomi24.fi)

Esimerkissä 18 adpositiona toimiva grammi *jäljessä* kuvaa, kuinka *kynnärä*-sanan alkuperäisen asun rekonstruktioita luettaessa sanavartalo sivuuttaa lukijan ensin ja johtimia edustavat kielenaineokset viimeisenä. Tekstinosien kuvataan ohittavan lukijan jonossa, jossa aiemmin luettavat kohdat liikkuvat myöhemmin luettavien edellä. Puhtaasta JONOMETAFORASTA ilmauksen erottaa kuitenkin lukijan näkökulma, ja sitä voidaan pitää LUKIJAKESKISEN LIIKKUVAN TEKSTIN ja JONOMETAFORAN yhdistelmänä.

Tulla-verbin partisiippimuoto ei kuvaa vain tekstinkohtien keskinäistä järjestystä, vaan se kuvaa metaforisen liikkeen suuntautuvan kohti lukijaa. Aineistoni esimerkeissä 19 ja 20 *perässä*-grammi taas suhteuttaa tekstinkohtia lukijan sijaan toisiinsa.

- (19) Varmaan jokin numero tai kirjainyhdistelmä siinä nimen perässä. (suomi24.fi)
- (20) Luotsin kirjoittamat viestit keskustelupalstalle tunnistat siitä, että tämän rekisteröidyn nimimerkin perässä on pieni tähti. (suomi24.fi)

Esimerkkien 19 ja 20 edustamissa TEKSTIN JONOMETAFORISSA kiintopiste on ilmipantu ja *perässä*-grammia käytetään adpositiona. Esimerkissä 19 kiintopisteenä toimii *nimi* ja muuttujana *numero tai kirjainyhdistelmä*. Esimerkissä 20 kiintopisteenä on *nimimerkki* ja muuttujana *tähti*. Sekä muuttujat että kiintopisteet ovat liikkeessä siten, että aiemmin luettavat tekstinkohdat liikkuvat edellä ja myöhemmin luettavat niiden perässä. *Perässä*-grammilla on Suomi24-aineistossa kuusi esimerkkien 19 ja 20 tyyppistä esiintymää. Kaunokirjallisessa aineistossa esiintymiä ei ole, mitä voidaan selittää sillä, ettei kaunokirjallisuudessa ole tapana viitata muihin tekstinosiin samalla tavalla kuin asiateksteissä.

Jäljessä-grammilla ei ole perusaineistossa TEKSTIN JONOMETAFORAA edustavia esiintymiä. Google-hauilla tällaisista ilmauksista saadaan kuitenkin useita osumia, ja niissä grammia käytetään sekä adpositiona että adverbina. Esimerkeissä 21 ja 22 grammi toimii adpositiona.

- (21) Tyypillinen tunnekausatiivilause on subjektiton, mutta tuntemuksen aikaansaaja eli ärsyke voidaan ilmaista subjektilla, joka on yleensä verbin jäljessä: *Minua harmittaa kaikenlainen hidastelu*. (Google-haku 3)
- (22) Aspiraatiota kuvataan pikkuisella h-symbolilla klusiilin jäljessä: [p^h t^h k^h] (Google-haku 4)

Jäljessä-grammin adpositiokäyttöä esiintyy erityisesti kielioppaissa ja muissa kielen rakennetta käsittelevissä teksteissä, kuten esimerkit 21 ja 22 osoittavat. Niin kuin *perässä*-grammin adpositiokäytössä, myös *jäljessä*-grammin adpositiokäytössä aiemmin luettavat tekstinkohdat liikkuvat edellä ja myöhemmin luettavat tekstinkohdat niiden perässä. *Jäljessä*-grammin merkitys TEKSTIN JONOMETAFORAA edustavissa ilmauksissa eroaa kuitenkin hieman *perässä*-grammin merkityksestä. Esimerkissä 19 muuttujaa edustava *numero tai kirjainyhdistelmä*¹ on osa kiintopisteenä toimivaa *nimeä*,

¹ Olen esimerkkipirkkeitä käsitellessäni kursivoinut muuttujia ja kiintopisteitä edustavat sanat selkeyden vuoksi, vaikka tämä merkintätapa on esimerkin 19 tapauksessa ongelmallinen.

ja esimerkissä 20 *tähti* on osa kiintopisteenä toimivaa *nimimerkkiä*. Näiden esimerkkien tapauksessa *perässä* oleminen siis tarkoittaa kiintopisteen loppupäässä olemista. Esimerkkien 21 ja 22 tapauksessa muuttujat *subjekti* ja *h-symboli* eivät ole kiintopisteenä toimivien *verbin* ja *klusiilin* osia vaan kiintopisteestä irrallisia tekstinosia.

Ero *perässä*- ja *jäljessä*-grammien adpositiokäyttöjen merkityksissä TEKSTIN JONOMETAFORISSA muistuttaa eroa muotojen substantiivikäytössä ja grammien oletetussa alkuperässä. Luvussa 2.2.2 totesin *perässä*-grammin kieliopillistuneen luultavasti jonkin entiteetin takaosaa merkitsevystä sanasta, joten on luontevaa, että tekstinkohdan *perässä* oleva muuttuja on kyseisen kohdan takaosa. *Jäljessä*-grammi taas on todennäköisesti kieliopillistunut *jälki*-substantiivista, jolla tarkoitetaan esimerkiksi jalanjälkeä. Esimerkeissä 21 ja 22 muuttuja on kiintopisteestä erillään, ja samaan tapaan jälki on jättäjästään erillinen.

Perusaineistossa ei ole TEKSTIN JONOMETAFORAA edustavia esiintymiä, joissa *perässä*- ja *jäljessä*-grammeja käytettäisiin adverbeina. *Perässä*-grammin kohdalla tällainen käyttö tuntuneekin useimmista kielenkäyttäjistä kielitajun vastaiselta, mutta *jäljessä*-grammin adverbikäyttöä on mahdollista löytää Google-hakujen avulla. Esimerkissä 23 *jäljessä* esiintyy ilman kiintopistettä ilmaisevaa täydennystä.

- (23) Tämän vuoksi jäljessä tarkastellaan nastoitettavia talvirenkaita omana ryhmänään riippumatta siitä, onko niissä tosiasiallisesti ollut nastoja. (Google-haku 5)

Esimerkin 23 edustamassa TEKSTIN JONOMETAFORASSA *jäljessä*-grammi on osana metatekstiä ja suhteuttaa tekstinosia toisiinsa. Tällaisissa tapauksissa muuttujana on se tekstinkohta, jonka sisältöä lauseessa kuvaillaan, ja ilmipanemattomana kiintopisteenä se tekstinkohta, johon lukeminen parhaillaan kohdistuu (Huomo 2016: 87). Esimerkissä *jäljessä*-grammilla siis ilmaistaan sitä, että nyt luettavana olevaa tekstinkohtaa myöhempänä on kohta, jossa tarkastellaan nastoitettavia talvirenkaita. Tällaisessa käytössä esiintyy usein myös grammi *jäljempänä*, ja se onkin Huumon (mt.) mukaan *jäljessä*-grammia tavallisempi muoto ilmaisemaan myöhemmin luettavan kohdan sijaintia.

4.3 Fiktiivinen liike

Nikanteen (2003: 194) mukaan grammeilla *perässä* ja *jäljessä* ei kuvata kahden liikkumattoman entiteetin suhdetta toisiinsa. Tällaisen suhteen kuvaaminen on kuitenkin mahdollista silloin, kun kyseessä on fiktiivinen liike. Fiktiivinen liike on kielellinen ilmiö, jonka ilmauksissa staattista tilannetta kuvataan perusmerkitykseltään dynaamisilla elementeillä. Tämän mahdollistaa se, että kielenkäyttäjät käsitteistää tilanteen dynaamisesti vastoin kielenulkoisen tilanteen luonnetta. (Karsikas 2004: 7.)

Talmy (2000: 99–100) kuvaa kognitiivisen organisaation olevan limittäinen siten, että sen eri alasyteemit, kuten kieli- ja näköhavainnot, organisoivat havaitsemiseen liittyviä kognitiivisia edustumia osittain samoin mutta osittain eri tavoin. Erojen takia saman entiteetin kognitiiviset edustumat voivat olla ristiriidassa toistensa kanssa. Tästä ristiriitaisten edustumien havaitsemismallista Talmy (mt.) käyttää nimitystä *the pattern of general fictivity*, jota fiktiivistä liikettä suomen kielessä tutkinut Karsikas (2004: 9) kutsuu yleisen fiktiivisyyden malliksi.

Kuvaamme kahdesta erilaisesta saman kohteen edustumasta faktiivisena enemmän totuutta vastaavan edustuman ja fiktiivisenä vähemmän totuutta vastaavan. Kielessä yleinen fiktiivisyyden malli ilmenee tapauksissa, joissa toinen edustumista on puhujan tai kuulijan käsitys lauseen tarkoitteen todellisesta luonteesta ja toinen on lauseen sisältämien kielellisten muotojen kirjaimellinen merkitys. Omaan käsitykseen perustuva edustuma arvioidaan enemmän totuutta vastaavaksi eli faktiiviseksi ja kielellinen edustuma vähemmän totuutta vastaavaksi eli fiktiiviseksi. (Talmy 2000: 100–101; Karsikas 2004: 9–10.)

Aineistossani *jäljessä*-grammi ei esiinny tällaista fiktiivistä liikettä kuvaavissa ilmauksissa, mutta Suomi24-aineistossa on yksi *perässä*-grammin sisältävä esiintymä, jossa kuvataan fiktiivistä liikettä. Esimerkissä 24 vain muuttuja liikkuu faktiivisesti. Kiintopiste on faktiivisesti staattinen, mutta lauseen kuvaamassa kirjaimellisessa merkityksessä se on fiktiivisesti liikkuva.

- (24) Olemme reissuillamme ihan tuoksun perässä onnistuneet Hämeessä eksymään paikkaan, josta vielä sitä herkkua saa. (suomi24.fi)

Sanalla *eksyä* voidaan Kielitoimiston sanakirjan (KS, s.v. *eksyä*) mukaan tarkoittaa muun muassa 'johonkin tulemista tai joutumista sattumalta tai vahingossa'. Tämä *eksyä*-verbin merkitys ja *perässä*-grammin käyttö tekevät ilmauksesta dynaamisen.

Niinpä esimerkin 24 kirjaimellisessa tulkinnassa kiintopiste *tuoksu* liikkuu fiktiivisesti edellä johdattaen perässä liikkuvan muuttujan tämän havitteleman herkun luo. Kielenkäyttäjän oma käsitys maailmasta kuitenkin kertoo, että tulkinta on ristiriitainen, sillä *tuoksu* ei todellisuudessa liiku lähdeään kohti. Sen sijaan se voi luoda väylän, jota seuraamalla muuttuja löytää haluamaansa paikkaan hajuaistiaan hyödyntäen. Esimerkin voi ymmärtää myös abstraktimmin siten, että *perässä* ilmaisee kausaalista merkitystä, eli muuttuja liikkuu paikasta toiseen kiintopisteen vaikutuksesta. Tällaista merkitystä käsittelem tarkemmin luvussa 6.4.

Fiktiivinen liike kielessä voidaan jakaa erilaisiin kategorioihin. Kategorioita ovat virtaaminen (emanation, *Aurinko paistaa luolaan*), kuviopolku (pattern paths, *Istutukset kulkivat kasvimaan päästä päähän*), kehysliike (frame relative motion, *Mutkan jälkeen vastaan tulee mäki*), tulopolku (advent paths, *Kasvillisuus on kerääntynyt lammen ympärille*), pääsypolku (access paths, *Apteekki on kaupalta eteenpäin*) ja samanlaajuisuus (coextension paths, *Polku kulkee etupihalta takapihalle*). (Talmy 2000: 103; Karsikas 2004: 10–11.)

Talmy'n kategorioista esimerkin 24 ilmaus edustaa lähinnä kuviopolkuilmausta. Kuviopolkutyyppin ilmausten kirjaimellisessa tulkinnassa jonkin fyysisesti aistittavissa olevista entiteeteistä koostuvan asetelman kuvataan liikkuvan tiettyä väylää pitkin, vaikka sen tiedettäisiin faktiivisesti olevan liikkumaton tai liikkuvan muuhun kuin väylän kuvaamaan suuntaan. Jotta fiktiivisen liikkeen vaikutelma olisi mahdollinen, asetelman entiteettien täytyy ilmentää faktiivisesti jonkinlaista muutosta, kuten liikettä, lisääntymistä tai vähenemistä. Itse liike syntyy kuviosta, jonka entiteetit muodostavat. (Talmy 2000: 128–129.)

Esimerkkinä kuviopolusta Talmy (2000: 129) antaa ilmauksen *As I painted the ceiling, (a line of) paint spots slowly progressed across the floor*. Ilmauksessa katosta lattialle putoavien maaliäplien muodostaman kuvion kuvataan liikkuvan lattian poikki. Faktiivisesti äplien liike on vertikaalista, mutta fiktiivinen liike on horisontaalista. (Talmy 2000: 128–129.) Toisin kuin Talmy'n esimerkissä, aineistoni esimerkissä 24 fiktiivisessä liikkeessä oleva entiteetti ei ole silmin havaittava kuvio. Se on kuitenkin yksittäisistä tuoksumolekyyleistä koostuva, aistein havaittava kokonaisuus, minkä takia ilmaus sopii kuviopolkukategoriaan. Lisäksi kuviopolkuilmauksille ominaiseen tapaan ruoan tuoksun liikkeen kuvataan suuntautuvan kohti ruoan valmistuspaikkaa, vaikka todellisuudessa tuoksun liike suuntautuu luultavammin pois päin aiheuttajastaan.

Teeri-Niknammoghadam (2016: 32) käsittelee pro gradu -tutkielmassaan *edellä-*grammin sisältäviä fiktiivistä liikettä kuvaavia ilmauksia, joissa sekä muuttuja että kiintopiste ovat paikoillaan. Näissä ilmauksissa verbi voi kuvata staattista sijaitsemista, mutta grammi tuo ilmaukseen fiktiiviseksi liikkeeksi ymmärrettävän dynaamisen merkityksen. Tällaista fiktiivistä liikettä on esimerkiksi ilmauksissa, joissa kuvataan jonomuodostelmaa. Vaikka perusaineistossani ei ole esimerkkejä jonottamista kuvaavista ilmauksista, niitä voidaan löytää Google-hakujen avulla. Haut ”seisoin hänen perässään” ja ”perässäni seisoi” antoivat tuloksiksi muun muassa esimerkkien 25 ja 26 ilmaukset.

(25) Seisoin hänen perässään automaatilla (vaivaantuneena). (Google-haku 6)

(26) Heh. Mitähän ajatteli se mummeli, joka minun perässäni seisoi apteekin kassalla. Kysyin, että onko ruiskuja. (Google-haku 7)

Esimerkeissä 25 ja 26 sekä muuttuja että kiintopiste ovat faktiivisesti paikoillaan. Niiden tavoitteena on kuitenkin saavuttaa tietty sijainti, joka esimerkin 25 tapauksessa on automaatti ja esimerkin 26 tapauksessa kassa. Tämä jonomuodostelmaan liittyvä pyrkimys etenemiseen motivoi dynaamisen *perässä-*grammin käyttöä (Huumo 2013: 13–14). Kuten luvussa 4.1 mainitsin, *perässä-*grammiin liittyy aineistoni perusteella *jäljessä-*grammia tiiviimmin pyrkimys etenemiseen ja kiintopisteen sijainnin tavoittamiseen. Tällä voitaisiin selittää sitä, ettei Google-hauille ”seisoin hänen jäljessään” ja ”jäljessäni seisoi” saada yhtään osumaa eikä *jäljessä-*grammi tunnu luontevalta esimerkkien 25 ja 26 tapaisiin ilmauksiin.

5 GRAMMIEN TEMPORAALISET MERKITYKSET

Spatiaalisten merkitysten lisäksi *perässä-* ja *jäljessä-*grammeilla voidaan ilmaista ajallista peräkkäisyyttä. Kaunokirjallisessa aineistossa *perässä* ja *jäljessä* esiintyvät temporaalisessa merkityksessä kaikista merkityksistä toiseksi eniten – taulukon 3 mukaan *perässä* 19 %:ssa esiintymistä, *jäljessä* 12 %:ssa esiintymistä. Taulukon 4 mukaan Suomi24-aineistossa temporaalisia merkityksiä on *perässä-*grammilla kaikista merkityksistä vähiten (18 %), mutta *jäljessä-*grammilla niitä on toiseksi eniten (29 %). Temporaalisiksi hahmottuvissa ilmauksissa voidaan kuvata joko ajankohtien neutraalia peräkkäisyyttä tai muuttujan edustaman ajankohdan myöhäisyyttä suhteessa kiintopisteen edustamaan ajankohtaan. Suurimmassa osassa temporaalisiksi

luokittelemistani ilmauksista kiintopiste on ilmipanematon, jolloin grammi toimii adverbina. Adverbina *perässä*-grammi ilmaisee useimmiten neutraalia ajallista peräkkäisyyttä. *Jäljessä*-grammin adverbikäyttö taas liittyy useimmiten myöhässä olemiseen. Genetiivimuotoisen kiintopisteen kanssa kumpikin grammi ilmaisee suurimmassa osassa tapauksista neutraalia ajallista peräkkäisyyttä, kun taas partitiivi- tai elatiivimuotoisen kiintopisteen kanssa kumpikin ilmaisee enimmäkseen myöhässä olemista.

Grammien temporaaliset merkitykset limittyvät spatiaalisten kanssa, sillä esimerkiksi JONOMETAFORA pohjautuu kokemukseen, jossa kahdesta samaa väylää pitkin etenevästä entiteetistä edellä liikkuva saavuttaa määränpään ensin ja tätä seuraava entiteetti myöhemmin (Moore 2004: 157). Grammin merkitys hahmottuu temporaaliseksi erityisesti silloin, kun sen yhteydessä esiintyy ajankohtaa tai kestoa ilmaiseva adverbiaali (*kohta, heti, tunnin*) tai aspektin rajattuutta ilmaiseva verbi (*nukahtaa, hypähtää, palata*) ja kun muuttuja on tarkoitteeltaan abstrakti tai muuten spatiaaliseen liikkeeseen kykenemätön entiteetti (*ääni, päivitys, todiste*). Myös adverbikäyttö on aineistoni temporaalista suhdetta ilmaiseville grammeille ominaista.

Ajan kulumiseen liittyvää liikettä kuvataan aineistossani EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforien, JONOMETAFORIEN ja toimintapolkujen avulla. Toimintapolut eivät ole varsinaisia ajan liikemetaforia, vaan ne kuvaavat liikkeenä osallistujien aseman erilaisten tilanteiden vaiheissa (Moore 2014b: 386–389). LIIKKUVAN EGON metaforaa edustavia ilmauksia aineistossani ei ole. Grammien dynaamisen luonteen takia tämä ei ole yllättävää: *Perässä*- ja *jäljessä*-grammeilla kuvataan tilanteita, joissa sekä muuttuja että kiintopiste ovat liikkeessä (Nikanne 2003: 194). LIIKKUVAN EGON metaforassa liikkujia voi kuitenkin olla vain yksi². (Moore 2014b: 375).

5.1 EGOKESKINEN LIIKKUVA AIKA

EGOKESKISESSÄ LIIKKUVAN AJAN metaforassa ajankohdat kuvataan entiteetteinä, jotka liikkuvat suhteessa egon sijaintiin. Metafora perustuu egoperustaiseen viittauskehykseen, sillä kaikki sen esittämät relaatiot määritellään suhteessa egoon. Lähdekehityksessä liike ymmärretään suhteessa egon sijaintiin, ja kohdekehityksessä

² Myös prototyypisissä EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforissa on vain yksi liikkuja, ja aineistossani metaforatyypin edustajia voisikin pitää eräänlaisena EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN ja JONOMETAFORAN yhdistelminä. Käsittelen tällaiset tapaukset kuitenkin EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforan edustajina sillä perusteella, että ne sisältävät egon näkökulman.

ajankohdat ymmärretään suhteessa egon nykyhetkeen. (Moore 2004: 152) Aineistossani on yhteensä kolme esiintymää, jotka esiintyvät EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforaa ilmentävässä ilmauksessa. Yksi niistä on esimerkki 27

(27) Itsellä myös on äänet tullu vähän jäljessä ja lisäksi jos ampuu kranaatinheittimillä, niin osa seinistä vain imee sen. (suomi24.fi)

Esimerkissä 27 kuvataan, kuinka konsolipelin pelaaja kuulee pelin tapahtumiin liittyvät äänet vasta sen jälkeen, kun hän on nähnyt tapahtumiin liittyvän kuvan. Tilanne esitetään metonyymisesti LIIKKUVAN AJAN metaforana. Sanalla *ääni* kuvataan metonyymisesti hetkeä, jolloin pelaajan on mahdollista aistia tiettyyn pelin tapahtumaan liittyvä ääni. Tämä hetki seuraa hetkeä, jolloin pelaajan on mahdollista aistia tapahtumaan liittyvä kuva. Koska ajankohtien kuvataan liikkuvan peräkkäin tulevaisuudesta kohti menneisyyttä, ilmauksen voisi ajatella ilmentävän AJAN JONOMETAFORAA. Kun muuttujaksi ajatellaan äänien ilmenemisen ajankohta, ilmaus kuitenkin hahmottuu EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforaksi *tulla*-verbin johdosta. Vaikka ajankohdat liikkuvat peräkkäin, ne liikkuvat ennen kaikkea suhteessa egoon, mikä Mooren (2014a: 72) mukaan erottaa EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforaa edustavat ilmaukset ratkaisevasti JONOMETAFORAA edustavista ilmauksista.

Esimerkin 27 *jäljessä*-grammi on adverbi. Grammin kiintopistettä ei ole ilmipantu, mutta kontekstista voidaan päätellä, että kiintopiste on konsolipelin tapahtumiin liittyvä kuva. Koska kuvan ja äänen samanaikaisuus on olennainen osa pelikokemuksen onnistumista, jäljessä tulevan äänen voi ajatella olevan myöhässä. Kielitoimiston sanakirjan (KS s.v. *jäljessä*) mukaan *jäljessä*-sanana ajallinen merkitys liittyykin juuri myöhässä olemiseen.

5.2 JONOMETAFORA

AJAN JONOMETAFORASSA ajankohtien kuvataan liikkuvan perätysten myöhemmästä kohti aiempaa siten, että aiempi ajankohta liikkuu myöhemmän edellä. Aineistossani suurin osa grammien temporaalisista esiintymistä edustaa tällaista merkitystä. Moore nimeää JONOMETAFORAN lähdekehikseksi JÄRJESTÄYTYNEEN LIIKKEEN, jossa kaksi entiteettiä liikkuu yksiulotteisella väylällä peräkkäin samaan suuntaan. Liike ilmenee suhteessa johonkin taustaan, mutta ei välttämättä entiteettien suhteessa toisiinsa.

JONOMETAFORASSA ajan liikettä kuvataankin ilman egon näkökulmaa, sillä viittauskehys on kenttäperustainen. (Moore 2014a: 65–68.)

Moore (2011: 760) toteaa esittämänsä temporaalisen kenttäperustaisen viittauskehysten olevan Talmyn kenttäperustaisen viittauskehysten alatyyppejä. Talmyn (2000: 212) mukaan kenttäperustaiseen viittauskehykseen perustuvissa ilmauksissa muuttujan ja kiintopisteen sijaintia kuvataan paitsi suhteessa toisiinsa myös suhteessa toissijaiseen kiintopisteeseen, johon sekä muuttuja että kiintopiste sisältyvät (encompassive secondary reference object). Spatiaalisista tilanteista kenttäperustaista viittauskehystä ilmentävät esimerkiksi jonot, jotka toimivat toissijaisena sisältävänä kiintopisteinä sisältämilleen jonottajille. Ilmauksessa *Pilli on jonossa Pullan edellä* Pillin sijaintia kuvataan sekä suhteessa ensisijaiseen kiintopisteeseen Pullaan että toissijaiseen sisältävään kiintopisteeseen jonoon. Kun kenttäperustaista viittauskehystä hyödynnetään temporaalisissa tilanteissa, kuten JONOMETAFORAA edustavissa ilmauksissa, toissijaiseksi kiintopisteeksi hahmottuu koko universumi, johon toisiaan seuraavat ajankohdat sisältyvät (Moore 2011: 767).

JONOMETAFORASSA muuttuja ja kiintopiste voivat olla aikoja tai tapahtumia (Moore 2014a: 69). Aineistossani ajanhetkien peräkkäisyyttä ilmaistaan lähes poikkeuksetta metonymisesti siten, että tapahtuman esitetään seuraavan toista tapahtumaa. Puhtaasti kahden ajallisen entiteetin välistä suhdetta ilmaisee aineistossani vain yksi *jäljessä*-grammin esiintymä:

- (28) Mutta pirtissä jatkettiin iloisesti pauhaavaa elämää, viinaa haarikasta keikautettiin, ja meni päivä päivän jäljessä. (Kivi, Seitsemän veljestä)

Kaunokirjallisesta aineistosta poimitussa esimerkissä 28 päivien kulumisen kuvataan metaforisesti spatiaalisena liikkeenä. *Mennä*-verbin johdosta ilmauksen voisi ajatella olevan yhdistelmä EGOKESKISTÄ LIIKKUVAN AJAN metaforaa ja JONOMETAFORAA. Koska ilmaus ei kuitenkaan sinänsä vaadi egon näkökulmaa vaan päivät liikkuvat eteenpäin tarkastelijan nykyhetkestä huolimatta, käsitteelen sitä JONOMETAFORANA. Moore (2014a: 95–97) erottaa JONOMETAFORAT metonymioista, joissa peräkkäisiä ajankohtia ja tapahtumia kuvataan niihin läheisesti liittyvien käsitteiden avulla. Tällaiset tapaukset hän nimeää RELATIVE POSITION ON A PATH FOR SEQUENCE -metonymioiksi.

- (29) Tämähän oli ihan odotettavissa että lidl nostaa hintoja ennemmin tai myöhemmin kun ensin luodaan se myytti halvasta kaupasta ja kohta muuten k- ja s kaupatkin seuraa perässä kun ovat pakolla joutuneet laskemaan hintoja. (suomi24.fi)

Esimerkki 29 havainnollistaa, kuinka tapahtumien peräkkäisyyttä ilmaistaan metonymian avulla. Kun kirjoittaja toteaa K- ja S-kauppojen seuraavan hintojaan nostavan Lidlin *perässä*, hän ilmaisee metonyymisesti sen, että hetki, jona K- ja S-kaupat nostavat hintoja, seuraa hetkeä, jona Lidl nostaa hintojaan. Tapahtumahetkien peräkkäisyyttä kuvaava ilmaus edustaa JONOMETAFORAA.

Esimerkissä 29 muuttajat jäljittelevät kiintopisteen toimintaa. Örnmarkin (2010: 54) mukaan tällaisen käyttötavan mallina toimii ainakin *perässä*-grammin kohdalla ruotsin *after*-grammin käyttö. Suomi24-aineistossa *perässä*-grammilla on jäljittelyä merkitsevää idiomaattista käyttöä, jollaista *jäljessä*-grammilla ei ole. Toisin sanoen *perässä* esiintyy kollokaatiossa, jollaisessa *jäljessä* ei esiinny, mitä pidetään lähisynonyymeja erottavana tekijänä (Cruse 1986: 279). Tällaista käyttöä edustavat sanonta *mitä isot edellä, sitä pienet perässä* ja sen monet muunnelmat, joissa *mitä* ja *sitä* edustavat toisiaan ajallisesti seuraavia toimintoja. Sanontaa edustavia esiintymiä on aineistossani neljä. Niitä ilmentävät esimerkit 30–33.

(30) Mitä isot edellä, sitä pienet perässä. (suomi24.fi)

(31) Mitä äiti edellä, sitä tytär perässä. (suomi24.fi)

(32) Mitä lääkärit edellä, sitä moukat perässä. (suomi24.fi)

(33) Mitä vanhemmat edellä sitä nuoret perässä, tatuoinnit ovat huono esimerkki ihan jokaiselle teinille sukupuolesta riippumatta. (suomi24.fi)

Esimerkeissä *perässä*-grammin ilmaiseman relaation kiintopisteitä ovat *isot*, *äiti*, *lääkärit* ja *vanhemmat*, joskin tämä on pääteltävä sanonnan kokonaisuudesta, sillä kiintopiste mainitaan vain ensimmäisessä osalauseessa. Muuttujia ilmauksissa ovat *pienet*, *tytär*, *moukat* ja *nuoret*. Ilmausten muuttajat ja kiintopisteet voidaan korvata millä tahansa elollisilla tai elottomilla toimijoilla, mutta esimerkit 30–33 paljastavat, että kiintopisteille ja muuttujille on ominaista olla toisiinsa nähden vastakohtaisia. Esimerkkien kiintopisteet ovat jonkinlaisia auktoriteetteja tai roolimalleja muuttujille. Esimerkkien 30, 31 ja 33 tapauksessa kiintopisteen auktoriteettiasema johtuu iästä ja esimerkin 32 tapauksessa koulutuksesta. Kaikissa esimerkeissä kielennetään toimintojen ajallista peräkkäisyyttä: kiintopiste tekee jotain ensin, minkä jälkeen muuttuja tekee saman asian kiintopisteen mallin mukaan. Sanonta siis edustaa JONOMETAFORAA, jossa aiemmin suoritettu toiminto kulkee aikaväylällä myöhemmin suoritettua edellä.

Sen lisäksi, että kaikki edellä esiteltyt esimerkit ovat saman sanonnan eri muunnelmia, ne ovat kaksisuuntaisia rakenteita. Kaksisuuntaisessa rakenteessa muuttujan ja kiintopisteen spatiaalista suhdetta ilmaistaan virkkeellä, joka sisältää vertikaalisen tai frontaalisen akselin kummankin ääripään. Vertikaalisen akselin avulla ilmaistavassa relaatiossa ovat mukana sekä ylhäällä että alhaalla olemista kuvaavat grammit ja frontaalisen akselin avulla ilmaistavassa edessä ja takana olemista kuvaavat grammit. (Ojutkangas 2006: 24–25)

Kaksisuuntaisessa rakenteessa entiteettien välistä spatiaalista suhdetta tarkastellaan kahdesta eri näkökulmasta tai huomio kohdistetaan suhteen kahteen eri entiteettiin. Tällöin muuttujan ja kiintopisteen suhteen käsitteistys muuttuu. Muuttujan asema suhteessa kiintopisteeseen voi muuttua (*koiran on kuljettava omistajan perässä, ei edellä*). On kuitenkin yleisempää, että jälkimmäisen grammin mukana relaatioon ilmestyy uusi muuttuja. Vanha muuttuja voi vetäytyä taka-alalle, kun huomio siirtyy uuteen muuttujaan (*talon takana on puita ja edessä pensaita*), tai se voi muuttua kiintopisteeksi uudelle muuttujalle (*kissa juoksee koiralauman edellä, ja suurin jahtaajista on aivan kissan perässä*). Muuttuja ja kiintopiste voivat myös esimerkkien 30–33 tapaan vaihtaa rooleja, jolloin alkuperäisestä kiintopisteestä tulee muuttuja ja alkuperäisestä muuttujasta kiintopiste. (Ojutkangas 2006: 26–27.)

Ojutkankaan (2006: 38) mukaan saman akselin kahden ääripään grammin käyttö samassa virkkeessä tehostaa informaation käsittelyä. Esimerkeissä 30–33 ilmaistaan frontaalisen akselin kumpikin ääripää yhden sijaan, joten ilmaukset voidaan ymmärtää, vaikka niissä ei ole verbiä. Grammit riittävät kuvaamaan ajankohtien välisen suhteen. Google-haun avulla poimimani esimerkki 34 osoittaa, että myös kolme eri grammaa sisältävä ilmaus toimii ilman yhtäkään verbiä.

(34) Mitä muut edellä, sitä minä perässä, hieman jäljessä vain. (Google-haku 8)

Esimerkki 34 sisältää grammit *edellä*, *perässä* ja *jäljessä*. Kolmen eri grammin käytöstä huolimatta ilmaus on kaksisuuntainen rakenne, sillä *perässä* ja *jäljessä* edustavat saman akselin samaa ääripäätä. Esimerkissä ei myöskään ole kyse kolmen toiminnon peräkkäisyydestä, vaan lisäys *hieman jäljessä vain* kuvaa muuttujan suorittaman toiminnon myöhäistä ajankohtaa kiintopisteen suorittamaan toimintoon nähden.

5.3 Poikkeaminen aikataulusta

Luvussa 2.3.2. mainitsin, että AJAN JONOMETAFORASSA ajankohdat liikkuvat peräkkäin myöhemmästä kohti aikaisempaa mutta samanlaista kahden entiteetin peräkkäistä liikettä ajassa ei kuvata toiseen suuntaan. Kaksi entiteettiä ei ajan liikemetaforissa liiku aiemmasta kohti myöhempää aikaa, koska seuraamme yhtä nykyhetkeä kerrallaan. Tätä rajoitusta kutsutaan kahden liikkujan rajoitukseksi (Two-Mover Constraint). Kahden liikkujan rajoitus on voimassa, kun kaksi entiteettiä liikkuu saman viittauskehyksen sisällä, entiteetit ovat saman predikaattorin argumentteja ja ne viittaavat peräkkäisiin ajankohtiin absoluuttisessa viittauskehyksessä. Kun kaksi entiteettiä liikkuu ajassa samaan suuntaan, järjestys on aina sama niin, että *edellä* oleva ymmärretään aikaisemmaksi. (Moore 2014b: 375–376.)

On olemassa ilmauksia, jotka tuntuvat rikkovan kahden liikkujan rajoitusta siten, että niissä kaksi liikkujaa liikkuu peräkkäin kohti myöhempää aikaa. Monet tällaiset esimerkit edustavat TOIMINTAPOLKUMETAFORIA (ACTIVITY PATHS), joilla toiminta kuvataan metaforisena polkua pitkin etenevänä liikkeenä. (Lakoff 1987: 519; Moore 2014b: 386–389.) Toiminnan edetessä osallistujat liikkuvat sen alkuvaiheista kohti loppua. Tämä eteneminen yhdistyy kokemukseemme reaaliajasta, jossa kokijan nykyhetki liikkuu aiemmasta kohti myöhempää, kuten LIIKKUVAN EGON metaforassa. Toimintapolut ja ajan liikemetaforat kuitenkin eroavat toisistaan siten, että toimintapoluilla toiminnan eteneminen riippuu toimijoiden ponnisteluista, mutta ajan liikemetaforissa liikutaan tasaista nopeutta kuluvasa reaaliajassa. Lisäksi toimintapolulla liikkuvat metaforisesti liikkuvat osallistujat jakavat saman nykyhetken. (Huumo 2015b: 60.)

Aineistossani temporaalisiksi luokittelimiani toimintapolkuilmauksia edustaa esimerkki 35, jossa kuvataan sitä, ettei suunnitellussa aikataulussa ole pysytty. Esimerkki sisältää grammin *jäljessä*, ja siinä kuvataan aikataulun ja bussin etenemisen välistä suhdetta.

- (35) Minulta paloi viimeisetkin päreet, kun linja-auto numero 4 pamahti pysäkilleni 20 minuuttia jäljessä aikataulua, ja myöhästyin koulusta. (suomi24.fi)

Esimerkissä 35 kiintopisteenä on partitiivimuotoinen sana *aikataulu*. Yksi partitiivin peruserkityksistä on rajaamattomuus (VISK § 1234). Tällä voidaan tarkoittaa esimerkiksi tilanteen päätepisteettömyyttä (Karlsson 1999: 201). Huumon (2015b: 61) mukaan partitiivi sopiikin grammin kiintopisteilmauksen sijaksi spatiaalisiin kilpailutilanteisiin, joissa muuttujan ja kiintopisteen välinen tilasuhde on altis

muutoksille. Esimerkin 35 tapaan kilpailua voidaan metaforisesti käydä myös toimintapolulla, jolla suunniteltu aikataulu ja bussi kilpailevat keskenään. Esimerkissä kuvitteellisen aikataulun mukaisesti etenevän bussin eteneminen johtaa kilpailua ja kulkee toimintapolulla todellisesti etenevän bussin edellä. Tilanne voi kuitenkin muuttua, jos todellisen bussin kuljettaja onnistuu toimillaan kuroma aikataulua kiinni.

Aikataulun mukaan etenevän kuvitteellisen bussin spatiaalinen eteneminen kytkeytyy reaaliajan kulumiseen, joten todellisen bussin voi ajatella kilpailevan aikaa vastaan. Jos ajan ajatellaan liikkuvan aikaisemmasta kohti myöhempää, aikaa vastaan kilpailevan entiteetin on Mooren (2014b: 386–387) mukaan liikkuttava ajan kanssa samaan suuntaan. Esimerkin 35 kilpailussa aika kuvaa tasaista vauhtia etenevää liikkujaa ja edustaa metaforaa NYKYHETKI ON LIIKKUJA (NOW IS A MOVER). Bussin liike väylällä edustaa metaforaa TAVOITTEET OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ. Kilpailuasetelma yhdistää nämä kaksi metaforaa blendiksi ja kuvaa niiden osallistujat liikkujiksi samalle väylälle. Koska liikkeessä ei ole kaksi eri ajankohtaa, vaan blendi sulauttaa yhteen aikapolun ja toimintapolun, esimerkin kuvaamaa tilannetta ei voida pitää poikkeuksena kahden liikkujan rajoitukselle. Vastaavanlaisena esimerkkinä Moore esittää Lakoffin ja Turnerin (1989: 45) tutkimuksen *We're racing against time to finish the assignment*.

5.4 Poikkeamat ajassa

Moore (2014b: 389) esittää aikavyöhykkeiden aiheuttamia aikaeroja kuvaavien ilmausten olevan tapauksia, jotka vaikuttavat rikkovan kahden liikkujan rajoitusta. Maiden välisiä aikaeroja on tyypillistä ilmaista siten, että myöhemmän ajan kuvataan olevan aikaisempaa edellä tai aikaisemman myöhempää jäljessä. Suomi24-aineistossa on esiintymä, jossa *jäljessä*-grammia käytetään ilmaisemaan aikavyöhykkeiden aiheuttamaa aikaeroa eri maissa. Esimerkissä 36 tilanne esitetään tyypilliselle kuvaustavalle päinvastaisesti siten, että myöhemmän ajan kuvataan olevan aikaisempaa jäljessä. Keskustelussa, josta esimerkki on poimittu, pohditaan, mihin aikaan nyrkkeilyottelun suorana esitettävä TV-lähetys alkaa Suomessa, jos ottelu alkaa Saksassa kello 23.45.

(36) Eikös Suomi oo tunnin talviajassa jäljessä joten ottelu alkaa 0045 (suomi24.fi)

Aikaeron esittäminen esimerkin 36 kuvaamalla tavalla voidaan ymmärtää EGOKESKISEN LIIKKUVAN AJAN metaforan kautta. Jos ajankohtien ajatellaan liikkuvan jonossa Saksan ja Suomen ohi siten, että myöhäisempi aika liikkuu aikaisemman jäljessä, Suomea ohittavan ajan voidaan sanoa olevan Saksaa ohittavan ajan jäljessä. Kun muuttuja *Suomi* ilmaisee metonyymisesti Suomea ohittamassa olevaa aikaa ja kiintopiste *Saksa* ilmaisee Saksaa ohittamassa olevaa aikaa, Suomen voidaan sanoa olevan Saksaa jäljessä.

Saksa Suomi
 ← ← 23.45 ← ← ← 00.45 ← ←

Aikaerojen tyypillisempää kuvaustapaa ilmentää Google-haulla poimittu esimerkki 37, jossa aikaisempi aika kuvataan myöhäisemmän jäljessä olevaksi. Koska ajankohtien liikkeen ymmärretään suuntautuvan aikaisemmasta kohti myöhempää, ilmaus vaikuttaa rikkovan kahden liikkuvan rajoitusta. Todellisuudessa rajoitusta ei kuitenkaan rikota, sillä peräkkäin liikkuvat ajankohdat edustavat samaa nykyhetkeä absoluuttisessa ajassa (Moore 2014b: 389–390).

(37) Italian aika on tunnin jäljessä Suomen aikaa. (Google-haku 9)

Käsitteistysmalleja, joihin aikaeron ilmaiseminen esimerkin 37 mukaisella tavalla perustuu, on Mooren (2014b: 391–392) mukaan useita erilaisia. Yhdessä niistä tietty kellonaika Italiassa käsitetään vastineeksi samalle kellonajalle Suomessa, eli esimerkiksi Italian kello 12 vastaa Suomen kello 12:ta. Näiden aikojen voidaan ajatella liikkuvan samalla suoralla siten, että aikaisempi aika liikkuu myöhemmän edellä, jolloin tilanne ilmentää JONOMETAFORAA. Koska kello lyö Italiassa 12 myöhemmin kuin suomessa, Italian ajan voidaan sanoa olevan Suomen aikaa tunnin jäljessä. Toisen mallin mukaan Italian ajalla ja Suomen ajalla kuvataan metonyymisesti aikavyöhykkeillä sijaitsevia ihmisiä. Tässä mallissa Italian aikavyöhykkeellä olevien ihmisten ajatellaan elävän samat hetket tai tekevän samat asiat myöhemmin kuin Suomen aikavyöhykkeellä olevat ihmiset. Näin ollen Italian aika on Suomen aikaa jäljessä, koska Italian aikavyöhykkeellä sijaitsevat ihmiset eivät ole toimintapolulla yhtä edistyneitä kuin suomalaiset.

Aineistossani ajan poikkeamia edustavat esimerkin 37 lisäksi ilmaukset, joissa todellisen ajanhetken kuvataan poikkeavan esitetystä ajanhetkestä. Tällaisia ilmauksia löytyy Suomi24-aineistosta kaksi. Esimerkin 38 kuvaamassa tilanteessa kello näyttää todellista ajanhetkeä myöhäisempää aikaa.

- (38) On järkyttävää miten joidenkin kellot ovat kymmeniä sekunteja jäljessä, jopa minuutinkin! (suomi24.fi)

Huumo (2015b: 63–64) esittää esimerkin 38 kaltaisille ilmauksille kaksi eri tulkintatapaa: Toisessa tavassa kello on todellisesta ajasta jäljessä, kun se esittää päiväsyklin etenemisen tulevaisuuteen suuntautuvana liikkeenä. Tätä liikettä kuvaa metonymisesti esimerkiksi viisareiden liike kellotaulussa (Evans 2013: 236). Toisessa tavassa liikkeen tulkitaan suuntautuvan myöhemmästä kohti aikaisempaa. Näin ollen kellon voidaan sanoa olevan jäljessä, koska se näyttää ajanhetkiä odotettua myöhemmin. Esimerkkiä 38 ei nähdä poikkeuksena kahden liikkujan rajoitukselle, sillä muuttuja ja ilmipanematon kiintopiste edustavat samaa absoluuttisen ajan nykyhetkeä.

Kaikki aineistoni ajan poikkeamiin liittyvät ilmaukset sisältävät *jäljessä*-grammin, ja ne on poimittu suomi24-aineistosta. Kaikissa niissä *jäljessä*-grammi toimii adverbina. Kielitoimiston sanakirja (KS, s.v. *jäljessä*) antaakin *jäljessä*-muodon ajallisesta käytöstä esimerkin *Kello on, käy viisi minuuttia [oikeasta ajasta] jäljessä*, jossa *jäljessä*-grammi toimii adverbina. Sama teos (KS, s.v. *perässä*) esittää myös ilmauksen *Kello on perässä* olevan mahdollinen mutta tyyliltään arkinen. Kuten luvun alussa mainitsin, myöhässä olemisen merkitys vaikuttaakin kytkeytyvän erityisesti *jäljessä*-grammin adverbikäyttöön.

6 GRAMMIEN ABSTRAKTIT MERKITYKSET

Perässä- ja *jäljessä*-grammien avulla voidaan spatiaalisen ja temporaalisen merkityksen ohella ilmaista myös abstraktia merkitystä. Kaunokirjallisessa aineistossa *perässä*-grammeista 4 % ja *jäljessä*-grammeista 6 % on merkitykseltään abstrakteja. Sen sijaan Suomi24-aineistossa ylivoimaisesti suurin osa sekä *perässä*- että *jäljessä*-grammin esiintymistä on abstrakteja. *Perässä*-grammin esiintymistä abstraktia merkitystä kantaa 56 % ja *jäljessä*-grammin esiintymistä 64 %. Merkitykseltään abstrakteiksi olen lukenut seuraavissa luvuissa käsiteltävät tapaukset, joissa muuttujan ilmaistaan olevan kiintopistettä kehittymättömämpi, huonompi tai vähemmän tärkeä, tavoittelevan kiintopistettä, seuraavan kiintopistettä henkisesti, liikkuvan paikasta toiseen kiintopisteen takia tai olevan vanhanaikainen.

6.1 Kehittymättömyys

Suurimmalla osalla aineistoni *jäljessä*-grammin sisältävistä abstrakteista esiintymistä ilmaistaan muuttujan kehittymättömyyttä suhteessa kiintopisteeseen. Yksi *jäljessä*-sanan merkityksistä onkin Kielitoimiston sanakirjan (KS, s.v. *jäljessä*) mukaan ”kehittymättömämmällä, huonommalla kannalla” oleminen, kun puhutaan esimerkiksi kehitys-, paremmuus- tai tärkeysjärjestyksestä. *Perässä*-grammin esiintymistä yksi ja *jäljessä*-grammin esiintymistä 76 ilmaisee kehittymättömyyttä. Esiintymät esiintyvät esimerkin 39 ilmausta lukuun ottamatta Suomi24-aineistossa.

- (39) Hän vertasi tätä kuntaa moniin muihin ja osoitti purevasti, kuinka paljon tämä oli muista jäljessä; eihän täällä ollut ainoatakaan kansakoulua; täällä oltiin kuin keskellä synkintä erämaata. (Järnefelt, Isänmaa)
- (40) Hänellä on ollut vaikeuksia puheen kehityksessä ja hän on paljon ikäisiään jäljessä puheen kehityksessä. (suomi24.fi)

Esimerkissä 39 muuttujana toimivan kunnan kuvataan olevan muita kuntia kehittymättömämpi esimerkiksi koulutuksen saralla. Ilmauksessa kiintopiste on elatiivimuotoinen, mikä on aineistossa melko ominaista ’kehittymättömyyttä’ kuvaaville ilmauksille. Yksi elatiivin tehtävistä onkin ilmaista konkreettisen tai abstraktin tilan vallasta poistumista, ja *jäljessä* olemisen voidaan ajatella olevan seurausta muuttujan erkaantumista osallistujien yhteisestä lähtötilanteesta (VISK § 1245). Esimerkissä 40 kuvataan, kuinka muuttujan puhe on kirjoitushetkellä kehittymättömämpää kuin muiden hänen ikäistensä puhe. Inessiivimuotoinen adverbiaalimäärite *kehityksessä* hahmottuu ilmauksessa toissijaiseksi sisältäväksi kiintopisteeksi, jota vasten muuttujan ja ensisijaisen kiintopisteen metaforinen liike ymmärretään. Ensisijaisen kiintopisteen partitiivimuoto taas viittaa kilpailutilanteeseen, jossa osallistujien välinen suhde voi muuttua joko spatiaalisesti tai temporaalisesti (Huumo 2015b: 61). Jäljessä oleminen ei näin ollen liity reaaliaikaan vaan kahden osallistujan etenemiseen kehityksen toimintapolulla. Peräkkäisyyttä kehityksen toimintapolulla voidaan ilmaista myös siten, että ensisijaisena kiintopisteenä on *kehitys*.

- (41) Jos olet oikeasti 26-vuotias etkä 16-vuotias, niin täytyy sanoa, että olet kehityksestä jäljessä. (suomi24.fi)

Esimerkissä 41 *kehitys* ilmaisee metonyymisesti ikäiselleen tyypillisellä kehittyneisyyden tasolla olevien 26-vuotiaiden kehittyneisyyttä. Tämä ilmaustapa on aineiston perusteella melko yleinen: kuudessa kehityksellisiä eroja kuvaavassa esiintymässä kiintopisteenä on genetiivi- tai elatiivimuotoinen sana *kehitys*. Muuttuja on

tässäkin ilmauksessa vertailuryhmää, muita ikäisiään, hitaammin kehittynyt. Tällaista etenemistä kuvataan aineistoni perusteella harvoin *perässä*-grammin avulla, mutta se on mahdollista, kuten esimerkki 42 osoittaa.

- (42) Ja olkapäät nyt laahaa ainakin itselläni ihan täysin perässä, siksi oma treeni olkapäille + muutama sarja vatsalle. (suomi24.fi)

Esimerkissä 42 kuvataan tilannetta, jossa lihaksia halutaan fyysisen rasituksen avulla kehittää tiettyyn pisteeseen. Olkapäät eivät ei ole saavuttaneet muun vartalon kanssa samaa kehittyneisyyden astetta, joten ne tarvitsevat ylimääräistä räsitusta, jotta vartalo olisi sopusuhtainen. Lihaksikkaammat osat vartalosta ovat toisin sanoen edenneet kehittyneisyyden toimintapolulla pidemmälle kuin olkapäät, mutta ylimääräisin ponnisteluin olkapäät voivat saavuttaa muun vartalon. Myös esimerkkien 39, 40 ja 41 tilanteissa voi olla mahdollista, että kehityksen toimintapolulla jäljessä olevat saavuttavat edistyneemmät. Kunta voi nykyaikaistaa palveluitaan, ja edistyneempien ikätovereiden henkinen tai fyysinen kehitys voi esimerkiksi hidastua tai pysähtyä iän myötä, jolloin vähemmän edistynyt pääsee kuromaan välimatkaa kiinni. Esimerkkien 39–42 kuvaamissa tilanteissa toimintapolun taustalla on metafora TAVOITTEET OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ (PURPOSES ARE DESTINATIONS), jossa tavoitteen saavuttaminen vertautuu määränpäähän saapumiseen (Moore 2014a: 387).

Muuttujan ja kiintopisteen kehittyneisyyden vertailuun liittyvät esimerkit ovatkin hyvin samantapaisia kuin luvussa 5.3 temporaalisena tapauksena käsittelemäni toimintapolkuilmaus, sillä kummassakin *jäljessä* oleminen kuvaa poikkeamista tietystä standardivaiheesta toimintapolulla. Ero ilmaustyyppien välillä onkin hyvin häilyvä, mutta koska kehittymättömyyttä ilmaiseviin ilmauksiin on liitettävissä muuttujan ja kiintopisteen asettaminen tietynlaiseen paremmuusjärjestykseen, olen päättänyt luokittamaan ilmaukset muiden 'huonommuutta' merkitsevien ilmausten tapaan abstrakteiksi. Tärkeys- ja paremmuusjärjestyttä käsittelen lisää luvussa 6.6.

6.2 Kiintopisteen tavoittelu

Perässä-grammia käytetään usein abstrakteissa ilmauksissa, joissa muuttuja tavoittelee kiintopistettä. Tällaista tilannetta kuvataan rakenteella *juosta X:n perässä* tai *olla X:n perässä*. Rakenteen esiintymiä on Suomi24-aineistossa yhteensä 54. Ilmausta edustavat esimerkit 43–45.

- (43) Ei tämä elämä ole pelkästään rahan perässä juoksua hulluuteen asti. (suomi24.fi)
- (44) hei älkää ihmiset missään nimessä juosko noiden halpojen hintojen perässä, tutustu ensin paikkaan minne menet ja toki myös töitä mitä on tehty kyseisessä liikkeessä. (suomi24.fi)
- (45) että joo valintana ois tyytyä köyhyyteen tai juosta mädän porkkanan perässä kohti työllistettyä köyhyyttä. (suomi24.fi)

Esimerkissä 43 puhutaan rahan perässä juoksemisesta eli rahan tavoittelusta. Kirjoittaja toteaa, ettei koko elämä ole rahan tavoittelua hulluuteen asti, vaan elämässä tulisi olla myös muuta sisältöä. Esimerkissä 44 kirjoittaja varoittaa muita siitä, ettei tatuointia kannata hankkia mistä tahansa liikkeestä vain siksi, että haluaa säästää rahaa. Esimerkissä 45 juostaan mädän porkkanan perässä. Metaforisesti ilmaus tarkoittaa sitä, että kirjoittajan vaihtoehdot ovat joko olla tekemättä mitään ansaitakseen rahaa tai tehdä töitä niin pienellä palkalla, että hän elää työnteosta huolimatta köyhyydessä. *Porkkana-*sanaa käytetään metaforisesti, kun puhutaan palkkiosta tai houkuttimesta. Ilmaus on mahdollisesti saanut alkunsa mielikuvasta, jossa aasin perässä on kärret, jotka saadaan liikkeelle, kun aasi tavoittelee eteensä kepin päähän sidottua porkkanaa. Jos työstä ansaittu palkkio on rahapalkka, mätä porkkana tarkoittaa niin pientä palkkaa, ettei sen tavoittelu ole kannattavaa.

Edellä esitellyt esimerkit muistuttavat läheisesti luvun 4.1 spatiaalisen liikkeen ilmauksia, joissa muuttuja pyrkii juoksemalla saavuttamaan kiintopisteen sijainnin. Abstrakteina käsitteinä *raha*, *halvat hinnat*, tai 'riittämätöntä kannustinta' merkitsevä *mätä porkkana* eivät kuitenkaan kykene liikkumaan konkreettisesti, joten voidaan olettaa, että kyse on abstraktista liikkeestä spatiaalista väylää pitkin juoksemisen sijaan. Aineiston muita tavoittelua merkitsevien ilmausten kiintopisteitä ovat *mies*, *nainen*, *seksi*, *pano*, *huuma*, *pillu*, *mulku*, *tuet ja verohelpotukset*, *hame*, *parempi toimeentulo*, *sosiaalietuudet*, *diilit* ja *parempi palkka*. Kiintopisteistä suurin osa on abstrakteja tai muuten itsenäiseen liikkumiseen kykenemättömiä elottomia entiteettejä. Kuitenkin myös elollisen kiintopisteen sisältävät esimerkit saavat tulkinnan, jossa monikollinen kiintopiste (*miehet*, *naiset*) täyttää väylän, eikä kyse ole konkreettisesta juoksemisesta vaan muuttujan siirtymisestä paikkaan, jossa kiintopiste sijaitsee. Tavoittelun merkitystä kuvattaessa verbinä voi olla *juosta*-verbin sijaan esimerkin 46 tapaan *olla*, vaikka *juosta*-verbi onkin tämän merkityksen kuvaamisessa yleisin.

- (46) Onko viimepäivien ostajat runsaan osingon (0,72e) perässä vai onko tässä oikeasti jotain muutakin? (suomi24.fi)

Suomen kielessä tavoittelun merkitystä voidaan ilmaista *perässä*-grammin lisäksi myös *perään*-muodolla (esim. *kuolata jonkun perään*). Kolehmainen ja Nordlundin (2011: 5–6, 20) mukaan tällaista käyttöä on pidetty epäsuomalaisena ilmiönä, ja sen on oletettu syntyneen käännöslainautumisen seurauksena. He ovat tutkimuksessaan päätyneet siihen tulokseen, että *perään*-postposition kieliopillistuminen tällaiseksi rektion merkitsimeksi voi olla tulosta germaanisten kielten, erityisesti ruotsin *efter*-preposition, antamasta mallista, mutta he pitävät kuitenkin myös omaperäistä kehitystä mahdollisena.

Vaikka tavoittelua kuvataan metaforisena juoksuna aineistossani vain *perässä*-grammin avulla, myös *jäljessä*-grammilla voidaan aineistoni mukaan kuvata tavoittelua. Suomi24-aineistossa on yksi tavoittelua merkitsevä *jäljessä*-grammin sisältävä ilmaus, jossa tavoittelun merkitystä ilmaistaan *juosta*-verbin sijaan *kulkea*-verbillä.

- (47) 9. Näin Herra tietää pelastaa jumaliset kiusauksesta, mutta tuomion päivään säilyttää rangaistuksen alaisina väärät, 10. ja varsinkin ne, jotka lihan jäljessä kulkevat saastaisissa himoissa ja ylenkatsovat herrauden. (suomi24.fi)

Esimerkissä 47 himo rinnastetaan lihan jäljessä kulkemiseen. Ilmauksen *kulkea lihan jäljessä* voisi sanoa olevan vanhahtava vastine ilmaukselle *juosta seksin perässä*. Esimerkki lienee kielensä perusteella lainaus jostain uusinta versiota vanhemmasta raamatunkäännöksestä. Erityisesti vanhemmissa suomennoksissa Raamatun kieli on melko erilaista kuin tämän päivän kielenkäyttäjien kieli, joten ilmaus vaikuttaa ylätuuliselta (Mielikäinen 2000: 237–238). Kolehmainen ja Nordlund (2011: 15) ovatkin huomanneet, että tavoittelun merkitystä on vanhan kirjasuomen aikaisissa teksteissä ilmaistu *jälkeen*-muodolla. Heidän mukaansa *jälkeen*-muoto oli Mikael Agricolan Uudessa testamentissa tässä merkityksessä jopa *perään*-muotoa tavallisempi, mutta nykykielessä *perään*-muoto on selvästi yleisempi. Se, että tavoittelua ilmaistaan aineistoni nykykielisissä esiintymissä vain *perässä*-grammilla ja vanhahtavassa kielessä *jäljessä*-grammilla, tukee heidän näkemystään *perä*- ja *jälki*-vartaloisten adpositioiden rektiokäyttöjen suhteesta eri aikojen kielenkäytössä. Myös Örnmarkin (2010: 36) aineisto viittaa siihen, että nykykielessä hyvinkin tavallinen ’kiintopisteen tavoittelua’ merkitsevä konstruktio verbi + *X:n perässä* olisi vakiintunut vasta nykysuomen aikana.

6.3 Henkinen seuraaminen

Jonkin perässä tai jäljessä kulkeminen ja juokseminen voidaan spatiaalisen liikkumisen ja abstraktimman tavoittelun lisäksi tulkita henkiseksi seuraamiseksi. Tällaista merkitystä kuvaavissa ilmauksissa kiintopiste on joko genetiivimuotoinen tai ilmipanematon. Henkistä seuraamista merkitseviä ilmauksia on aineistossani kymmenen. Esimerkissä 48 kirjoittaja lainaa Suomi24-palstalla kohtaa Raamatusta.

- (48) Jeesus sanoi kaikille: "Jos joku tahtoo kulkea minun jäljessäni hän kieltäköön itsensä, ottakoon joka päivä ristinsä ja seuratkoon minua." (suomi24.fi)

Tässä esimerkissä Jeesus kehottaa kuulijoitaan kieltämään itsensä, ottamaan ristinsä ja seuraamaan häntä, mikäli he haluavat kulkea hänen johdollaan eli pitää häntä johtajanaan. Seuraaminen voidaan tulkita spatiaaliseksi liikkeeksi, jolloin Jeesuksen ja hänen seuraajiensa ajatellaan matkaavan yhdessä, Jeesus joukon kärjessä. Sitä voidaan kuitenkin yhtä hyvin pitää metaforisena seuraamisena, jolloin Jeesuksen perässä kulkevat henkilöt ottavat Jeesuksen sanomisista ja tekemisistä mallia. Jälkimmäisessä tapauksessa ilmauksen voisi ajatella edustavan JONOMETAFORAA, jonka kuvaamat osallistujat ovat peräkkäisiä yksittäisiä toimintoja liikkumassa tulevaisuudesta kohti menneisyyttä. Edellä liikkuvat toiminnot ovat Jeesuksen suorittamia, ja niitä seuraavat Jeesuksen mallin mukaan toimivien ihmisten toiminnot. JONOMETAFORAKSI tällaiset ilmaukset hahmottuvat siksi, että niissä metaforisesti peräkkäin liikkuvat entiteetit ovat nimenomaan toimintoja eivätkä niitä suorittavia henkilöitä (Moore 2014b: 389). Henkinen seuraaminen muistuttaakin luvussa 5.2 käsittelemääni ilmaustyyppiä, jossa muuttuja jäljittelee kiintopisteen toimintaa. Henkinen seuraaminen on kuitenkin aspektiltaan rajaamatonta ja tällaista toimintaa pitkäkestoisempaa, minkä takia se ei erillisistä toiminnoista muodostuvana kokonaisuutena sovi edustamaan JONOMETAFORAA.

Suomi24-aineistossa esimerkin 48 kaltaista henkistä seuraamista löytyy yksinomaan uskonnollisesta yhteydestä ja vain *jäljessä*-grammin esiintymistä. Kaunokirjallisessa aineistossa sekä *perässä* että *jäljessä*-grammi esiintyy eräänlaisen henkisen seuraamisen merkityksessä, minkä osoittavat esimerkit 49 ja 50.

- (49) Ei meidän tähtemme, - kyllähän me olisimme valmiit, - vaan noitten tähden, jotka kulkevat perässä, joitten silmät ensin on avattava ennenkuin he näkevät. - Snellman on vaikuttanut meihin. Ei ole varmaa, että hän on samaten vaikuttanut muihin. Mutta hänen vaikutuksensa on ulotettava koko kansaan. (Järnefelt, Isänmaa)

- (50) Darwinin kehitysoppi on niin suuri voitto ihmiskunnalle ettei vielä sen vertaista ole ollut. Se kerrassa repäisi halki verhon silmien edestä ja avasi äärettömät näköalat joka haaralle. Tästäpäin sitä mennään eteenpäin, varmoilla askeleilla ja voitonriemulla. Luonnontutkijat käyvät edellä ja näyttävät tietä; muut tulevat jäljessä. (Canth, Hanna)

Esimerkin 49 tapauksessa koko kansa halutaan saada kannattamaan tietynlaista aatetta. Henkilöt, joiden silmät eivät vielä ole auenneet aatteen hienoudelle, kulkevat muiden perässä. Tässä Isänmaa-teoksen katkelmassa puhutaan kansallissankareista, jotka vievät massaa aatteellisesti eteenpäin. Puhuja toteaa, että ”massa pysyy aina kehityksessä näitä alempana”. Tässä tapauksessa *perässä kulkemisella* siis tarkoitetaan samankaltaista kehityksestä jäljessä olemista kuin luvussa 5.3 käsittelemissäni ilmauksissa. Myös esimerkissä 50 luonnontutkijoiden voidaan ajatella olevan tiedollisesti kehityksessään muita edellä, ja heidän tehtävänsä on opastaa muita kehityksen polulla. Esimerkeissä 49 ja 50 liikkujien voidaan siis ajatella liikkuvan toimintapolulla, jonka taustalla on metafora TAVOITTEET OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ (PURPOSES ARE DESTINATIONS), ja tavoitteen saavuttaminen vertautuu määränpäähän saapumiseen (Moore 2014b: 387).

Kuten jonkin *jäljessä* tai *perässä kulkemisella*, myös jonkin *perässä juoksemisella* voidaan ilmaista useampaa eri merkitystä, ja yksi niistä onkin luvussa 6.2 käsittelemäni ’tavoittelun’ merkityksen lisäksi ’henkinen seuraaminen’. Tämä merkitys tulee aineistossani esiin erityisesti ilmauksissa, joissa on kyse muodista tai erilaisista muoti-ilmiöistä, kuten esimerkeissä 51 ja 52.

- (51) En ole miettinyt koskaan muotia tai sen perässä juoksemista. (suomi24.fi)

- (52) Kaikki juoksevat massan perässä oli aiheena sitten vaatteet, kengät tai joku kulutettu fitness. (suomi24.fi)

Esimerkeissä 51 ja 52 kiintopisteitä ovat *muoti* ja *massa*. Niiden *perässä juokseminen* tarkoittaa sitä, että muuttuja noudattaa muodin mukaisuutta tai tekee niin kuin muutkin tekevät. Muodin voidaan ajatella olevan jatkuvasti liikkeessä, sillä se, mikä on muodikasta, vaihtuu monta kertaa jopa vuoden sisällä. Jos haluaa olla muodikas, täytyy metaforisesti liikkua muodin liikkeen mukana. Esimerkin 51 muuttuja ei ole kiinnostunut muodista, joten hän ei koe tarvetta liikkua pysyäkseen muodin vauhdissa. Esimerkissä 52 puhutaan muoti-ilmiöistä, jotka syntyvät siten, että suuri joukko kiinnostuu niistä. Tästä joukosta puhutaan massana, jonka perässä juoksemisen aiheuttaa sosiaalinen paine ja tarve kuulua joukkoon. Kun esimerkissä 51 muoti liikkuu uusien trendien vaihtumisen vaikutuksesta, esimerkissä 52 ihmiset ovat metaforisessa

liikkeessä kiinnostuksensa kohteiden vaihtumisen johdosta. Massa siis liikkuu kohti uusia muoti-ilmiöitä vanhojen ilmiöiden jäädessä taakse. Esimerkin 50 tapaan esimerkeissä 51 ja 52 'muodin ja massan perässä juokseminen' hahmottuu liikkeeksi toimintapolulla, jolla tavoitteen saavuttaminen vertautuu määränpäähän saapumiseen.

6.4 Kausaalinen merkitys

Perässä-grammia käytetään aineistossani 38 ilmauksessa ja *jäljessä*-grammia yhdessä ilmauksessa, joissa muuttuja liikkuu paikasta toiseen kiintopisteen takia. Esimerkiksi *työn perässä muuttaminen* on tällainen ilmaus. Työ ei yleensä konkreettisesti liiku, mutta työ voi olla syy siihen, että muuttuja muuttaa. *Perässä*-grammi voitaisiin tällaisessa ilmauksessa siis korvata grammilla *takia*, ja tilanne muistuttaa luvussa 4.3 käsittelemääni tilannetta, jossa muuttuja liikkuu paikasta toiseen *tuoksen perässä*. Vaikka työ on käsitteenä niin abstrakti, ettei sen voida ajatella liikkuvan, työpaikka voi vaihtaa paikkaa. *Työn perässä muuttaminen* voi siis työn takia muuttamisen lisäksi merkitä sitä, että työntekopaikka muuttuu ja ihminen liikkuu tähän uuteen paikkaan, jossa jatkaa työskentelyä. Esimerkit 53 ja 54 ovat tapauksia, joissa puhutaan työn takia muuttamisesta.

- (53) Paloma, minulla asuu sukulaisia Ruotsissa, menivät 70-luvulla työn perässä. (suomi24.fi)
- (54) Suomessa on äärimmäisen kalliit asunnot ja päivittäismenot, kaikki eivät voi liikkua vapaasti työn perässä, koska eivät esim. saa asuntoaan vaihdetuksi jne. jne jne jne. (suomi24.fi)

Esimerkin 53 ilmaus kuvaa tilannetta, jossa sukulaiset ovat muuttaneet Ruotsiin, koska he ovat tienneet tai ajatelleet siellä olevan töitä. He ovat siis liikkuneet paikasta toiseen työn houkuttamina. Esimerkissä 54 puhutaan 'työn perässä liikkumisesta', ja muuttujan on muutettava pitääkseen vanhan työnsä tai löytääkseen uuden. Oli kyse sitten täysin uuden työn tavoittelusta tai vanhan työn takia muuttamisesta, edellä esiteltyjä esimerkkejä yhdistää se, että työ on liikkeen aiheuttaja. Suomi24-aineistossa tällaisia tapauksia on useita. Myös kaunokirjallisesta aineistosta löytyy tapaus, joka voidaan käsittää samaan tapaan kuin Suomi24-aineiston *muuttaa työn perässä* -tyyppiset ilmaukset.

- (55) Jättäisikö meidät? Ja menisi Agnesin jäljessä Pietariin? (Canth, Agnes)

Esimerkin 55 kuvaama tilanne voidaan tulkita puhtaasti temporaaliseksi, jolloin muuttuja menee Pietariin ajallisesti kiintopisteen jälkeen ilman, että muuttujan matkan syyhyn otetaan kantaa. Se voidaan kuitenkin tulkita esimerkkien 53 ja 54 tapaan myös niin, että muuttuja liikkuu paikasta toiseen kiintopisteen takia. Edellä mainitsin, ettei työllä ole abstraktina asiana taipumusta liikkua konkreettisesti. Esimerkin 55 kiintopiste Agnes sen sijaan kykenee liikkumaan, minkä takia ilmaus on mahdollista tulkita temporaalisesti. Ilmaus voikin olla merkitykseltään samaan aikaan sekä temporaalinen että abstrakti. Agnes voi siis olla Pietarissa ajallisesti ennen muuttujaa mutta samaan aikaan myös syy siihen, että muuttuja matkustaa Pietariin. Periaatteessa spatiaalinenkaan tulkinta, jossa muuttujan ja kiintopisteen ajatellaan liikkuvan samanaikaisesti perätysten, ei olisi mahdoton, mutta aspektiltaan rajattu *mennä*-verbi ja oletettu pitkä välimatka ohjaavat tulkinnan enemmän joko temporaaliseen tai abstraktiin merkitykseen.

Sekä *perässä*- että *jäljessä*-grammi sopii aineiston esimerkkien perusteella abstraktiin käyttöön, jossa muuttuja liikkuu paikasta toiseen kiintopisteen takia. *Perässä*-grammi näyttää kuitenkin vakiintuneen juuri ilmaukseen *muuttaa työn perässä*. Tällaista käyttöä on vain *perässä*-grammilla ja vain Suomi24-aineistossa.

6.5 Ajasta jäljessä oleminen

'Ajasta jäljessä olemista' kuvaavia ilmauksia on aineistossani 25. Kaikki esiintymät löytyvät Suomi24-aineistosta. Ilmauksessa muuttujana on yksittäinen ihminen tai ihmisryhmä. Kiintopiste on elatiivimuotoinen *aika*-sana, joka sisältää osassa esiintymistä possessiivisuffiksin. *Jäljessä*-grammi toimii ilmauksessa kvasiadpositiona. Kun muuttujan sanotaan olevan ajasta jäljessä, hänen kuvataan olevan vanhanaikainen ja metaforisesti omasta nykyhetkestään jäljessä tai tekevän asioita vasta, kun niiden aika on mennyt.

(56) Olen mielelläni ajasta jäljessä, ennen sentäs ymmärrettiin, että homous on sairaus. (suomi24.fi)

Esimerkissä 56 muuttuja ilmaisee olevansa mielellään vanhanaikainen, sillä menneisytydessä hänen näkemyksensä homoudesta sairautena on ollut vallitseva käsitys. Nykyään näkemys ei juuri saa kannatusta. Fauconnierin (1997: 26) mukaan erilaiset sosiaaliset, kulttuuriset ja historialliset tekijät kytkevät tietynlaiset tapahtumat tai

tietynlaisen käytöksen tiettyyn aikaan. Tämä vastaavuus toimii pohjana sellaisille idiomeille kuin *olla aikaansa edellä* tai *olla ajastaan jäljessä*.

Esimerkin 56 tyypisissä ilmauksissa liikettä kuvataan kahdella tasolla: toisella liikkeessä on aika, toisella muuttuja. Mukana on myös kolmas taso, joka kuvaa tietyille ajankohdille tyypillisiä tapahtumia. Muuttujan oletetaan osallistuvan tapahtumiin, jotka ovat hänen omalle ajalleen tyypillisiä. Jos hän kuitenkin osallistuu tapahtumiin, jotka sijoittuvat nykyhetkestä katsottuna menneisyyteen, hänen voidaan sanoa olevan ajastaan jäljessä. (Fauconnier 1997: 26–28.)

Mikäli muuttuja merkitsee metonymisesti toimintaa ja sen suoritusajankohtaa, ilmaus voidaan ajatella edellä esitellylle liikkuvan egon tyypiselle selitykselle vastakkaisesti myös JONOMETAFORANA, jossa kaksi ajankohtaa liikkuu tulevaisuudesta kohti menneisyyttä (Teeri-Niknamoghdam 2016: 53). Tässä tapauksessa aikaisempi ajankohta edustaa kehitystä kuvaavalla metaforisella väylällä hetkeä, jossa muuttujan oletetaan suorittavan toiminto. Myöhempi ajankohta edustaa hetkeä, jossa muuttuja todellisuudessa suorittaa toiminnon. Jos ihminen pitää homoutta sairautena hän liikkuu kehityksen väylällä sen ajankohdan takapuolella, jolla homoutta pidetään hyväksyttävänä.

Valtaosa aineiston esiintymien kiintopisteistä (20/25) sisältää possessiivisuffiksin. Kielitoimiston sanakirjassakin (KS, s.v. *jäljessä*) esimerkkinä *jäljessä*-sanana käytöstä esitetään vain omistusliitteellinen ilmaus *olla ajastaan jäljessä*. Esimerkin 57 kiintopiste on tällainen.

(57) Laki vyöpakosta on ajastaan jäljessä. (suomi24.fi)

Omistusliitteellisen kiintopisteen sisältävät ilmaukset ovat idiomaattisempia kuin ilmaukset, joissa kiintopiste ei saa omistusliitettä, minkä takia omistusliitteetön kiintopiste ei välttämättä tunnu luontevalta.

6.6 Tärkeys- ja paremmuusjärjestys

Kielitoimiston sanakirjan (KS) mukaan *perässä* ja *jäljessä* voivat kuvata jonkinlaista järjestystä. *Jäljessä*-sanana yhteydessä mainitaan käyttö erityisesti tärkeysjärjestyksen kuvaamisessa. Järjestystä kuvatessaan sanat ilmaisevat huonommalla tai vähemmän

tärkeällä kannalla olemista. Aineistossani on yksi tärkeysjärjestystä kuvaava ilmaus. Esimerkki on poimittu Suomi24-aineistosta, ja se sisältää *jäljessä*-grammin.

- (58) Juopolle suurin rakkaus on viina ja tulee aina olemaan. Muut asiat tulevat vasta kaukana jäljessä. (suomi24.fi)

Esimerkin 58 kuvaamassa tilanteessa priorisoijan tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä on viina ja kaikki muu on vähemmän tärkeää. Riina Klemettinen (2014: 35) toteaa, että ”kun asioita ja niiden merkitystä arvioidaan, ne siis pannaan kuvitteelliseen jonoon, jonka kärjessä sijaitsevat tärkeät seikat ja häntäpäässä vähemmän merkitykselliset. Yksittäisten asioiden arvoa on mahdollista vertailla keskenään sijoittamalla ne perätysten”. *Tulla*-verbin ja *jäljessä*-grammin avulla tärkeysjärjestys hahmottuu muuttujan ja kiintopisteen liikkeeksi jonomuodostelmassa.

Teeri-Niknamoghadam (2016: 38–44) on huomannut *edellä*-grammin esiintyvän TÄRKEIN ON EDELLÄ -metaforaa edustavissa ilmauksissa, joissa abstrakteja asioita projisoidaan väylälle, jolla tärkeät asiat kulkevat vähemmän tärkeiden edellä. Aineistoni perusteella *jäljessä*-grammi taas voi esiintyä ilmauksissa, jotka kuvaavat samaa tilannetta päinvastaisesta näkökulmasta. *Jäljessä*-grammin sisältävä esimerkki 58 edustaakin TÄRKEIN ON EDELLÄ -metaforalle vastakkaista metaforaa VÄHITEN TÄRKEÄ ON JÄLJESSÄ.

Goatly (2007: 56) esittelee tutkimuksessaan tärkeysjärjestyksiin liittyvän IMPORTANT IS FIRST, jossa tärkeitä asioita edustavat esimerkiksi ilmaukset *first* ja *foremost* ja vähemmän tärkeitä ilmaukset *second* ja *secondary*. Tätä metaforaa hän taas vertaa metaforaan COMPETITION IS RACE, jossa menestystä kuvataan edistyneisyytenä konkreettisessa kilpajuoksussa. Teeri-Niknamoghadamin (2016: 39) mukaan ajatusta kilpajuoksusta voidaan soveltaa myös metaforaan TÄRKEIN ON EDELLÄ, sillä metaforisella väylällä voitolla oleva asia on tärkeysjärjestyksessä ensimmäinen ja häviöllä oleva viimeinen. Näin ajatus soveltuu edelleen myös metaforaan VÄHITEN TÄRKEÄ ON JÄLJESSÄ.

Aineistossani tärkeysjärjestystä kuvaavia ilmauksia edustaa vain yksi *jäljessä*-grammin sisältävä esiintymä, mutta perusaineistoa täydentävä Google-aineiston esimerkki 59 osoittaa, kuinka myös *perässä*-grammilla voidaan kuvata luontevasti vähemmän tärkeää asiaa. Myös Klemettisen (2014: 35) mukaan vähemmän tärkeä voi tulla joko *perässä*, *jäljessä* tai *perästä*.

(59) Menen sydän edellä ja järki perässä. (Google-haku 10)

Esimerkissä 59 puhuja ilmaisee hänelle olevan tärkeämpää tehdä ratkaisuja tunteitaan kuin järkeään kuunnellen. Kun toimitaan jokin asia edellä, vastakohtaan esittämiseen voi tuntua luontevammalta käyttää *perässä*- kuin *jäljessä*-grammia. Jo luvussa 5.2 mainitsinkin, että esimerkin 59 kaltaiset kaksisuuntaiset konstruktiot tuntuvat suosivan *perässä*-grammia. Tämän esimerkin tapauksessa selityksenä *perässä*-grammin valintaan voisi olla se LIIKKUVAN TEKSTIN metaforan yhteydessä luvussa 4.2 mainitsemani seikka, että ilmauksessa muuttuja on kiintopisteen erottamaton osa sen sijaan, että se olisi kiintopisteestä erillinen entiteetti.

Paremmuusjärjestyksessä huonommalla kannalla olemista ilmaistaan aineistossani seitsemällä *perässä*-grammin esiintymällä ja seitsemällätoista *jäljessä*-grammin esiintymällä. Kaikki esiintymät on poimittu Suomi24-aineistosta. Huonommuutta ilmaisevassa käytössä kiintopiste on aineistossani yhdessä *jäljessä*-grammin sisältävässä ilmauksessa elatiivimuotoinen ja kahdessa *perässä*-grammin sisältävässä ilmauksessa genetiivimuotoinen, mutta muissa tapauksissa kiintopiste on joko partitiivimuotoinen tai ilmipanematon. Esimerkeissä 60 ja 61 kiintopisteen partitiivimuotoisuus viittaa kilpailuasetelmaan.

(60) SC Bern on Sveitsin liigassa kolmantena neljä pistettä kärkeura Davosia jäljessä. (suomi24.fi)

(61) Venäjä on suomalaisten matkakohteena 4–5 suosituin – kuitenkin selvästi kahta muuta naapurina, Viroa ja Ruotsia, perässä. (suomi24.fi)

Kuten useissa muissakin *perässä*- ja *jäljessä*-grammien abstrakteissa merkityksissä, myös esimerkkien 60 ja 61 kuvaama kilpailuasetelma voidaan käsittää toimintapolkuna, joka hyödyntää metaforaa TAVOITTEET OVAT MÄÄRÄNPÄITÄ. Kilpailijoiden tavoitteena on saavuttaa vertailussa ensimmäinen sija, ja perässä ja jäljessä oleminen viittaavat siihen, että muuttuja on puhehetkellä kiintopistettä kauempana johtoasemasta. Toimintapolulla tämä merkitsee sitä, että muuttuja sijaitsee kiintopisteen takapuolella.

7 LOPUKSI

Tässä tutkielmassa olen käsitellyt akseligrammien *perässä*- ja *jäljessä* merkityksiä ja käyttöä kognitiivisen kielitieteen näkemysten valossa. Olen eritellyt grammien erilaisia merkityksiä ja pyrkinyt selvittämään, nouseeko spatiaalinen, temporaalinen vai abstrakti

merkitys aineistoni perusteella yleisimmäksi. Lisäksi tavoitteeni on ollut ottaa selvää, ovatko *perässä* ja *jäljessä* synonyymeja.

Perusaineistoni sisältää 97 *perässä*-sanon esiintymää ja 83 *jäljessä*-sanon esiintymää nyky-suomen kauden alkupuolen kaunokirjallisista teksteistä sekä 200 *perässä*- ja 200 *jäljessä*-sanon esiintymää internetkeskusteluista. Lisäksi olen täydentänyt aineistoani Google-hakujen avulla poimituilla esiintymillä. Melko erilaisista lähteistä kerättyjen aineistojen käyttö toi tutkimusaiheen käsittelyyn paljon erilaisia näkökulmia. Aineistojen esiintymiä vertailemalla voidaan huomata, että grammien käyttö vaihtelee tekstilajin mukaan, ja koska tekstien ilmestymisajankohtien välillä on noin sata vuotta, aineisto osoittaa myös, millaiseen suuntaan grammien käyttö on ajan myötä muuttunut. Grammien käytön ja merkitysten ajallisten muutosten ajallisen tarkastelun kannalta vanhaa kaunokirjallista aineistoa täydentäisi luontevasti uudempi kaunokirjallisuus. Mikäli uudempaa kaunokirjallisuutta sisältäviä tekstikorpuksia olisi saatavilla, ja siten kattavan aineiston kerääminen ei olisi kohtuuttoman työlästä, grammien käytön ajallista muutosta olisi tulevaisuudessa mielenkiintoista tutkia saman tekstilajin eri ikäisiä tekstejä vertaillen.

Grammiesiintymien kantamien merkitysten suhteellisissa määrissä on kahden aineistoni välillä eroa. Siihen tutkimuskysymykseen, nouseeko jokin merkityksistä yleisyydeltään ylitse muiden, ei siis saada yksiselitteistä vastausta. Kaunokirjallisessa aineistossa suurin osa sekä *perässä*- että *jäljessä*-grammin esiintymistä esiintyi merkitykseltään spatiaalisissa ilmauksissa. Toiseksi eniten kumpikin grammi esiintyi temporaalisissa ilmauksissa ja vähiten abstrakteissa ilmauksissa. Internetkeskusteluista koostuvassa Suomi24-aineistossa *suurin* osa kummankin grammin esiintymistä esiintyi merkitykseltään abstrakteissa ilmauksissa. *Perässä*-grammilla toiseksi yleisin merkitys oli spatiaalinen ja *jäljessä*-grammilla temporaalinen. Kun aineistojen esiintymien kantamien merkitysten määrää tarkastellaan kokonaisuutena, huomataan, että abstrakteja esiintymiä on sekä *perässä*- että *jäljessä*-grammilla eniten (*perässä*-grammilla 40,5 % ja *jäljessä*-grammilla 46 %). *Perässä*-grammin esiintymissä spatiaalinen merkitys on toiseksi yleisin (36 %) ja temporaalinen merkitys vähiten yleinen (18,5 %). *Jäljessä*-grammilla spatiaaliset ja temporaaliset merkitykset ovat lopulta yhtä yleisiä (24 %).

Merkitysten määrien suhteellisista osuuksista voidaan päätellä, että *perässä*- ja *jäljessä*-grammien käyttö on nykyajan jokapäiväisessä kielenkäytössä abstraktimpaa kuin noin

sadan vuoden takaisessa kaunokirjallisuudessa, jossa kumpaakin grammia käytettiin useimmiten spatiaalisessa merkityksessä. Tämä sopii yhteen sen oletuksen kanssa, että sanojen kieliopillistuminen tapahtuu ajan kuluessa konkreettisemmasta merkityksestä abstraktimpaan. Toisaalta ero merkitysten määrissä voi johtua tekstilajien erilaisuudesta. Entiteettien välisten tilasuhteiden kuvailu on kaunokirjalliselle tekstille ominaista, kun taas internetkeskusteluissa käsitellään abstraktimpia asioita.

Olen lukenut spatiaalisiksi ne aineistoni esiintymät, joissa kuvataan muuttujan ja kiintopisteen välistä tilasuhdetta todellisessa liiketilanteessa, tekstin liikemetaforissa tai fiktiivistä liikettä ilmentävissä ilmauksissa. Spatiaalisissa ilmauksissa grammit toimivat suurimmassa osassa tapauksista joko adverbeina tai genetiivitäydennyksen saavina adpositioina, joskin ne voivat näissä kieliopillisissa funktioissa ilmaista eri merkityksiä. Todellisen spatiaalisen liikkeen kuvauksessa niin *perässä-* kuin *jäljessä-*grammillakin voidaan kuvata neutraalisti muuttujan ja kiintopisteen peräkkäistä liikettä. Aineistoni perusteella *perässä-*grammille on kuitenkin *jäljessä-*grammia ominaisempaa kuvata tilannetta, jossa muuttuja pyrkii tavoittamaan kiintopisteen. *Jäljessä-*grammia taas käytetään tälle vastakkaisesti kuvaamaan tilanteita, joissa muuttuja pyrkii jäämään kiintopisteen liikkeestä jälkeen. Tekstin liikemetaforia ilmentävissä ilmauksissa *perässä* ja *jäljessä* esiintyvät erityisesti TEKSTIN JONOMETAFORISSA, mutta niiden merkityksissä on eroa. Kun muuttuja ja kiintopiste ovat tekstin osia, *perässä-*grammin ilmaisema relaatio kuvaa muuttujan kuulumista kiintopisteen tarkoitteeseen mutta *jäljessä-*grammin sisältävissä tapauksissa muuttuja on kiintopisteestä erillinen. Lisäksi *jäljessä-*grammi toimii adverbina viittaamassa vielä lukematta olevaan tekstinkohtaan, mikä ei ole *perässä-*grammille kielitajuni perusteella luontevaa. Fiktiivistä liikettä kuvaavissa ilmauksissa esiintyminen näyttää olevan *perässä-*grammille *jäljessä-*grammia tyypillisempää. Tähän liittyy *perässä-*grammin taipumus kuvata etenemistä ja pyrkimystä tavoittaa kiintopisteen sijainti.

Temporaalisessa merkityksessä *perässä-* ja *jäljessä-*grammeilla voidaan ilmaista ajankohtien tai tapahtumien neutraalia peräkkäisyyttä, muuttujan myöhäisyyttä suhteessa kiintopisteeseen tai jonkinlaisia poikkeamia ajassa. Nämä ilmaukset ilmentävät aineistossani joko AJAN JONOMETAFORAA, EGOKESKISTÄ LIKKUVAN AJAN metaforaa tai toimintapolkuja. Suurin osa temporaalisista esiintymistä edustaa AJAN JONOMETAFORAA, mikä on odotuksenmukaista, sillä *perässä-* ja *jäljessä-*grammeilla kuvataan tyypillisesti tilanteita, joissa sekä muuttuja että kiintopiste ovat liikkeessä ja myös JONOMETAFORASSA liikkujia on useampi kuin yksi. Genetiivitäydennyksen

saavina adpositioina kumpikin grammi ilmaisee neutraalia ajallista peräkkäisyyttä. Partitiivi- tai elatiivimuotoisen kiintopisteen kanssa kumpikin taas ilmaisee muuttujan edustaman ajankohdan myöhäisyyttä suhteessa kiintopisteen edustamaan ajankohtaan. Suurimmassa osassa temporaalisista tapauksista grammit toimivat adverbeina, ja selvimmät erot niiden temporaalisissa merkityksissä tulevatkin esiin adverbikäytössä: adverbina *perässä*-grammi ilmaisee tavallisimmin ajankohtien neutraalia peräkkäisyyttä, mutta *jäljessä*-grammin avulla ilmaistaan muuttujana toimivan ajankohdan myöhäisyyttä suhteessa kiintopisteeseen. Toinen ero grammien temporaalisessa käytössä on aineistoni valossa se, että ilmaistyyppissä *mitä pienet edellä, sitä isot perässä* käytetään vakiintuneesti vain *perässä*-grammia.

Merkitykseltään abstrakteissa ilmauksissa *perässä* ja *jäljessä* ilmaisevat aineistossani sitä, että muuttuja on kehittymättömämpi tai vähemmän tärkeä kuin kiintopiste, sitä että muuttuja tavoittelee kiintopistettä, seuraa kiintopistettä henkisesti, siirtyy paikasta toiseen kiintopisteen takia tai on vanhanaikainen. Suurin osa *jäljessä*-grammin sisältävistä abstrakteista ilmauksista kuvaa muuttujan kehittymättömyyttä tai huonommuutta suhteessa kiintopisteeseen. *Perässä*-grammin avulla kuvataan sen sijaan useimmiten kiintopisteen tavoittelua tai kiintopisteen aiheuttamaa toimintaa. Abstrakteihin merkityksiin sisältyy usein myös spatiaalinen tai temporaalinen näkökulma, ja eri merkityskategorioita edustavien ilmausten välillä on yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi rakenne *juosta X:n perässä* voi tarkoittaa yhtä hyvin konkreettista kiintopisteen takapuolella juoksemista sen sijainnin saavuttamiseen pyrkien tai abstraktimmin kiintopisteen tavoittelua.

Jo kandidaatintutkielmani (Kelloniemi 2014) tulokset osoittivat, etteivät *perässä* ja *jäljessä* ole täydellisiä synonyymeja keskenään, sillä ne eivät voi korvata toisiaan kaikissa yhteyksissä ilman, että vähintään ilmauksen sävy tai tyyli muuttuisi. Tätä pro gradu -tutkielmaa varten kerätty internetkeskusteluaineisto vahvistaa päätelmää entisestään. Grammien selvä merkitysero tulee esiin tekstinosiin viittaavissa ilmauksissa, joissa *perässä* oleva tekstinosa on osa edeltävää osaa, mutta *jäljessä* oleva tekstinosa on edeltävästä erillinen. Erityisesti abstraktimmassa merkityksessä tiettyihin ilmauksiin valitaan tietty grammi: tavoittelua ilmaistaan tyypillisesti *perässä*-grammin avulla ja kehityksellistä huonommuutta *jäljessä*-grammilla. Puhutun ja kirjoitetun kielen välimaastoon asettuva internetkeskusteluaineisto osoittaa, että *perässä* ja *jäljessä* voivat käytännössä toimia toistensa vastineina todella vapaasti. Ilmaukseen epätyypillisemmän grammin valinta tekee sävystä kuitenkin usein arkisen tai murteenomaisen.

Koska *perässä-* ja *jäljessä-*grammien merkitykset ja käyttö osoittautuivat osin hyvin samanlaisiksi, osin hyvin erilaisiksi, olisi jatkossa mielenkiintoista tutkia ja vertailla myös muun sijaisia *perä-* ja *jälki-*kantaisia grammeja. Toisaalta olisi myös mielenkiintoista selvittää esimerkiksi *perässä-* ja *jäljessä-*grammien staattiseksi vastineeksi mielletyn *takana-*grammin merkityksiä suhteessa *perässä-* ja *jäljessä-*grammien merkityksiin, sillä dynaamisina pidetyt *perässä* ja *jäljessä* osoittautuivat tutkimusaineistoni mukaan sopivan myös faktiivisesti staattisiin tilanteisiin.

LÄHTEET

AINESLÄHTEET

Aho, Juhani 1899: *Katajainen kansani*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Aho. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Aho, Juhani 1906: *Minkä mitäkin Italiasta*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Aho. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Aho, Juhani 1921: *Lohilastuja ja kalakaskuja*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Aho. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Canth, Minna 1886: *Hanna*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Canth. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Canth, Minna 1886: *Köyhää kansaa*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Canth. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Canth, Minna 1889: *Kauppa-Lopo*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Canth. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Canth, Minna 1889: *Lain mukaan*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Canth. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Canth, Minna 1890: *Lehtori Hellmanin vaimo*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Canth. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Canth, Minna 1892: *Agnes*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Canth. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1914: *Kiljusen herrasväki*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1916: *Kiljusen herrasväen uudet seikkailut*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1916: *Kiljusen herrasväki satumaassa*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1917: *Kiljusen Plättä*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1918: *Kiljusen herrasväki partiolaisina*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1919: *Luru Kiljunen ja hänen hömppänsä*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1921: *Kiljusten vallankumous*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Finne, Jalmari 1925: *Kiljuset palaavat*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Finne. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Google-haku 1: <http://www.yachtiiris.net/blog/blog36234.html> [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 2:

https://books.google.fi/books?id=bZIVAAQBAJ&pg=PT20&lpg=PT20&dq=%22py%20syttelin%22+%22j%C3%A4jess%C3%A4%22&source=bl&ots=kUGzm1i8XE&sig=gVSc68UJLNkdrMvJezevDAOsRG0&hl=fi&sa=X&ved=0ahUKEwjGu4Ow8_7WAhWDIJoKHdeuCOUQ6AEIJTAA#v=onepage&q=%22pysyttelin%22%20%22j%C3%A4jess%C3%A4%22&f=false [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 3: http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/julk1/termit.cgi?h_id=tCACIEIIC [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 4: http://www.ling.helsinki.fi/~marvaini/peruskurssi/clt120_3.pdf [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 5: <http://www.vtt.fi/inf/pdf/technology/2014/T204.pdf> [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 6: <https://marjaananmaja.blogspot.fi/2014/03/ouo-oranssi-erakko.html> [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 7:

https://www.vauva.fi/keskustelu/4428190/ketju/myydaanko_apteekissa_kassan_alta_huumeruiskuja [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 8: <http://ruusuillatanssimistasittenkin.blogspot.fi/2016/01/maukas-smoothie.html> [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 9: <https://www.okmatkat.fi/juhlapyhat/joulutorimatkat/verona/hinnasto> [Viitattu 16.4.2018]

Google-haku 10: <http://mamigogo.indiedays.com/2017/07/10/ela-taysilla/> [Viitattu 16.4.2018]

Järnefelt, Arvid 1893: *Isänmaa*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Järnefelt. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Järnefelt, Arvid 1905: *Maaemon lapsia*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Järnefelt. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Järnefelt, Arvid 1909: *Veneh'ojalaiset*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Järnefelt. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Järnefelt, Arvid 1925: *Greeta ja hänen herransa*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Järnefelt. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Järnefelt, Arvid 1928–1930: *Vanhempieni romaani*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Järnefelt. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Kivi, Aleksis 1864: *Kullervo*. [Tekstikorpus.] CSC, Kielipankki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin SKS:n aineistoja: Aleksis Kivi. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Kivi, Aleksis 1864: *Nummisuutarit*. [Tekstikorpus.] CSC, Kielipankki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin SKS:n aineistoja: Aleksis Kivi. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Kivi, Aleksis 1866: *Olviretki Schleusingenissa*. [Tekstikorpus.] CSC, Kielipankki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin SKS:n aineistoja: Aleksis Kivi. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Kivi, Aleksis 1866: *Kihlaus*. [Tekstikorpus.] CSC, Kielipankki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin SKS:n aineistoja: Aleksis Kivi. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Kivi, Aleksis 1868: *Cantsio*. [Tekstikorpus.] CSC, Kielipankki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin SKS:n aineistoja: Aleksis Kivi. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Kivi, Aleksis 1870: *Seitsemän veljestä*. [Tekstikorpus.] CSC, Kielipankki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin SKS:n aineistoja: Aleksis Kivi. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Kivi, Aleksis 1916: *Selman juonet*. [Tekstikorpus.] CSC, Kielipankki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin SKS:n aineistoja: Aleksis Kivi. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Linnankoski, Johannes 1905: *Laulu tulipunaisesta kukasta*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Linnankoski. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

Suomi24-keskusteluja 2001–2014. [Tekstikorpus] CSC, Kielipankki. [Viitattu 10.1.2016.] Sisältyy kokoelmiin internet-keskusteluaineistoja. Saatavissa: <http://korp.csc.fi>

Wilkuna, Kyösti 1911: *Tapani Löfvingin seikkailut isonvihan aikaan*. [Tekstikorpus.] Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki. [Viitattu 2.3.2014.] Sisältyy kokoelmiin Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita: Wilkuna. Saatavissa: <http://kaino.kotus.fi/aineistot>

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Arpo, Robert 2005: *Internetin keskustelukulttuurit: tutkimus internet-keskusteluryhmien viesteissä rakentuvista puhetavoista, tulkinnoista ja tulkinnan kehyksistä kommunikaatioyhteiskunnassa*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 39, Joensuun yliopisto, Joensuu.

Cruse, David Alan 1986: *Lexical semantics*. Cambridge University Press, Cambridge.

Evans, Vyvyan 2013: *Language and Time. A Cognitive Linguistics Approach*. Cambridge University Press, Cambridge.

Evans, Vyvyan – Green, Melanie 2006: *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Fauconnier, Gilles 1997: *Mappings in Thought and Language*. Cambridge University press, Cambridge.

Goatly, Andrew 2007: *Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology*. John Benjamins, Amsterdam.

Grünthal, Riho 2003: *Finnic Adpositions and Cases in Change*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 244. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.

----- 2005: Miksi itämerensuomessa on prepositioita? *Virittäjä* 109 (1), s.28–51.

Hakulinen, Lauri 1966: Polysemiasta. *Sananjalka* 8, s. 5–16.

Harris, Alice – Campbell, Lyle 1995: *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.

Heine, Bernd, Ulrike Claudi & Friederike Hünemeyer 1991: *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. The University of Chicago Press, Chicago.

Heinonen, Tarja Riitta 2013: *Idiomien leksikaalinen kuvaus kielenkäytön ja vaihtelun näkökulmasta*. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, nykykielten laitos, Helsinki.

Hoey, Michael 1991: *Patterns of lexis in text*. Oxford University Press, Oxford.

Hopper, Paul J. – Traugott, Elizabeth Closs 2009: *Grammaticalization*. Fifth printing, second edition. Cambridge University Press, Cambridge.

Huumo, Tuomas 2010: Suomen väyläadpositioiden prepositio- ja postpositiokäyttöjen merkityseroista *Virittäjä* 114 (4), s. 531–561.

----- 2013: *Kaiken edellä on nainen*. Suomen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. *Sananjalka* 55, s. 5–16.

----- 2015a: Ajan liikettä vai liikettä ajassa? *Virittäjä* 119 (1), s. 124–129.

----- 2015b: Temporal frames of reference and the locative case marking of the Finnish adposition *ete-* ‘in front of / ahead’. *Lingua* 164, s. 45–67.

----- 2016: Liikkuva lukija vai liikkuva teksti? Liikemetaforat tekstin ja lukijan suhdetta jäsentämässä. *Folia Uralica Debreceniensia* 23, s. 69–95.

Huumo, Tuomas – Kelloniemi, Tiina – Teeri-Niknamoghadam Krista 2018 (tulossa): *Bussin perältä letkan päähän: miten sijaintia liikkuvan kiintopisteen sisäpuolella ilmaistaan?*

Häkkinen, Kaisa 1994: *Agricolasta nykykieleen: suomen kirjakielen historia*. WSOY, Juva.

Jaakola, Minna 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. *Kieliopillistuminen: tapaustutkimuksia suomesta*, s. 121–156. Toim. Tapani Lehtinen ja Lea Laitinen, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

Jantunen, Jarmo H. 2001: ”Tärkeä seikka” ja ”keskeinen kysymys”: Mitä korpuslingvistinen analyysi paljastaa lähisyronyymeista? *Virittäjä* 105 (2), s. 170–192.

Karlsson, Fred 1999: *Finnish: An Essential Grammar*. Trans. Andrew Chesterman. Routledge, London – New York.

----- 2008: *Yleinen kielitiede*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.

Karsikas, Elina 2004: *Tuli huikean avara suo, ja sen kainalosta hyppäsi taivaille karmea vuori*. Spatiaalisen sijainnin ilmaiseminen fiktiivisenä liikkeenä. *Sananjalka* 46, s. 7–38.

Kelloniemi, Tiina 2014: *Perässä- ja jäljessä-*grammien käyttö ja synonyymisyys. Kandidaatintutkielma. Suomen kieli. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, Turku.

Klemettinen, Riina 2014: Sydän edellä – vai pää? Jokisen eväät. *Kielikello* 2, s. 35.

Kolehmainen, Leena – Nordlund, Taru 2011: Kielellinen muutos tutkimuksen kohteena. Kieltenvälinen vertailu, kieliopillistuminen ja kielikontaktien tutkimus. *Virittäjä* 115 (1), s.5–35.

KS = Kielitoimiston sanakirja 2017. [Verkkajulkaisu.] Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 28.2.2017 [Viitattu 2.5.2018.] Saatavissa: <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>

Laitinen, Lea 2004: Grammaticalization and standardization. Olga Fischer – Muriel Norde – Harry Perridon (toim.): *Up and down the Cline: The Nature of Grammaticalization*, s. 247–262. John Benjamins, Amsterdam.

Laaksonen, Salla-Maaria – Matikainen, Janne 2013: Tutkimuskohteena vuorovaikutus ja keskustelu verkossa. *Otteita verkosta. Verkon ja sosiaalisen median*

tutkimusmenetelmät, s.193–215. Toim. Salla-Maaria Laaksonen, Janne Matikainen ja Minttu Tikka. Vastapaino, Tampere.

Lakoff, George 1987: *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. University of Chicago Press, Chicago.

Lakoff, George – Johnson, Mark 1980: *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press, Chicago.

——— 1999. *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*. Basic Books, New York.

Lakoff, George – Turner, Mark 1989: *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. University of Chicago Press, Chicago – London.

Langacker, Ronald 1983: *Foundations of Cognitive Grammar*. Indiana univ. Linguistics club. Bloomington – Indiana.

——— 1999: Assessing the cognitive linguistic enterprise. *Cognitive Linguistics: Foundations, Scope, and Methodology*, s. 13–60. Eds. Theo Janssen & Gisela Redeker. Mouton De Gruyter, Berlin – New York.

——— 2008: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford University Press, New York.

Lauerma, Petri 1990: Spatiaalinen kenttä. *Suomen kielen paikallissijat konseptuaalisessa semantiikassa*. Toim. Pentti Leino, Marja-Liisa Helasvuo, Petri Lauerma, Urpo Nikanne ja Tiina Onikki. Kieli 5. Helsingin yli- opiston suomen kielen laitos, Helsinki.

Lehismets, Kersten 2013: *Yli, läpi ja kautta: Suomen grammirakenteiden voimadynamiikkaa*. *Virittäjä* 117 (3). s. 346–371.

Leino, Pentti 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.

Levinson, Stephen C. 2003: *Space in Language and Cognition. Explorations in Cognitive Diversity*. Cambridge University Press, Cambridge.

Lyons, John 1977: *Semantics 2*. Cambridge University Press, Cambridge.

McTaggart, J. Ellis 1908: The Unreality of Time. *Mind: A Quarterly Review of Psychology and Philosophy* 17, s. 456–473.

Mielikäinen, Aila 2000: Miten kieli hengellistyy. *Piiphiakielestä kirjakieleksi*, s. 237–253. Toim. Matti Punttila, Raimo Jussila ja Helena Suni. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

Moore, Kevin Ezra 2004: Ego-based and Field-based Frames of Reference in Space to Time Metaphors. *Language, Culture and Mind*. s. 151–165. Eds. Michel Achard & Suzanne Kemmer. CSLI Publications, Stanford, CA.

——— 2011: Ego-perspective and field-based frames of reference: Temporal meanings of front in Japanese, Wolof, and Aymara. *Journal of Pragmatics* 43 (3): s. 759–776.

———— 2014a: *The Spatial Language of time. Metaphor, Metonymy and Frames of Reference*. Human Cognitive Processing 42. John Benjamins, Amsterdam

———— 2014b: The two-Mover hypothesis and the significance of “direction in motion” in temporal metaphors. *Review of Cognitive Linguistics* 12/2, s. 375–409.

NES = Häkkinen, Kaisa – Lehtosalo Kaisa 2013: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Sanoma Pro, Helsinki.

Nikanne, Urpo 1992: Metaforien mukana. *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 60–78. Toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki. Suomi 162. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

———— 2003: How Finnish Postpositions See the Axis System. *Representing Direction in Language and Space*, s. 191–208. Eds. Emile van der Zee & Jon Slack. Oxford University Press, Oxford.

Núñez, Rafael E. – Sweetser, Eve 2006: With the future behind Them: Convergent evidence from Aymara language and gesture in the crosslinguistic comparison of spatial construals of Time. *Cognitive Science* 30, s. 401–450.

Ojutkangas, Krista 2001: *Ruumiinosannimien kielipillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 845, Helsinki.

———— 2005: Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakseleilla kuvataan? *Virittäjä* 109 (4), s. 525–551.

———— 2006: Spatial axes in language and conceptualization. The case of bidirectional constructions. *Grammar from the Human Perspective: Case space and person in Finnish*. s. 21–39. Eds. Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell. John Benjamins Publishing, Amsterdam.

Ojutkangas, Krista – Huumo, Tuomas 2010: Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässä*? ”Synonymymisten muotojen analyysi. *Sananjalka* 52, s. 19–45.

Onikki, Tiina 1992: Paljon pystyssä. *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 33–59. Toim. Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki. Suomi 162. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Onikki-Rantajääskö, Tiina 2001: *Sarjoja: nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Pustet, Regina 2003: Prototype Effects in Discourse and the Synonymy Issue: Two Lakota Postpositions. *Cognitive Linguistics* 14 (4), 349–378.

Päiviö, Pia 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kielipissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75, Turku.

Salmi, Heidi 2010: *Mikael Agricolan teosten kielen ala-, ylä- ja pää-vartaloiset adpositiot*. Turun yliopiston julkaisuja C 307, Turun yliopisto, Turku.

Sinclair, John 1991: *Corpus, concordance, collocation*. Oxford University Press, Oxford.

Sulkala, Helena 1981: *Suomen kielen ajan adverbien semantiikkaa*. Acta Universitatis Ouluensis B. 8. Oulun yliopisto, Oulu.

Suomi24, keskustelun ohjeet. [Verkkopalvelu.] Aller Media Oy, Helsinki. [Viitattu 3.5.2018.] Saatavissa: <https://www.suomi24.fi/opastus/keskustelu>

Suomi24, kuvaus. [Verkkopalvelu.] Aller Media Oy, Helsinki. [Viitattu 3.5.2018.] Saatavissa: <https://www.suomi24.fi/profiili/suomi24>

Suutari, Toni 2006: Body-part names and grammaticalization. *Grammar from the Human Perspective: Case, space and person in Finnish*. s.101–128. Eds. Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell. John Benjamins Publishing, Amsterdam.

Svorou, Soteria 1994: *The Grammar of Space*. Typological Studies in Language 25. John Benjamins, Amsterdam.

Talmy, Leonard 2000: *Toward a Cognitive Semantics Vol. 1*. The MIT Press, Cambridge.

Teeri-Niknamoghdam, Krista 2016: *Se on tuomionpäivä edessä. Akseliagrammien edellä ja edessä käyttö ja metaforisuus*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, Turku.

Tenbrink, Thora 2011: Reference frames of space and time in language. *Journal of pragmatics* 43/3, s. 704–722.

Veikkonen, Sara 2016: *Suomen kielen ohi-grammin merkitys ja käyttö*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, Turku.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. [Verkkoversio, viitattu 2.5.2018.] Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>

Örnmark, Olli 2010: *Perä-sanalla sisäpaikallissijojen kieliopillistuminen*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsinki.